Schadenfreude

başkasının talihsizliğinden duyulan keyif

TIFFANY WATT SMITH

Türkçesi Nüvit Bingöl

Schadenfreude

başkasının talihsizliğinden duyulan keyif

TIFFANY WATT SMITH

Tiffany Watt Smith, Queen Mary Üniversitesi'nde Duygular Tarihi Merkezi'nde araştırma görevlisidir. Akademik kariyerine başlamadan önce tiyatro yönetmenliği yapmıştır. Londra'da yaşamaktadır. Bir önceki çalışması, ***Duygular Sözlüğü*** 2018'de Kolektif Kitap tarafından yayımlanmıştır.

Schadenfreude

başkasının talihsizliğinden duyulan keyif

TIFFANY WATT SMITH

kolektif.
kitap

Kolektif Kitap ~ 170

Schadenfreude. Başkasının Talihsizliğinden Duyulan Keyif

Özgün Adı: *Schadenfreude. The Joy of Another's Misfortune*

© Tiffany Watt Smith, 2018 ~ © Kolektif Kitap, 2019

ISBN: 978-605-2205-63-1

Türkçesi: Nüvit Bingöl
Yayıma Hazırlayan: A. Müge Çavdar
Son Okuma: Cihan Kara
Sayfa Düzeni: Semih Büyükkurt
Kapak Tasarımı: Deniz Akkol

1. Baskı, Haziran 2020, İstanbul
Sertifika No: 43484

Baskı ve Cilt: Berdan Matbaacılık
Güven Sanayi Sitesi C Blok No: 215-216
Topkapı, İstanbul - 0212 613 11 12
Sertifika No: 45750

kolektif. kitap, bilişim ve tasarım ltd. şti.

Asmalımescit Mah. Tünel Meydanı Sok. Tünel Geçidi İş Hanı
C Blok No: 2 İç Kapı No: 18 Beyoğlu, İstanbul
www.kolektifkitap.com - info@kolektifkitap.com
T: 0212 243 96 39

Bu kitabın hakları Anatolialit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır. Yayıncının izni olmaksızın elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla çoğaltılamaz ve iletilemez. Tüm hakları saklıdır.

Schadenfreude

başkasının talihsizliğinden duyulan keyif

TIFFANY WATT SMITH

Türkçesi Nüvit Bingöl

kolektif.
kitap

Kardeşim Tom'a

"Göklerin krallığındaki mukaddes ruhlar melunların cezalarına tanık olacaklar ki saadetleri misliyle artsın."[1]

Aquinolu Tomasso,
Summa Theologiae, 1265-1274

1. *Summa Theologiae*, III, Supplementum, Soru 94, Madde 1.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	*15*
1. KAZALAR	*39*
2. İFTİHAR	*53*
3. ADALET	*65*
4. KENDİNİ BEĞENMİŞ	*79*
5. SEVGİ	*93*
6. HASET	*109*
7. İSYAN	*121*
8. İKTİDAR	*135*
Sonsöz	*151*
Teşekkür	*157*

Başka insanların başına gelen aksiliklerden keyif aldığım anlar:

Televizyonda canlı yayındaki muhabirin şalı kuvvetli rüzgârdan başına dolandığında.

Şehir içinde tek tekerli bisiklet süren birisinin park etmiş arabaya çarpmasına ramak kaldığını gördüğümde.

Mağazada kasiyere kaba davranan önümdeki kişinin kredi kartı çalışmadığında.

Uydu destekli navigasyon sistemlerinin kamyonları dar taşra yollarına sokup sıkışıp kalmalarına yol açtığını duyduğumda.

İş arkadaşımız maratona hazırlanırken idman programı ve özel diyetiyle hepimizi bunaltıyor, Fitbit'ine bakıp yaptığı antrenmanları tweet atarak caka satıyor, mini minnacık parlak kırmızı koşu şortuyla işe gelip bahsi geçen şortu sandalyesinin arkasına asarak kurutuyor, fotokopi makinesinin yanında esneme hareketleri yapıyor, kasığındaki sakatlanmayı anlatıyor ve her zaman ter kokuyordu: Maratonu tamamlayamadığında.

Dövme fiyaskolarında (Bizzat pişman değilim!).

Bir keresinde de, yirmili yaşlarımdayken, hiç çaba göstermediği halde her zaman alımlı görünen arkadaşım terk edildiğinde.

ÖNSÖZ

Başarısızlar Topluluğu

Geçen salı süt almak için markete gittiğimde, bir de baktım ki dedikodu dergileri standında takılıp kalmışım. Neme lazım, biri düşüncelerimi dinliyorsa diye ilkin "*Püf, kim alır ki böyle rezil dergileri*" dedim içimden. Fakat daha sonra sırf *meraktan* birini elime aldım. Selülitler, şişmanlayanlar, zayıflayanlar, kaba etlerden yukarı tırmanan bikiniler, kırmızı daireye alınarak vurgulanmış sarkık koltuk altı etleri vardı. Benim favorimse dev bir lüks köşkte yaşayan pop yıldızıyla (emin değilim, belki de modeldi) yapılmış söyleşiydi. İşin doğrusu, başka birisinin lüks köşkü mevzubahis olduğunda genelde hasedinden çatlayan kişilerdenim. Fakat bu farklıydı. Hikâye, söz konusu kişinin yalnızlığıyla alakalıydı. Trajik bir ayrılık sonrasında trajik bir yalnızlık.

Etrafımı kolaçan ettim, dergiyi kasaya götürdüm ve bozuklukları sayıp ödemeyi yaptım. Göğsüme sıcacık bir his yayılıyordu. Kendimi şanslı hissediyordum. Yok yok, bu da değil; kendini beğenmiş bir memnuniyet hissediyordum.

İşte bir itiraf. Televizyonların gündüz kuşaklarını izlemeye bayılıyorum. Güya resmi olarak yıllar önce bırakmış olsam da sigara içiyorum. Çoğunlukla buluşmalara geç kalıyorum ve genelde gecikme nedenim hakkında yalan söylüyorum. Bazen de başkaları kötü hissettiğinde iyi hissediyorum.

*Schadenfreude** Nedir?

Önemli bir iş mektubunda patronun kendi unvanını "Amme Hizmetleri Müdürü" yerine yanlışlıkla "Emme Hizmetleri Müdürü" olarak yazması.

Ünlü veganın peynir reyonunda yakalanması.

Şaşırıp yanlış yöne dönen su baletlerinin hızlı hızlı geri dönmek zorunda kalıp bu arada fark edilmemeyi umması.

Japonlarda, "Başkalarının talihsizlikleri baldan tatlıdır," diye bir deyiş var. Fransızlar *joie maligne*'den, yani başka insanların ıstıraplarından alınan şeytani hazdan söz eder. Danimarkalılar *skadefryd*, Hollandalılarsa *leedvermaak* hissini konuşur. İbranicede başka insanların başına gelen felaketlerden keyif almanın adı *simcha la-ed*'dir, Mandarin Çincesinde *xìng-zāi-lè-huò*, Sırpça-Hırvatçada *zlùradōst*, Rusçada da *zloradstvo*'dur. İki bin yılı aşkın bir süre önce Romalılar *malevolentia*'dan bahsediyordu. Bundan da önce Yunanlar *epichairekakia*'yı tarif etmişti (birebir anlamıyla, utanç verici durum [*kakia*] üzerinden [*epi*] sevinç [*chairo*] duymak). Filozof Friedrich Nietzsche, "Başkalarının

* (Alm.) *Schadenfreude*: Bu kelimenin günümüz Türkçesinde doğrudan bir karşılığı olmasa da eski dilde Arapça kökenli "şematet" tam da "başkasının başına gelen belaya, talihsizliğe sevinmek" anlamına gelir. Şaadınfroydı şeklinde okunur. –çn

acı çektiğini görmek insana iyi hissettirir," diye yazmıştı. "Başkalarına acı çektirmek daha da fazla. Hayli sert ama muazzam kuvvetli, insanca, pek insanca bir ilkedir bu."[2]

Papua Yeni Gine'deki ücra Nissan Mercanadası'nda yaşayan Melanezyalılar başka insanların acısına gülmeyi "Banbanam" olarak bilir. En uç durumlarda, ölmüş rakiple alay etmek için ceset kalıntılarını mezardan çıkarıp köyün her yerine saçmak bile söz konusu olabilir. Daha gündelik tür bir Banbanam da insanların küçük düşürücü başarısızlıklarına arkalarından gülmektir; örneğin Büyücüleri güneşli hava büyüsünü tutturamayınca rakip köylülerin bayram günü yağmura yakalandığında veya aldatıldığını öğrenen kadın, eşinin hayalarını büzüp af dilemesine kulağını tıkadığında. Banbanam aynı zamanda bir tür direniştir de. Melanezyalılar köylerini ziyaret eden Avusturalyalı bir bakanın, köylüler isteklerini yerine getirmediği için sinirlenip burnundan soluyarak arabasına atladıktan sonra ağaca çarpmasını anlatmaktan hâlâ büyük keyif alırlar.[3]

Tarihi portrelerde neşeyle yüzü parıldayan insanlar, sinsice bir zevkle başkasının kötü talihini izleyenlerden çok farklı görünür. Oysa 2015 yılında Almanya, Würzburg'da yapılan bir laboratuvar deneyi bunun aksini ortaya çıkardı: Deneye katılmaya gönüllü otuz iki futbol taraftarına, Alman takımıyla ezeli rakipleri Hollanda'nın penaltıları izletildi; takımların başarılı ve başarısız penaltılarını izlerken taraftarların gülümseme ve somurtma düzeyleri, yüzlerine takılan elektromiyografi pedleri yardımıyla ölçümlendi.[4] Psikologlar Alman taraftarların, Hol-

2. Friedrich Nietzsche, *On The Genealogy of Morality* (1887), çev. Carol Diethe, (Cambridge, Cambridge University Press, 1997), s. 42–3.
3. Steven R. Nachman, "Discomforting Laughter: 'Schadenfreude' among Melanesians", *Journal of Anthropological Research*, c. 42, no. 1, Bahar, 1986, s. 53–67.
4. L. Boecker vd., "The face of schadenfreude: Differentiation of joy and schadenfreude by electromyography", *Cognitive Emotion*, c. 29(6), 2015, s. 1, 117–125.

landa'nın gol kaçırdığı penaltılara, Almanya'nın gol attıklarına kıyasla daha hızlı ve daha belirgin şekilde gülümsediğini gördü. *Schadenfreude* gülüşleri ile neşe gülüşlerinin ayırt edilebildiği tek bir temel özellik var: Hasımlarımızın başarısızlıklarına kendi başarılarımızdan daha çok güleriz.

Hiç kuşkunuz olmasın. İş kendimizi mutlu etmeye geldiğinde biz insanlar pek çok farklı coğrafyada, çağlar boyunca başkalarının başarısızlığına ve küçük düşmesine bel bağlamışızdır.

İngilizcede hiçbir zaman bu pis hazları doğrudan karşılayan bir kelime olmadı. 1500'lerde birileri Antik Yunancadan devşirme "epicaricacy"yi kullanmaya kalkmış ama kelime tutmamıştı. 1640'ta filozof Thomas Hobbes insani tutkuların bir listesini hazırlamış ve bu listenin sonunda "adlandırılmayı bekleyen" birkaç müphem duyguya yer vermişti. "İnsanların denizde şiddetli fırtınaya yakalananları kıyıdan seyretmekten keyif alması hangi güçlü duygudan kaynaklanır?" diye soruyordu Hobbes. İnsanları "arkadaşlarının bedbahtlığına seyirci olmaktan hoşnut eden", neşe ve merhametin hangi tuhaf bileşimidir, diye yazmıştı.[5] Hobbes'un bahsettiği bu gizemli, ürkütücü duygu, en azından İngilizcede adsız kaldı. 1926'da *The Spectator*'dan bir gazeteci, "Schadenfreude'nın İngilizce karşılığı olmamasının nedeni, bizde öyle bir duygu olmamasıdır," diyordu.[6] Elbette yanılıyordu.

Ben Britanyalıyım ve başka insanların talihsizlik ve bedbahtlıklarından zevk almanın da en az poşet çaylar ve hava durumu sohbetleri kadar kültürümün parçası olduğunu hissediyorum. *Gurur ve Önyargı* adlı özbeöz İngiliz romanında, "Zira komşularımızla dalga geçmek ve sıramız gelince onlara gülmek dışında

5. Thomas Hobbes, "Human Nature" (1640), *Human Nature and De Corpore Politico*, (Oxford, Oxford University Press, 2008), s. 21–108, s. 58.
6. Alıntılayan Wilco W. van Dijk ve Jaap W. Ouwerkerk (düz.), *Schadenfreude: Understanding Pleasure at the Misfortune of Others*, (Cambridge, Cambridge University Press, 2014), s. 2.

ne için yaşıyoruz ki," der Bay Bennet. Hiçbir şey, bir milletvekili mali hesaplarda sahtekârlık yaparken yakalandığında duyduğumuz o kendini beğenmiş neşe kadar güçlü bir şekilde birleştirmez bizi. Kendi çıkarlarımıza ters düşse bile bir parça *Schadenfreude* hoşumuza gider: George Orwell'in bir zamanlar dikkat çektiği gibi, askeri zaferleri değil de felaketleri kutlamakta İngilizlerin üstüne yoktur ("Ölüm vadisine doğru...").*

Başarısızlıkların keyfinin nasıl sürüleceğini biliriz. Gel gelelim bu keyfe bir ad vermemiz istendiğinde, dilimiz ikiyüzlü bir sessizliğe bürünür. Bakışlarını kaçırır, eğilip bükülür.

Dolayısıyla Almanca *Schadenfreude* kelimesini kendi nüfusumuza geçirmişizdir. Hasar, zarar anlamına gelen *Schaden* ile keyif, zevk anlamına gelen *freude*'dan: zarardan keyif.

Hiç kimse kendi kusurları üzerine düşünmeyi sevmez, halbuki bizi biz yapan pek çok yönümüzü bu kusurlar ifşa eder. Başka insanların talihsizliklerinden keyiflenmek kulağa basitlik gibi gelebilir – belli belirsiz bir fesatlık emaresi, bir fiske de garez. Ama yakından bakacak olursanız hayatınızın en gizli kalmış fakat önem taşıyan yönlerini bir anlığına bu duyguda yakalayabilirsiniz.

Ne zaman başka insanların başına gelen felaketler karşısında hissettiğim zevklere dikkat kesilsem, bulduğum tat ve dokular beni şaşkına çevirir. Mesela beceriksizlik karşısında hissedilen sevinç vardır; sadece kayakçıların kafa üstü kara gömülmesi değil, feci boyutlardaki çuvallamalar da bu hissi yaratır:

Ekibin yarısı İngiliz ölçü birimi, geri kalanı metrik sistem kullandığı için NASA 125 milyon dolarlık Mars yörünge keşif aracını kaybettiğinde.

Sonra, ikiyüzlüler ifşa edildiğinde hissettiğim mağrur tatmin vardır:

* Alfred Tennyson'un Kırım Savaşı'ndaki Balaklava çarpışmasında ölen altı yüz İngiliz askerini anlattığı şiir. –çn

Politikacı yanlışlıkla ereksiyon halindeki penisinin fotoğrafını tweetlediğinde (aslında stajyere göndermek istemiştir).

Elbette rakibin tökezleyişini görünce hissedilen o gizli zafer duygusu var bir de. Geçen gün kampüsteki kafede bir meslektaşım, peşine düştüğüm terfii alıp almadığımı sordu. *Hayır*, dedim ve ağzının kenarında güçbela algılanabilecek bir tebessümün seğirdiğini fark ettim; sonra hemen teselli dolu ilgi gösterisi geldi: *Ya*, büyük şanssızlık! *Ne kaybettiklerini bilmiyor aptallar*. Neredeyse soracaktım: *Biraz önce gülümsedin mi sen?* Sormadım. Çünkü biliyorum ki o da istediğini elde edemediğinde (nitekim bazen elde edemediği olur) ben de mutlu bir sancı hissediyorum.

Zaman zaman aldığımız hazzı paylaşmak kolaydır: Mesela televizyondaki yetenek yarışmasına katılan kişinin küçük düşmesiyle alay ettiğimizde, rezil olmuş bir politikacının istifa konuşmasını sosyal medyada yaydığımızda veya öğretmen yellendiğinde zoraki bastırdığımız sevinci sınıf arkadaşlarımızla paylaştığımızda.

Can sıkıcı düzeyde başarılı arkadaşlarımız ve akrabalarımızın kötü haberlerine eşlik eden ferahlama spazmlarını itiraf etmek çok daha güçtür; kendimize bile. Bu gibi kafa karıştırıcı keyif patlamaları istemsizce, utançla sarmalanmış halde gelir. Üstelik bizi endişelendirir; sırf şefkat eksikliğimizin hakkımızda korkunç şeyler söylüyor olabileceğinden korktuğumuz için değil, ayrıca hasedimizi ve ezikliğimizi apaçık ortaya koyduğu, kendi hüsranlarımızın acısını dindirmek uğruna başkalarının hüsranlarına nasıl da can simidi gibi sarıldığımızı yüzümüze vurduğu için:

Erkek kardeşim çocuklarını Amerika'ya harikulade bir yaz tatiline götürdüğünde, çok çaba gerektirdiği ve aşırı pahalı olduğu için çocuklarımı hiçbir yere götüremediğimden kötü hissetmiştim. Sonra kardeşimin Facebook'taki durum paylaşımını gördüm: Yağmur yağmıştı.

Bugün dört bir yanımız *Schadenfreude*'yla sarılı. Siyaset yapma yöntemimizde, ünlülere davranış tarzımızda, çevrimiçi fiyasko videolarında hep *Schadenfreude* saklı. Fakat bu inatçı hazlar baştan sona huzursuzlukla dolu. Ahlakçılar uzun süre *Schadenfreude*'yı hor gördüler. Filozof Arthur Schopenhauer bu duyguyu insan doğasının en kötü özelliği, "fenalık dolu bir kalbin ve derin bir ahlaki seviyesizliğin şaşmaz göstergesi" olarak tanımlamıştı.[7] (Ayrıca başkalarının ıstıraplarından keyif alırken yakalanan kişinin toplumdan uzaklaştırılması gerektiğini de söylemişti, ki bu biraz ter dökmeme neden oldu.)

Zaman içinde Schopenhauer'ın hatalı olduğuna kanaat getirdim. Başka insanların bedbahtlığından zevk almanın ruhlarımızı yozlaştıracağından endişelenebiliriz; gel gelelim bu duygu, düpedüz "kötü" olmaktan çok uzaktır. Binlerce yıldır insan toplumları için en fazla önem arz etmiş meselelere dokunur: hakkaniyet içgüdümüz ve ikiyüzlülükten nefretimiz; kazanan taraf olma umuduyla rakibimizin kıvrandığını görme sevdamız; kendimizi başkalarıyla kıyaslama ve yetersiz kaldığımızda tercihlerimize anlam verme isteğimiz; birbirimizle bağ kurma tarzımız; bizi güldüren şeyler.

Hasır altı edilen ve fazlasıyla çamur atılan bu duyguya daha dikkatli bakar, onun utancından, mahremiyetinden kendimizi sıyırabilirsek kim olduğumuza dair çok önemli şeyler keşfedeceğiz.

7. Arthur Schopenhauer, *On the Basis of Morality* (1841), çev. E. F. J. Payne, (Indianapolis, Bobbs-Merrill, 1965), s. 135.

Bahçemdeki sincaplar fındıklarını nereye gömdüklerini unuttuğunda.

Saldırgan kamyonet sürücüleri radara yakalandığında.

Üç yaşındaki çocuğum elinde sallayıp durduğu son bisküviyi kapmakla böbürlenirken, onu köpeğimize kaptırdığında.

Schadenfreude kelimesi 1853'te İngilizcede ilk kez boy gösterdiğinde büyük bir coşkuya neden olmuştu. Filoloji üzerine *On the Study of Words* adlı çok satan kitabında bu kelimeyi anan Dublin Başpiskoposu R. C. Trench muhtemelen böyle bir şeyi amaçlamıyordu. Trench'e göre *Schadenfreude* kelimesinin sırf varlığı bile fena, ürkütücüydü; "kötülükte hayli üretken insan dehasının icat ettiği tuhaf habasetin hazin bir kaydı".[8]

Gel gelelim Viktorya dönemindeki çağdaşları kelimeden öyle kolay soğumamış, onu şamatadan intikama, zaferden rahatlamaya türlü çeşit zevkle ilişkilendirmişti. 1867'de, tarihçi ve uzlaşmaz bir toplum yorumcusu olan Thomas Carlyle, işçi sınıfının bir kısmına oy hakkı tanıyan Seçim Reformu Kanun teklifinin

8. Richard Chenevix Trench, *On the Study of Words*, (Londra ve New York, Macmillan, 1872), s. 68.

yasalaşmasıyla ortaya çıkacağını umduğu kaosu hayal ederken, pek vatanperverce olmasa da, ağız sulandırıcı bir *Schadenfreude* ("kötü niyetli, hatta yargılayıcı sayılabilecek bir gizli tatmin") hissettiğini kabul etmişti.[9] 1881'de satranç konusunda yazan bir köşe yazarı, "Almanların 'Schadenfreude' olarak adlandırdığı hissin keyfini sürmek" için, bir türlü ne yapacağına karar veremeyen naif rakiplere tuzaklı strateji önerilerinde bulunmayı tavsiye ediyordu.[10] Hayvan hakları savunucusu Frances Power Cobbe, 1890'larda "Schadenfreude" başlıklı koca bir manifesto yazmış ve bu duyguyu eğlence için sokak kedilerine işkence yapan çocukların kana susamışlığıyla özdeşleştirmişti.[11] Tıpkı bizim gibi, Viktoryenler de kendilerinden daha üst konumdaki insanların ettiğini bulmasından memnun oluyordu. Viktorya İngiltere'sinde sağlıklı yaşam hareketinin öncülerinden Doktor Sir William Gull, "sudan başka içki içmeyen" bir vejetaryendi (aşağı yukarı). Yaşam tarzının kendisini hastalıklardan koruyacağını iddia eden kibirli konuşmalar yapıyordu. 1887'de çok hasta olduğu ortaya çıktığında, *Sheffield and Rotherdam Independent* gazetesi "dolu dolu yiyip dilediğince yaşamayı" savunanların, "Almanların Schadenfreude dediği hissi bir parça" tattığını neşeyle bildirmişti.[12]

Günümüzde hâlâ pek çok farklı zevkle ilişkilendirdiğimiz halde, *Schadenfreude* kelimesinin ilk zamanlardaki anlamı ve kapsamı bütünüyle net değil. Yine de kelimenin İngilizcedeki kullanımlarına bakarak, tekrarlanan beş tema tespit etmek mümkün.

9. Thomas Carlyle, "Shooting Niagara: And After?" (1867), *The Works of Thomas Carlyle*, C. 30, *Critical and Miscellaneous*, c. 6, (Cambridge, Cambridge University Press, 2010), s. 11, s. 1–48.
10. "Chess", *The Hull Packet and East Riding Times*, (27 Mayıs 1881).
11. Frances Power Cobbe, "Schadenfreude" (1902), *Prose by Victorian Women: An Anthology*, Andrea Broomfield ve Sally Mitchell (der.), (Routledge, Oxford, 1996), s. 335–50.
12. The physician Sir William Gull, "Our London Letter", *The Sheffield and Rotherham Independent*, (19 Ekim 1887).

İlk kullanımda, *Schadenfreude* genelde kişinin *bizzat yol açmadığı* talihsiz bir durumdan aldığı oportünist bir haz, bir seyirci eğlencesi olarak düşünülür. James Bond, filmin kötü adamının hazırladığı namert tuzağa düştüğünde, zevkten dört köşe olmuş kötü adamın hissettiği aslında *Schadenfreude* değil, sadist bir hazdır. Kötü adam *kendi* kurduğu tuzağa düşüp kazayla kendini imha düğmesine bastığında, işte ona kıs kıs gülen yardımcısının keyfini çıkardığı his *Schadenfreude*'dır.

İkinci kullanımda *Schadenfreude* tevekkeli sinsi bir duygu olarak düşünülmez. Başka birinin başına gelen felaketler karşısında keyif taşkınlıkları sergilemek genelde büyük alçaklık göstergesidir. Rakibi Antonio'nun denizde bir kargo gemisini kaybettiğini öğrendiğinde Shylock kendini tutmakta güçlük çeker: "Tanrıya şükür, Tanrıya şükür. Doğru mu, gerçek mi bu?"; "müjde, müjde!"[13] Tek endişemiz hain görünmemek değildir; *Schadenfreude*'mızla başka kusurlarımız da ortaya dökülür; adiliğimiz, hasedimiz, yetersizlik hissimiz.

Bununla birlikte *Schadenfreude*'nın üçüncü niteliği, diğer kişinin ıstırabını hak edilmiş bir ceza olarak yorumlamak ve çoğunlukla bu duygumuzda haklı hissetmektir; mağrur veya riyakâra, yasayı çiğneyene müstahak görmektir. Ahlaki üstünlük hissimizi insanların yüzüne karşı yaşamamız pek muhtemel olmasa da güvenli bir mesafeden bu hissin keyfini çıkarmak genelde mubah sayılır. 2015'te ABD'li papaz Tony Perkins, sellerin Tanrı tarafından kürtajı ve homoseksüel evlilikleri cezalandırmak amacıyla gönderildiğini söylemişti. Daha sonra kendi evini sel bastığında *bir sandalla* kaçmak zorunda kalmıştı. Tarafsızlığıyla meşhur BBC bile bu hikâyeyi kaçırmamış, "Tanrı bize mesaj göndermeye çalışıyor," dediği tartışma yaratan

13. William Shakespeare, *The Merchant of Venice*, III: i, s. 95–7. [Türkçesi: Venedik Taciri, çev. Özdemir Nutku, İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.]

söyleşisinin yanına, sel altında kalmış evin havadan çekilmiş fotoğraflarını yerleştirmişti.

Dördüncü kullanımdaysa *Schadenfreude*'yı bir tür soluklanma olarak görürüz; başkalarının başarısızlıkları hasedimizi, kifayetsizliğimizi yatıştırır ve fazlasıyla muhtaç olunan üstünlük hissi bir an için bize göz kırpar. Bu duygu, başkalarının davranışları karşısındaki tavrımız kadar kendi hassas noktalarımıza dair de çok şey söyler. Tıpkı hicvin yalnızca yüksek statüye sahip kişileri hedef aldığında gülünç olması gibi, bizden daha zengin, çekici ve yetenekli kişilerin başarısızlıklarına kıs kıs gülerken daha bir rahatızdır. Bu duygunun en büyük teorisyenlerinden Nietzsche'nin ileri sürdüğü gibi, *Schadenfreude* "iktidarsızın intikamıdır".[14]

Beşinci ve son olarak, *Schadenfreude* çoğunlukla korkunç trajediler ve ölümlerden ziyade minik sıkıntı ve gaflara sevinme olarak düşünülür (nitekim genellikle ancak çok çok kötücül insanların birinin ölümüne alkış tutabileceğini düşünürüz). Gel gelelim bu kesin bir kural olmamakla birlikte bağlamı da önemlidir. Şimdi vuku bulacak veya dostlarımızın başına gelmesi durumunda bizi perişan edebilecek korkunçlukların, uzak geçmişteki insanlar veya ünlülerin başına geldiğini görmeye hevesliyizdir. Bütün duygular psikologların "bilişsel" diye adlandırdığı olgulardır; başka bir deyişle, harici tetikleyici olaylara verilen basit refleks tepkileri değil, çevremizdeki dünyayla ilişkimizi değerlendirmemizi, yargılamamızı ve buna uygun olarak tepkilerimizi biçimlendirmemizi gerektiren karmaşık süreçlerdir.

Bazen yanıldığımız olur ve yaşadığımız *Schadenfreude*'nın ahlaken yakışıksız kaçtığını hissedebiliriz. *The Simpsons*'ın bir bölümünde Homer'ın çileden çıkarıcı düzeyde mükemmel komşusu

14. Friedrich Nietzsche, *On the Genealogy of Morality*, s. 20. [*Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, çev. Prof. Dr. Ahmet İnam, (Gündoğan Yayınları, 2000.]

Ned Flanders, The Leftorium adlı bir mağaza açar. Üç dilek hakkı sunulduğunda Homer, Ned'in başarısızlığa uğradığını hayal eder. Önce mağazanın sinek avladığını, sonra Flanders'ın boş ceplerini, sonra da icra memurlarına yalvardığını görür. Homer ancak Flanders'ın mezarını ve mezar başında ağlayan çocuklarını hayal ettiğinde durur. "Aşırıya kaçtı," der ve hemencecik görüntüyü başa sararak iflas etmiş mağazaya geri döner.

Başkalarının acısından neden ve nasıl keyif aldığımıza –ve neyin makul neyin "aşırı" olduğuna– dair bu sorular, iki bin yıl boyunca felsefe ve edebiyatın en önemli bazı eserlerinde boy göstermiştir. Fakat *Schadenfreude*'yı anlama ihtiyacı muhtemelen hiçbir zaman bugünkü kadar aciliyet kazanmamıştır.

Bir Japon oyununda mayolu yarışmacılar şişme su kayağına tırmanmaya çalışırken sürekli birbirlerinin üstüne düştüğünde.

Milyoner medya yıldızı ve yaşam tarzı gurusu gizli ticari bilgileri suistimal etmekten hapse atıldığında.

Çocuk ünlülerin şimdi nasıl göründüğüne inanamayacaksınız! (İki numara sizi şoke edecek!)

Aralık 2008'de bir *New York Times* okuru, "Schadenfreude'nın Altın Çağı"nda yaşadığımız serzenişinde bulunuyordu.[15] Benzer cümleler bloglarda ve köşe yazılarında her kıtada boy gösteriyordu. *The Guardian*'da bir yorumcu, "Schadenfreude Çağı'nda yaşıyoruz,"[16] diye duyuruyordu; bir "Spitegeist" [garez ruhu] çağı. Haklılar mıydı?

İnternet ortamındaki kuru gürültüyü, ünlülerin skandallarla çöküşüne doyamayışımızı ve rezil dedikodu haberlerini suçluyorlardı. Trollerin kötü niyetli davranışlarını, sosyal medyada insanların uluorta utandırılıp linç edilmesini ve ahlaki infialleri işaret ediyorlardı. Instagram'daki tüm o çalıma bakıp şöyle di-

15. https://afterdeadline.blogs.nytimes.com/2009/01/13/the-age-of-schadenfreude/.
16. https:// www.theguardian.com/commentisfree/2017/may/02/

yorlardı: Hasede o kadar yenik düşmüşüz ki ancak insanların daha büyük, daha sağlam başarısızlıklar yaşadığını görünce soluk alabiliyoruz. Daha yakınlardaysa *Schadenfreude* iştahımız "sahte haber"lerin tüketimini artırıp "Clinton'lar kayıtdışı hizmetçileriyle üçlü ilişkide!" gibi daha da tuhaf ve iç gıcıklayıcı sınır ihlalleri üreten algoritmaları beslemekle suçlandı ve Atlantik'in her iki yanındaki siyasi sarsıntılardan sorumlu tutuldu. Başka insanların küçük düşmesinden aldığımız tat, bireysel bir ahlaki kusurun ötesinde, kamusal bir tehdit de olabilir miydi?

Bir duygular tarihçisi olarak bu tür şeyleri daha önce de görmüştüm. Geçmişte insanların şu veya bu duygunun baskın olduğu bir dönem yaşadıklarını beyan ettiği birçok örnek var: 18. yüzyıl yazarları, kendi dönemlerinde bir duygudaşlık ve nezaket taşkınlığı yaşandığını yazıyordu; 1940'larda W. H. Auden "Kaygı Çağı" tasvirini yapmıştı. Böyle etiketler ani ve tuhaf bir duygu salgınına işaret ediyor gibi görünebilir, fakat pratikte bunlar, tüm diğer arzu ve korku türlerini etrafına toplayan odak duygulardır. Örneğin 19. yüzyılda büyük bir kendini geliştirme ve üretkenlik hevesi mevcuttu; dolayısıyla bunların tam zıttı olan can sıkıntısı hakkında ani bir tedirginlik ortaya çıkmıştı. Doktorlar can sıkıntısının –alkolizmden onanizme uzanan– tehlikelerine dair makaleler yazmaya başlamıştı. Politikacılar da modaya uyup işsizleri ve fakirleri aylaklıklarını başkalarına bulaştırmakla suçlamaya başladılar. Feministlere göre can sıkıntısı zengin kadınlar için bir tehditti; ahlakçılar bunun çocukları amaçsız zalimliklere sürükleyeceğinden korkuyordu. Charles Dickens'ın alaycı bir şekilde ifade ettiği gibi, can sıkıntısı "çağımızın kronik hastalığı" olmuştu.[17]

Doğruyu söylemek gerekirse günümüzde, önceki zamanlara göre gerçekten de daha fazla *Schadenfreude* yaşayıp yaşamadı-

17. Charles Dickens, Bleak House (1853), (Oxford, Oxford University Press, 1948), s. 9.

ğımızı asla bilemeyiz. Eskiden gizlenen veya su sebilinin yanında anlık gülüşmelerle iletilen duygular, artık "beğen" ve "paylaş"larla dijital peltemizde sonsuza dek muhafaza edildiğinden, kolektif yaşamlarımızın daha aşikâr bir özelliği *gibi görünüyor*.

Fakat ahlaki taşkınlığın varlığı da su götürmez. Kim Kardashian'ın Paris'te milyonlarca dolarlık mücevherini (bunların içinde birkaç gün önce Instagram'da havasını attığı komik bir elmas yüzük de vardı) çaldırdığı hırsızlık olayını hatırlıyor musunuz? BBC hırsızlığı bildirdiğinde, Britanyalı komedyen James Corden'in bu konuyla dalga geçenleri çenelerini kapamaya çağırdığı tweetini de habere dahil etmişti.[18] Ben hemen mesaj dizisini tıkladım (*araştırma amacıyla!*). Fakat gördüğüm kadarıyla, dalga geçenleri alçaklıkla suçlayan öfkeli Twitter kullanıcılarının paylaşımlarıyla şakaya vuranlarınki hacmen denkti. Hangi acılardan keyif almamıza "izin" verildiğinden ve alaylarımızın hangi noktada fazla incitici olacağından emin olamadığımızdan, *Schadenfreude* konusunda içimizde büyük bir ihtilaf yaşarız. Bir yandan dedikodu siteleri ve sansasyonel gazete paçavraları bizi zevk almaya teşvik ederken öte yandan zevk aldığımız için ayıplanırız.

Ayrıca bu konuda yapılan araştırmalarda da büyük bir patlama yaşanmıştır. 2000 öncesinde, başlığında "Schadenfreude" kelimesi geçen akademik makale neredeyse yoktu denilebilir. Şimdiyse en üstünkörü aramada bile, sinirbilimden felsefeye ve yönetim çalışmalarına uzanan yüzlerce makaleyle karşılaşıyoruz. Bunlar kuklaların cezalandırıldığını görmek için epey para ödemeye razı çocuklar üzerinde yapılan deneylerden, rakip ürünler tutmayınca *Schadenfreude* hissini halkla ilişkiler firmalarının nasıl manipüle ettiğine dair araştırmalara kadar geniş bir yelpazede yer alıyorlar. Bu araştırmalardan elde edilen bilgilerin çoğu bu kitapta tartışılıyor. Fakat bunların zamanlaması ve hacmi de

18. http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-37546307.

bir o kadar açıklayıcı ve söz konusu duygunun ilk kez bu kadar dikkatimizi çektiğinin de kanıtı.

Schadenfreude'ya bu yoğun ilginin kaynağı nedir? Hiç şüphesiz bu ilgiyi kısmen, eskiden toplumsal olarak yakışıksız kaçan başkalarına gülmenin şimdi daha az risk taşıdığı sanal dünyadaki yaşamı anlama çabamız tetikler. Bana göre en az bunun kadar önemli bir diğer unsur da artan empati yükümlülüğümüz. Başkalarının ıstırabını anlama kapasitesi bugün hayli değer verilen bir olgu ve iyi ki de öyle. Kendimizi bir başkasının yerine koymamız, başkalarına yol gösterme, ebeveynlik etme, düzgün bir eş ve dost olma yeteneğimizi etkiler. Bununla birlikte empati önem kazandıkça *Schadenfreude* de bir o kadar iğrenç görünür.

Schadenfreude'dan uzak duran sadece Viktoryen ahlakçılar değildir. Empatiyi çılgın, atomist bir dünyada tehdit altında verilecek "doğal" bir yanıt olarak gören 21. yüzyıl hümanistleri de bu duyguyu uygunsuz bulurlar. *Schadenfreude* "empati yoksunluğu", "empatinin zıddı" ve "empatinin gölgesi" diye adlandırılmış, bu iki duygu temelinde birbiriyle uyumsuz görülmüştü. Psikolog Simon Baron-Cohen psikopatların başka insanların acılarından kopuk olmanın ötesinde, aynı zamanda bu acılardan zevk de alabileceğine işaret etmişti: "Almanların bunun için bir kelimesi vardır," diye yazar Baron-Cohen, "Schadenfreude."[19] Tüm bu keşmekeş içinde, *Schadenfreude*'nın yerinde bir his olduğu durumlarda bile, aynı zamanda çok yanlış bir şeymiş gibi hissettirmesine şaşırmamak gerek.

Fakat elbette Wile E. Coyote'nin bir Acme örsü tarafından dümdüz edilmesine gülmek veya kız kardeşinizin (*haftalardır bıktıracak düzeyde bahsettiği*) yeni permasının istediği gibi olmamasından ani bir zevk almak sizi bir canavar yapmaz. Çok

19. Simon Baron-Cohen, *Zero Degrees of Empathy: A New Theory of Human Cruelty*, (Allen Lane, 2012), s. 64.

azımız başkalarının acısından sırf bir acı söz konusu olduğu için zevk duyarız; daha ziyade bu acının hak edildiği veya bir şekilde faydalı olduğu yargısına vardığımız için keyif alırız; bu da tam manasıyla kötü niyetin değil, ahlaki bir dengeyi muhafaza etme arzumuzun kanıtıdır. *Schadenfreude*'nın elbette faydalı yanları var: aşağılık hissini veya kıskançlığı teskin eden hızlı bir yengi; bir patronun veya mağrur bir kıdemli meslektaşın başarısızlığı üzerinden birbirimizle bağ kurma yolu.

Hepsinden önemlisi *Schadenfreude*, ahlaki katılığın aksine duygusal esneklik kapasitemizin ve birbiriyle çelişkili görünen düşünce ve hisleri aynı anda zihnimizde tutma yeteneğimizin bir delilidir. *Schadenfreude* ile duygudaşlık, bazen savunulduğu gibi birbirini dışlayan tepkiler değildir, aynı anda her ikisi de hissedilebilir. Dostoyevski bunun farkındaydı. *Suç ve Ceza*'da Marmeladov bir kaza sonrasında kanlar içinde baygın halde St Petersburg'da yaşadığı apartmana getirildiğinde, diğer tüm apartman sakinleri etrafına toplaşır. Dostoyevski şöyle yazar: "Beklenmedik bir felaket anında, bu felaketin dışında kalan insanlarda hep görülen, dile getirdikleri en içten acıma, acıları paylaşma duygularına rağmen, hiç kimsenin, en yakınlarımızın bile, kapılmaktan kendilerini alamadıkları tuhaf bir sevinç duygusu içindeydiler."[20]

Schadenfreude Çağı'nda yaşıyor ve bu duygunun bizi yanlış yola saptıracağından korkuyor olabiliriz. Gel gelelim bütün duygularda olduğu gibi, bu duyguyu mahkûm etmek de bize pek yol kat ettirmez. Gerçekten ihtiyacımız olan şey, hayli günahına girilmiş bu duygunun bizim için yaptıklarını, kendimizle ve birbirimizle ilişkilerimiz hakkında bize söylediklerini yeni baştan düşünmektir.

20. Fyodor Dostoyevski, *Suç ve Ceza*, çev. Mazlum Beyhan (İş Bankası Kültür Yayınları, 2006), s. 222-223).

Bir kumarhane kodamanı (satmak üzere olduğu) 48,4 milyon dolar değerindeki Picasso tablosunu dirseğiyle çarpıp yırttığında.

Eski sevgilinizin sürekli gelgitler yaşayan nişanlısının başkasıyla evleneceğini duyduğunuzda.

At yogası (insanların at üstünde yaptığı bir yoga türü) ters gittiğinde.

Bu kitabı yazarken aşırı dozda kedi videosu izledim ve internetin bir daha asla ziyaret etmek istemeyeceğim köşelerinde gezindim. Fakat aynı zamanda sayısız makale okudum, sinirbilimciler ve psikologlarla, hukuk akademisyenleri ve filozoflarla konuştum; Güzin Abla köşesi yapan bir yazarla kardeşler arası rekabeti, dostlarımla hasedi, bir psikologla kıs kıs gülen bebekleri tartıştım ve bunların sonucunda *Schadenfreude*'nın hayatımda eskiden olsa rahatça kabul edemeyeceğim ölçüde büyük bir yer kapladığını fark ettim.

Bu kitapta her biri kendine özgü gayrimeşru hazlar barındıran, birbiriyle bağlantılı birçok *Schadenfreude* türünü inceleyeceğiz. Her bölümde, gülünç kazalara şahit olmanın baş döndürücü heyecanından suçluların adalet önüne getirildiğini görmenin doyumuna, sinir bozucu düzeyde başarılı bir arkadaşın tökez-

lediğini görmenin gizli tesellisinden siyasi bir düşmanın fiyaskosuna kitle halinde bayram etmeye, *Schadenfreude*'nın farklı çehrelerini ele alacağız. Tüm bunları okuduktan sonra "kendi" *Schadenfreude* hissinizin yoğunluğundan biraz rahatsızsanız, kitabın sonuna eklediğim kısımda utanç verici *Schadenfreude* duygunuzla nasıl baş edebileceğinize ve daha da önemlisi, bir başkasını size karşı bu duyguyu hissederken yakaladığınızda ne yapmanız gerektiğine dair birkaç "İştirak Kuralları" sunuyorum.

Bu kitabın saiki neyi hissedip neyi hissetmememiz gerektiğini tartışmak değil, başkalarının başına gelen talihsizliklerden neden zevk aldığımızı ve bunun bize ne hissettirdiğini anlamaya çalışmak.

Kitabın yazım sürecinde, ilk başta yaşamımın minör bir süsleme notasıymış gibi görünen bu hissin aslında majör bir akor olduğu ortaya çıktı. Önemsiz veya etkisizmiş gibi görünebildiği halde, birbirimizle ve kendimizle ilişki kurma tarzımızın hakikaten önemli bir unsuru olduğu meydana çıktı. *Schadenfreude* antisosyal bir duygu gibi görünebilir. Bununla birlikte, spordan dedikoduya en çok el üstünde tuttuğumuz toplu ritüellerimizin çoğunda yer alır. İnsanlara karşı nefret barındıran bir duygu olduğu düşünülebilir, fakat yaşamımızın en insani yönleriyle iç içe geçmiştir: adalet ve hakkaniyet içgüdüsü; hiyerarşi gereksinimi ve bu hiyerarşiler içinde bir statü arayışı; bizi güvende tutan gruplara ait olma ve onları koruma arzusu. Üstünlük taslayan, alçaltıcı bir davranış gibi görünebilir ama aynı zamanda mütemadiyen kavrayışımızdan sıyrılıp kaçan bir dünyada kontrole sahipmişiz gibi görünme teşebbüslerimizin saçmalığını takdir etme gereksinimimizi de ortaya koyar. Sizin çevrenizden yalıtmaya ve aranızı bozmaya yarıyor gibi görünebilir ama bunun yanı sıra hüsran yaşadığımızda yalnız hissetmeme, başarısız olmuşlardan oluşan bir topluluğun parçası olma tesellisiyle avunma ihtiyacımıza işaret eder.

Coşkunluğu, lezizliği ve bütün arsızlığıyla *Schadenfreude*, kabul ediyorum, bir kusurdur. Fakat modern dünyada yaşamı gerçekten anlamak istiyorsak bu kusurla yüzleşmemiz gerekir.

1
KAZALAR
Düşmek, İshal ve Diğer Felaketler

Ağaç budama ustası bindiği dalı kestiğinde.

Cemaatin papazıyla çay içerken pot kırıldığında.

İskambil kâğıtlarından ev yapan kadın son kartı koyarken hapşırdığında.

İkinci çocuğumun doğumunu takip eden haftalarda uykusuzluktan yarı delirmiş halde, sürekli uyanıp ağlayan bir bebek tarafından kanepeme mıhlanmışken Facebook akışımda bir video gözüme çarptı. Adı, "Donmuş Havuza Atlayan Adam"dı. Dört milyondan fazla kişi videoyu görüntülemişti. Ben de oynat düğmesini tıkladım.

Sahneyi hayalinizde canlandırın: Almanya veya Litvanya ya da başka bir yerde, bir evin arka bahçesi. Hava puslu. Taş döşeli bir bahçe, birkaç köknar, yüzme havuzuna giden kısa bir iskele görünüyor; havuzun suyu o kadar soğuk ki yer yer buz tutmuş gibi. Yirmili yaşlarının başında, siyah speedo giymiş kaslı bir adam bir kayanın üstünde tir tir titreyerek, kollarını göğsünde birleştirmiş çıplak ayak dikiliyor. Sanki kendisini psikolojik olarak atlamaya hazırlıyor gibi. Sonra kameraya dönüyor, diz çöküp metalci selamı vererek (parmaklarla boynuz: işaret ve serçe parmağı açık, orta parmaklar kapalı), kulağa Almanca'yla

İngilizce karışımı gibi gelen bir dille en bıçkın sözlerini söylüyor, sonra da koşup iskeleden suya bombalama atlıyor. Fakat ortada su yok ki. Yalnızca kalın, sert buz var; kıç üstü buza şaplayıp kızak gibi kayıyor.

Kucağımdaki çocuğu uyandırmamak için gülüşümü boğmaya çalıştım. Sarsılarak pıskırdım. Dışarıdan biri görse muhtemelen çok tuhaf bir kriz geçirdiğimi sanırdı. Gülmekten karnıma ağrılar girmişti, ama önemsemiyordum. Sonra o videoyu defalarca izledim. "Donmuş Havuza Atlayan Adam" beni mest etmişti.

İnternette daha fazlası için gezinmeye başlamam uzun sürmedi. "Fiyasko Videoları", "Epik Fiyasko Videoları", "En İyi Epik Fiyasko Videoları Seçmesi", "Kafa Üstü Düşmeler", "Televizyon Gafları", "Epik Kafa Üstü Düşmeler" sözcükleriyle Google'da aramalar yaptım. Bu koleksiyonların en iyileri yaklaşık on dakika sürüyordu. Videolarda formunu koruma heveslilerinin tramplenden sekip dosdoğru en yakın çitin üzerine düşmesi, evlilik yemini sırasında osuran damatlar, çekici televizyon sunucularının kanepelerinde geriye devrilmesi ve yürüyerek mesajlaşırken alışveriş merkezi havuzuna düşen veya otobüs durağına çarpan insanların görüntüleri yer alıyordu. "Korkunç sürücüler", "Bronzlaştırıcı sprey felaketleri", "YAPACAĞIN TEK BİR İŞ VARDI, ONU DA..." alt kategorilerinde ustalaştım.

Geceyle gündüzün birbirine karıştığı bu garip ilk haftalarda bu videolar benim sırrım, kurtuluşumdu.

Yanlış anlamayın, fiyasko videolarıyla güldürüler arasında bir fark var. Bazı geceler daha entelektüel ve manen aydınlatıcı olduğunu düşündüğüm güldürü videolarına yöneldiğim de oluyordu. Güzelim, muhteşem Buster Keaton'a aşkımı yeniden keşfettim ve kasırgalarla savaşıp çöken binalardan sıyrıldıktan sonra, basit bir uçan karton kutu tarafından yere serildiğinde keyifle iç geçirdim. Laurel ve Hardy'nin bir piyanoyu merdivenlerin tepesine çıkarmak için onca manevra yapıp saatler harcadıktan

sonra piyanonun düşüp gerisingeri en aşağıya kadar inmesine kahkahalarla güldüm. *Singin' in the Rain*'in "Make 'Em Laugh" sahnesini tekrara koydum ve kıç üstü düşüşlerin ve parendelerin saat gibi işleyişine kendimi bıraktım.

Fakat bunların hepsi gösteriydi. İnsanların gerçekten paha biçilmez mücevherlerini düşürmesinin, devekuşu tarafından korkutulması ya da arılar tarafından kovalanmasının ucuz heyecanının yerini tutmuyordu. Televizyon gafları tekrar tekrar beni içine çekiyordu. Daha da büyük, daha sağlam gaflar arzular oldum.

Videolara yapılan yorumları okuduğumda insanların bir fiyaskonun hakiki olup olmadığını anlamakta hayli idmanlı olduklarını ve gözlerinin ipuçlarına keskinleştiğini görebiliyordum; kameraya atılan kaçamak bir bakış, bir hazırlanmışlık hissi. En ufak bir tezgâh kokusu bile küçümsemeyle karşılanıyordu; ün ve para uğruna viral videolar yapan insanların yanı sıra, tongaya basmış izleyicilerin de küçümsenmesinden bahsediyorum. Fiyasko erbaplarını heyecanlandıran, başka bir insanın gerçekten acıklı bir şey yaşamasından çok, bunu beklemiyor olmasıydı. Yani olayın sürprizi buydu. Bir kişinin kontrolü kaybetmesi.

Kahkaha

Fiyasko videoları *Schadenfreude* Çağı'mızın kültürel şahikasıdır. Bunların popülerliği konusunda açık konuşalım. En çok izlenen TED konuşmalarının –global liderlerin ve Harvard akademisyenlerinin eğitim, liderlik ve yaratıcılık hakkında ilham verici konuşmaları– izlenme rakamları şu anda yaklaşık 30 milyon. Yeni yürümeye başlayan kızından hayalarına tekme yiyen bir babanın videosu dünyanın dört bir yanında (şimdiye kadar) yaklaşık 256 milyon kişi tarafından izlenmiş. Muhtemelen bu gerçek karşısında moraliniz bozuluyor.

Fakat bu zevkler ne yeni ne de internetin icadı. Fiyasko videolarından önce *You've Been Framed* ve *America's Funniest Home*

Videos vardı. Ev tipi video kameralardan da önce mektuplar, günlükler ve eşek şakaları vardı. MS 3. yüzyılda İmparator Elagabalus yemek davetlilerinden bazılarını hava yastıkları üzerine oturtmaya bayılırdı; bir süre sonra yastıkların havası boşalır ve davetliler masanın altına düşerdi.[21] MÖ 15. yüzyıldan kalma eski bir Mısır mezarında heykeltıraşlardan birinin iş arkadaşının ayağına çekiç düşürmesi tasvir edilir.[22] Birçok kültürün kendi güldürü geleneği vardır: Punch ile Judy kukla oyunundan palyaçolara (bir teoriye göre *clown* [İngilizce palyaço] kelimesinin kökeni İskandinavya dillerine dayanır; İzlandaca *klunni*, İsveççe *kluns* sakar demektir), sık sık böbürlenip absürd şiddet eylemlerinde bulunan Türk gölge oyunu karakteri Karagöz'e kadar (öykülerden birinde Karagöz kavga eden insanları ayırmak için kafalarına elindeki koca bahçe sulama kovasını indirmeye çalışır, fakat kovayı öyle şiddetli savurur ki kendi kafasına vurup bayılır).

2011'de Oxford Üniversitesi'nde acıya katlanma kapasitemizle kahkaha arasındaki ilişkiyi inceleyen bir grup evrimsel psikolog tuhaf bir şey fark etti: İnsanlar genellikle yalnızca kaba komediye* hakiki kahkahalarla gülüyordu (şu gülmekten-karnıma-ağrılar-girdi kahkahası). Psikologlar deneklere sitkom, stand-up, çizgi film gibi güldürücü videolardan kısa kesitler izletmişti (ayrıca –golfçüler darılmasın– akıllarına gelen en sıkıcı görüntülere örnek olarak golf müsabakalarından parçalar göstermişti). Gerçek kahkaha krizlerini, felaketlerden yakasını kurtaramayan çocuksu Mr Bean tetiklemişti. Deneyi yürütenler

21. Bu anekdot Mary Beard'in, *Laughter in Ancient Rome: On Joking, Tickling and Cracking Up* adlı kitabından; (Oakland, University of California Press, 2014), s. 77

22. Salvatore Attardo (düz.), *Encyclopedia of Humor Studies*, (LA ve Londra, Sage, 2014), s. 28.

* İngilizcede *slapstick* adı verilen, abartılı absürd hareketlerle güldüren fiziksel komedi türü. –yhn

için bu bulgu etkileyiciydi: Akciğerlerdeki tüm havayı –ağrı verici şekilde– boşaltan karından kahkahalar, anlaşılan insanlara özgüydü; üstelik insanlar bir grupla birlikte daha şiddetli gülmeye meyillilerdi (gülme efektinin bulaşıcı etkisi de bundan kaynaklanır). Bu karından kahkahalar, diğer kahkaha türlerinde oluşmayan hafif bir öfori yaratır; ayrıca deneyde bu tür kahkahaların acıya duyarlılığımızı yüzde on oranında azalttığı bulgulanmıştır.[23]

Başkasının acısına gülmek kendi acımızı hafifletebilir; bununla birlikte birçok kültürde bu ketlenmemiş karından kahkahalar toplumsal kaygılarla yüklüdür, üstelik yalnızca merhametsizlik emaresi oldukları için değil. Gürültülü kahkahaları kendilerini kontrol edemeyen eğitimsiz alt sınıflarla ilişkilendiren kimileri, züppece bir tavırla, bu kahkahaları kabalık olarak görürlerdi. Örneğin 17. yüzyıldaki Hollanda resimlerinde köylüler çürümüş dişlerini ve sicim sicim akan salyalarını göstererek ağızlarını açа açа gülerken, aristokratların dudakları sımsıkı kapalıdır. Gülme tarzlarıyla toplumsal sınıflar arasında benzer bir bağlantı da 16. yüzyıl başlarında Batı Hindistan'da kurulmuştur: Sanskritçe yazan şair Bhanu Datta, *Rasatarangani* (Rasa Nehri) adlı eserinde, izleyicilerin komik bir tiyatro oyununa verdiği tepkileri karşılaştırır: Üst sınıflar kıs kıs güler, orta sınıflar kıkır kıkır; alt sınıflarsa böğürtülü kahkahalara boğulur, yanaklarından yaşlar süzülür.[24] Bazı kültürlerde karından kahkaha sadece nahoş değil, düpedüz tehlikelidir de: Orta Avustralya'daki Yuendumu bölgesinde yaşayan Warlpiriler karnın bütün tutkuların yuvası oldu-

23. R. I. M. Dunbar *vd.*, "Social laughter is correlated with an elevated pain threshold", *Proceedings of the Royal Society B*, c. 279, 2012, s. 1.731. Mr Bean hakkındaki anekdot Dunbar'ın BBC'yle söyleşisinde geçmektedir. http://www.bbc.co.uk/news/science-environment-14889165.

24. Salvatore Attardo (düz.), *Encyclopedia of Humor Studies*, (LA ve Londra, Sage, 2014), s. 657.

ğuna inanırlar, bu nedenle başkasının başına gelen talihsizliklere acılı kahkahalar atmanın duyguları alt üst ettiğini düşünürler.[25]

Bazı kültürlerde karından kahkahalara ihtiyatla yaklaşılsa da Oxford Üniversitesi'ndeki biliminsanları, bulgulara dayanarak bu tür kahkahanın hayatta kalmamız bakımından elzem olduğunu ileri sürdüler. İnsanların takılıp düşmesine veya kafaya çekiç yemesine ziyadesiyle gülmenin kökenleri tarih öncesi geçmişimize uzanıyor olmalı; başkalarının başına gelen musibetlerden aldığımız zevk hayatta kalmamıza yardımcı olmuş, fiziksel zorluklarla daha iyi başa çıkmamıza olanak vermiş, daha da önemlisi bizi koruyan grup bağlarımızı güçlendirmiştir. Şayet bu tepki doğamızda varsa, acaba hangi yaşta başlar?

Merhametsiz Bebekler

Goldsmiths'teki Londra Üniversitesi'nin bir laboratuvarında, kara perdelerle kaplı küçük bir ofis bölmesinde oturuyorum. İki sandalye var. Biri benim için. Üzerinde bebek koltuğu olan diğeri, o zamanlar dokuz aylık olan bebeğim E. için. Perdelerin çeşitli noktalarında, hepsi bize dönük kameralar var. Önümüzdeyse Dr. Caspar Addyman oturuyor. Elindeki çıngırağı sallıyor.

Caspar bir gelişimsel psikolog ve amacı bebekleri neyin neden güldürdüğünü anlamak olan Baby Laughter Project'in kurucusu. Çok cazip ve muzip bir proje gibi geliyor kulağa; parlak mavi saçlarıyla Caspar, işi gücü bebekleri güldürmek olan birinden beklenebilecek rahatlılıkta ve sevimlilikte. Fakat Caspar'a göre birbirimizle nasıl bağ kurduğumuzu, nasıl öğrendiğimizi ve hayatta kaldığımızı anlamak istiyorsak, yalnızca kahkahayı değil, aynı zamanda kahkahanın kökenlerini, yani sıfır noktasını da araştırmamız hayati önemde.

25. Y. Musharbash, "Perilous Laughter: Examples from Yuendumu, Central Australia", *Anthropological Forum*, c. 18(3), 2008, s. 271–7.

Deneylerinden birini uyguluyoruz. Caspar ağzıyla zort çekerken ve ben kendisini gıdıklarken E. kıkır kıkır gülüyor. Her şey çok hoş.

Caspar'a, "Bebekler *Schadenfreude* hisseder mi?" diye sorduğumdaysa, şimdi dizimde oturmuş dinozor şeklindeki çorap kuklaya zevkle sırıtırken gözleri parıldayan tombiş E.'ye ufak bir tedirginlikle göz atıyorum.

"*Freud* böyle düşünüyordu, değil mi," diye yanıtlıyor Caspar ve yüzünü buruşturuyor.

Freud *Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri* kitabında, çocuklarda tam bir mizah anlayışı olmadığını savunur. Ona göre çocuklarda daha ziyade, etraflarındaki yetişkinlerden üstün hissettikleri ender anlarda ortaya çıkan bir kınalar yakma hali ve zafer zevki vardır. "Çocuk üstünlük hissi veya *Schadenfreude*'yla gülecektir," der Freud: "Sen düştün, bense düşmedim." "Saf hazzın kahkahasıdır bu"; Freud'a göre tüm dürtülerin doyumu olan haz, bilhassa başkalarına –özellikle de sizin üzerinizde iktidar kullananlara– boyun eğdirme veya onlara karşı muzaffer olma arzusunun tatmin edilmesidir.[26]

"Korkunç bir şey," diyor Caspar. "Çok Freudcu. Bence tamamen yanlış."

Üç yaşındaki çocuğumun, benim veya babasının bir şeyleri yüzümüze gözümüze bulaştırdığımızı, bir şeyi yanlış telaffuz ettiğimizi veya bir dostun adını karıştırdığımızı gördüğünde daima büyük heyecan duyduğunu anlatıyorum. Bazen sırf bize gülünce çok neşelendiği için kasten hata yapıyoruz. Okul öncesi çağında çocuğu olan çoğu ebeveyn buna aşinadır (*yoksa değil mi?*). Caspar ortada bir haz olduğunu tasdik etse de, bunun

26. Sigmund Freud, *The Joke and Its Relation to the Unconscious* (1905), (Londra, Penguin, 2002), s. 218. [Türkçesi: *Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri*, çev. Dr. Emre Kapkın, Payel Yayınları, 1998]

Freud'un ileri sürdüğü nedenlerden kaynaklanmadığını söylüyor. Çocuklar "kendi sınırlarının o kadar farkında değildir... Freud'un varsaydığı gibi kendi başarısızlıklarını takıntı haline getirmezler."

Caspar bilgisayarını açıp ebeveynlerin ve çocuk bakıcılarının, bebeklerin nelere güldüğüne dair anlattıklarıyla ilgili iki grafik gösteriyor. Bebeklerinin kendi düşmelerine ne sıklıkta güldüğü sorulan ebeveynlerin ezici bir çoğunluğu, ya "sık" ya da "çok sık" yanıtını vermiş. Başka biri düştüğünde bebeğin ne sıklıkta güldüğü sorulduğundaysa yanıt oybirliğiyle "asla" olmuş.

Çok mantıklı; başka bir çocuğun düşüp canını yakması ve ağlaması bir bebek için korkutucu olacaktır; canı yanan kişi bebeğin bakımından sorumlu olan biriyse sıkıntı yok. Fakat Caspar'a göre, başka insanlar düştüğünde bebeklerin gülmemesi olgusunun sadece korkuyla değil, ahlakla da alakası var: "Tarihsel olarak herkes bebeklerin ahlaki kıstasları olmadığını ve neyin doğru neyin yanlış olduğunu onlara öğretmemiz gerektiğini düşünmüştür; fakat bebeklerde hakkaniyet duygusu vardır, empati hisleri de çok güçlüdür – birinin canı yandığında bebekler bunu anlar ve endişelenirler."

Peki ya daha küçük çaplı başarısızlıklar söz konusu olduğunda? Renklerden ve hareketten keyif alacağını varsayıp bebeğini top çevirerek eğlendirmeye çalışan bir arkadaşımın hikâyesini anlatıyorum Caspar'a. Bebek hiç ilgi göstermez; ta ki arkadaşım topları düşürüp, onlar zeminde seke seke ilerlerken peşlerinden koşturana kadar. Bebek *bu durumdan* büyük haz almış, birtakım kulak tırmalayıcı kıkırdama sesleri çıkarmıştı (merhametsiz haylaz). Bebekler şayet yetişkinlerin fiilen düşmesinden keyif almıyorsa bile, işleri yüzlerine gözlerine bulaştırmalarından keyif alıyor olabilirler mi?

Caspar kıkırdıyor ve bebeklerle küçük çocuklara yönelik tiyatro yapan Theatr Iolo'nun müdürü Saralı Argent'tan bahse-

diyor. "Tüm bebeklerin gülmesini garanti eden tek şey, oyunculardan birinin kazayla bir şey düşürmesidir, demişti. Gerçekten bayılıyorlar buna."

Daha ileri yaşlarda çocuklar daha ciddi yaralanmalardan zevk almaya başlar (Üçüncü Bölüm'de bunu inceleyeceğiz). Fakat bebekler Freud'un düşündüğü gibi üstün hissettikleri için gülmüyorlarsa, yetersizliğimizi neden bu kadar komik buluyorlar? Caspar'a göre kahkahanın ilginç olmasının nedeni öğrenmeyle ilişkili olması; zaten bebekleri güldüren şeylerin çoğu sürprizlerle ilgilidir: Cee-ee gibi oyunlar veya bir şeylerin aniden ters yüz edilmesi dünyayı öğrenmelerine yardımcı olur ve kahkahaları –tıpkı yetişkinlerde olduğu gibi– dünyayı yeni bir gözle gördüklerinin göstergesidir.

Beklenmeyen Şey

Havalı bir tip, sandalyesiyle geriye yatarken düştüğünde.

Kalabalık bir barda garson bardakla dolu tepsiyi düşürdüğünde.

BBC Radio 4 Today programının sunucusu James Naughtie sıradaki konuğu dönemin kültür bakanı Jeremy Hunt'ı yanlışlıkla Jeremy Cunt olarak takdim ettiğinde – ardından kıkırdamalar arasında kahramanca sabah haberlerini sunmaya çalışmış, bir noktada öksürük krizine girmiş gibi davranarak insanların daha da gülmesine neden olmuştu.*

Patlamış bir su borusu onlarca metre yüksekliğe su fışkırtıyor.

* *Cunt* sözcüğü argoda "amcık" anlamına gelir. –çn

Bir un çuvalının dikişleri atıyor. El freni çekilmemiş boş bir araba kayarak sokak lambasının direğine çarpıyor. Sosyolog Roger Caillois yıkım karşısında hissettiğimiz heyecan verici hezeyanı çok iyi biliyordu. Bunu adlandırmak için Yunanca "anafor" anlamına gelen "Ilinx" kelimesini kullanmış ve bu hezeyanın yarattığı oryantasyon bozukluğunu mistik esrime deneyimlerinde yaşanan öforiye benzetmişti.[27] Vandallıkla ilgili çalışmaların bulguladığı üzere, öngörülmezlik öğesiyle birlikte bu haz artmaktadır. Beyoncé'nin "Hold Up" videosunu düşünün. Gülümseyerek sokak boyunca yürür, elindeki beysbol sopasını sallıyor gibi yapar (vuracak mı, yoksa vurmayacak mı?) ve aniden bir arabanın camını patlatır.

İnsan beyni öngörülebilirliğe fazlasıyla ihtiyaç duyar; onsuz çabucak şaşkına döneriz. Örüntüler arar, olacakları nasıl öngörebileceğimizi öğreniriz. Dolayısıyla beklenmedik düzeyde yüksek tutulmuş kaldırım kenarları, metruk bahçe tırmıkları ve su birikintisi gibi görünen rögarlarıyla dünya bizi şaşırttığında sersemleriz. Küçük kazalar ferahlatıcı ve eşitleyici olabilir. Mütemadiyen önümüze engeller çıkaran bir dünyada yaşamanın absürdlüğünü hatırlatırlar. Ayrıca bizi küçültürler de. Japon senryū şiiri, haiku'nun komik bir akrabasıdır. 18. yüzyılda yazılmış aşağıdaki sade üsluplu örnekte bile, kişinin nafile kontrol yanılsamasının yıkılmasıyla muzipçe alay edildiğini tespit etmek mümkündür:

Gülünçtü
Bir kasırgada
Şemsiyesinden oluşu[28]

27. Roger Caillois, *Man, Play and Games* (1958), çev. Meyer Barash, (Free Press, 2001), s. 24.
28. Salvatore Attardo (düz.), *Encyclopedia of Humor Studies*, (LA ve Londra, Sage, 2014), s. 678.

1900'de yazılmış *Gülme* adlı denemesinde Henri Bergson şöyle diyordu: "Belirli karakterleri belirli bir durumda hayal edin: Durumu ters çevirir, rolleri tersyüz ederseniz komik bir sahne elde edersiniz."[29] Ani statü kaybı tam da böyle bir değişikliktir: Daha önce vakur ve olaylara hâkim görünen kişi bir anda şaşkına döner. Şunu hayal edin: Bir bot üzerinde, elinde koca bir balık tutan sunucu yetişkin tavrı ve ciddiyetiyle yerel çevre sorunları hakkında konuşuyor. O âna kadar sakin duran balık aniden çırpınmaya başlıyor. Sunucu tiz bir çığlık atıp balığı elinden bırakıyor; balık botun içinde deli gibi çırpınarak oradan oraya savruluyor. Korkan sunucu arkasındaki balıkçının kucağına atlamaya çalışıyor.

Duygularımız bizi şaşırtabilir ve aptal gibi görünmemize neden olabilir (aslına bakılırsa 17. ve 18. yüzyıl İngilizcesinde "surprize" şeklinde yazılan şaşkınlık kelimesi "a Surprize of Fear" [korku basması] örneğinde olduğu gibi güçlü bir duygunun kişiyi ele geçirmesi anlamına geliyordu). Örneğin insanların utandıklarında ellerinde olmadan söylediği ve yaptığı bazı şeyler hayli gülünç olabiliyor. Dedikodularla dolu *Brief Lives* kitabının yazarı, İngiliz filozof John Aubrey'in anlattığı şu hikâyeyi düşünün:

> Oxford Kontu bir seferinde Kraliçe Elizabeth'in önünde diz çökerken "yanlışlıkla osuruğunu kaçırınca öyle kızarmış, öyle utanmıştı ki" 7 yıllığına sürgüne gitmişti. "Geri döndüğünde Kraliçe onu, "Sevgili Lordum, osuruğu unuttum," diyerek karşıladı.[30]

29. Henri Bergson, *Laughter: An Essay on the Meaning of the Comic* (1900), çev. Cloudesley Brereton ve Fred Rothwell, (New York, Dover, 2005), s. 46. [Türkçesi: *Gülme*, çev. Devrim Çetinkasap, (İş Kültür Yayınları, 2014).]
30. John Aubrey, *Brief Lives*, (yazıldığı tarih, 1679–80), (Londra, Vintage, 2016), s. 305

Ya da kötü geçen randevuları konu alan bir film için BBC'ye gönderilmiş şu hikâyeyi:

> Çin restoranında yediğimiz çok hoş bir akşam yemeğinin dönüşünde arabayı Aldworth'da ıssız bir kır yolunun kenarına çektik. Ani bir sarsıntıyla tüm yediklerimin midemden bağırsaklarıma indiğini hissettim. Tuvaletimi tutamayacağımı biliyordum. İhtiyacımı açıkça söyleyemediğim için kıçımı yabanarısı sokmuş gibi yaptım ve arabadan dışarı fırladım; arka tampona kadar gidip çömelmeye ancak güç bulabilmiştim.
>
> Orada rahatlarken gürültümü ani öksürüklerle gizlemeye çalıştım ama iyi olmadı. Yerde kıçımı temizleyecek bir şeyler ararken, onun arabanın içinden iyi olup olmadığımı sorduğunu duyuyordum. Bense sürekli olarak "sokma" hakkında yorumlar yaparak karşılık veriyor, etrafta çok yabanarısı olduğu için arabada kalmasında ısrar ediyordum.
>
> Nihayet durumu yeterince kontrol altına aldığımı düşünerek ayağa kalktım, kotumu çektim, arabaya bindim ve birdenbire kabusumun henüz bitmediğini, daha da kötüleşmek üzere olduğunu fark ettim. Kotumun arka kısmı bokla kaplıydı ve koku dayanılmazdı.
>
> Ben dehşet içinde otururken flörtüm bir kahkaha patlattı ve kendini arabadan dışarı attı. Fakat kahkahası uzun sürmedi. Yardımıma koşmak üzere arabanın arkasından dolanırken bokuma basmıştı.
>
> Bir daha asla görüşmedik.[31]

İnsanlar utandıklarında sergiledikleri davranışlar bizi güldürebilir, peki hakarete uğradıklarında ne olur? Kurbanın statüsünü

31. "Are these the worst dates you've ever heard?". https://www.bbc.co.uk/news/uk-england-41173459.

düşürüp durumu tersyüz eden etken, ne söylendiğinden ziyade, hakaretlerin bizi şaşırtıp sarsması, dilimizin tutulmasıdır; biraz süre geçtikten sonra en mükemmel yanıtı bulmak takıntı haline gelir. En azından *The Guardian*'da ihtilaf yaratan makalelere yorum bırakan okurların bunu yaşadığını sanıyorum. Yorumlara göz attığınızda, er ya da geç çirkin bir trolün ortaya bir koku bombası bıraktığını görürsünüz; sonra diğer bazı yorumcular, bombayı görmezden gelme sağduyusunu göstermek yerine, o kadar öfkelenir ki çoktan oradan ayrılan trole yanıtlar yağdırırlar; argümanları uzar da uzar ve gitgide karmaşıklaşarak mini tezlere dönüşür (bazılarının dipnotları bile vardır).

Schadenfreude'nın bu alt kategorisi, yani tansiyonu yükselen veya beklenmedik duyguların seline kapılan insanlara kıs kıs gülmek, bir noktada sadizme varır mı? Örneğin ne tür bir insan, birinin gerçekten korkmasından keyif alır? 2016'da Trollstation adlı YouTube kanalından dört kişinin, National Portrait Gallery'de tertiplediği sahte bir soygun panik ve endişeye yol açmıştı. İzlenme rekoru kırmak isteyen video blogcuları, ilk kez haddini aşan bir "terör şakası" (yalancı bomba veya kezzap saldırısı gibi) tertipleyip internete yüklemiyordu (sonuncu da olmayacaktı). National Portrait Gallery dümencileri hapse atıldığında, yargıç bunların bir amacının da "internete yüklemek üzere insanların dehşet içinde verdiği tepkileri kaydederek" kurbanları "küçük düşürmek" olduğunu söylemişti. Dümeni çevirenlerin bunu başardığı söylenebilir: Çektikleri video YouTube'da yaklaşık bir milyon izleyiciye ulaşmıştı. Birinin rahatsız olduğunu görmek (güvenli bir mesafeden!) komik olabilir –telaş içinde ellerini kollarını çırpması ve yüzlerinin aldığı çirkin hal– fakat birinin hakiki bir korku veya acıya kapıldığını görmek hiç de komik değildir. Peki sınırı nerede çizeceğimizi nasıl biliriz?

Fiyasko videolarının çoğu, kahramanın ne derece yaralandığı anlaşılmadan kesilir veya videonun sonunda bu kişinin gayet iyi

olduğu ve kendine güldüğü konusunda güvence verilir. "Göle Atlayan Adam" güvence verilen videolar arasında. Fakat "Üzüm Hanım" gibi fazla uzun tutulmuş fiyasko videoları da var. "Üzüm Hanım" Atlanta'daki Üzüm Ezme Festivali'nin organizatörüyle canlı yayında söyleşi yapan yerel bir televizyon muhabirinin videosu. Hem muhabir hem de organizatör paçalarını sıyırmış, birer üzüm varilinde çıplak ayak üzüm ezmektedir. Bu haliyle bile görüntüler komiktir; ama sonra muhabir dengesini kaybedip yere yuvarlanır. "Üzüm Hanım" kesinlikle beni güldürmüştü. Fakat daha sonra bacağının yaralandığını, canının yandığını çılgınca haykırışını duyunca gülmem kesildi. İncinmiş ve korkmuş bir ses tonuydu. *Schadenfreude*, anında nahoş bir tat verdi, utanç duydum.

Bununla birlikte "Üzüm Hanım" yaklaşık 19 milyon kez izlenmiş. Bir kişi videonun altındaki mesaj panosuna, "Sizi anlayamıyorum," yazmış. Başka biri: "Neden birinin bu videoyu komik bulabileceğini anlamam mümkün değil." Bir başkası, "Bu nesle özgü şeylerden mi?" diye merak etmiş. Yine bir başkası: "Hepiniz mi psikopatsınız?!?!?!?!?!?!"

Tüm bu şaşkınlık ve dehşet ifadelerinin arasında yalın bir itham da vardı: "Kendinizi güçlü hissettiriyor, değil mi?"

2
İFTİHAR
Kan, Spor ve Zafer

Her gün sporda sizi geçen çocuk altına işeyip eve gitmek zorunda kaldığında.

Barda bilardo rakibiniz beyaz topu başka bir topun üzerinden atlatmaya çalışırken ıstakayı kaydırdığında.

Bahçesinde en büyük balkabaklarını yetiştirdiği düşünülen kişinin onları Tesco'dan aldığı anlaşıldığında.

Mükemmel komşunuzun mükemmelen tımarlanmış köpeği tilki boku içinde yuvarlanıp komşunuzun arabasının ön koltuğuna atladığında.

Durmadan harika müzik zevkiyle böbürlenen işyerindeki rakibinizin yeni yıl partisinde iPod'unu karışık çal modunda açmasıyla kendi sesini kaydettiği duygusal balada denk gelindiğinde.

Paten yarışı, tamamen kadınlardan oluşan amatör takımların tekerlekli patenler üzerinde oynadığı yakın temaslı bir spordur. Patenin revaçta olduğu 1930'larda Amerika'da başlamış ve spor eğlencesi –kısmen yarışma, kısmen teatral bir etkinlik– olarak

hemen yaygınlaşmıştı. 2000'lerde teatral yönleri bir kenara bırakılarak amatör, punk, riot grrrl* görünümü kazandırılan hakiki bir spor olarak tekrar keşfedildi. Günümüzde dünyanın dört bir yanında bini aşkın lig bulunuyor. Bayağı spor eğlencesi öğelerinden bir kısmı muhafaza edilmiş. Maç öncesinde bol bol gösteriş budalalığı oluyor. Pullu mullu, rengârenk dar elbiseler ve tozluklar, yüksek ses müzik, disko ışıkları var. Yüz boyamaca ve mahlaslar, racon kesmeler ve küstahlıklar gırla. Londralı bir takım olan Rockin' Rollers'da Pauline Foul'er, Barbarolla ve Wiley Minogue adlı oyuncular yer alıyor.

Üstelik çok tehlikeli de bir spor. Beş oyuncudan oluşan iki takım, elips biçimindeki bir pist üzerinde, beklenmedik bir hızda patenlerle ilerler ve bu sırada kendi ekiplerinin "jammer"ı sürüyü sollayabilsin diye birbirlerini pistten çıkarmaya çalışırlar. Omuzdan yukarı ve kalçadan aşağıya vurmak kural dışıdır. Fakat kurala uygun vuruşlar bile çok sert olabilir. Patencilerin takılıp düşerek boylu boyunca piste serilmesi veya kalabalığın içine uçması alışıldık görüntülerdir. İstiflenmeler, kan, morluklar ve darbeler yaygındır.

Bu karşılaşmalardan birine katıldığım akşam "benim" takımım kaybederken karşı takımın yıldızı yere düştü. Sedyeyle pistten çıkarılırken kalabalık ıslıklıyor, alkışlıyordu; yaralanması zayıflıktan ziyade değerinin simgesiydi. Plastik bardaktaki ılık biramı sıkı sıkı kavrayarak tezahürata ben de katıldım; cesaretini selamlamak ve yüreklendirmek istiyordum. Fakat doğruya doğru: Tüm bu yoldaşlık esnasında içimde bir ümidin filizlendiğini, ani bir beklentinin kabardığını hissettim: Onun acısı kuşkusuz bizim kazanmamız anlamına gelebilirdi.

* Riot grrrl: 1990'ların başında çıkan bir feminist punk hareketi. –çn

Alçak Bedenler

Kuzenim kazayla dişçisinin sümüğünü yuttuğunda.

Ev arkadaşım buzdolabını açıp gördüğü bir bardak taze sıkılmış portakal suyundan bir yudum alıp çırpılmış yumurta sarısı olduğunu anladığında.

Dili şişince hastaneye gitmek zorunda kalan bir arkadaşın arkadaşının dili iğneyle "dev bir sivilce gibi" patlatıldığında.

Farelly Brothers'ın 1998 tarihli komedisi *There's Something About Mary*'de Ted (Ben Stiller), güzeller güzeli Mary'yi (Cameron Diaz) mezuniyet partisine götürmek için evine gider ve evde lavaboya girer. Pantolonunun fermuarını çekmek için acele ederken hayalarını fermuarının üç ayrı noktasında sıkıştırmayı bir şekilde başarır.

Bir süre sonra Mary'nin üvey babası lavaboya dalar ve dehşete düşer. Sonra annesi girer; zar zor bakabilir. Çığlık atan kadının ihbarına yanıt veren bir polis pencereden kafasını uzatır; o da gördüğüne inanamaz. Bir itfaiye eri gelir; telsizden diğer erleri çağırırken yanlarında bir de kamera getirmelerini ister. Sonunda biz de yarayı görürüz; inci pembesi bezeler fermuarın keskin metal dişleri arasından pörtlemiştir. İrkilmemek, haykırmamak imkânsızdır. "Görüntüye korkmadan bakabilmenin tatmini diye bir şey vardır," diye yazmıştı Susan Sontag, bir de "korkmanın hazzı vardır."[32]

32. Susan Sontag, *Regarding the Pain of Others*, (Londra, Hamish Hamilton, 2003), s. 37. [Türkçesi: *Başkalarının Acısına Bakmak*, çev. Osman Akınhay, (Agora Kitaplığı, 2004).]

İnsanlar korkunç fiziksel musibetler hakkında anekdotlar paylaşmaya bayılırlar; ne kadar aşırı, korkutucu ve tiksindiriciyse o kadar iyidir. Önceki bölümde ele alındığı gibi, bedenlerin uygunsuz davranmasında sersemletici bir sürpriz vardır. Fakat bu sürprize küçük bir üstünlük hissi de eşlik eder mutlaka. 17. yüzyıl filozofu Thomas Hobbes, başka insanların gülünç başarısızlıklarıyla kendi statümüzün aniden yükselmesi arasındaki bu bağı anlamlandırmamızda hâlâ belirleyicidir. "Kahkaha, başkalarının zaafları karşısında birdenbire kendimizde değer bulmamızdan kaynaklanan ani iftihar duygusundan başka bir şey değildir." Şu anki başarılarımızla kıyaslandığında geçmişteki kendi "zaaflar"ımız bile bu uçarı egemenlik hissini sağlayabilir, "çünkü insanlar geçmişte kalmış ahmaklıklarına gülebilirler."[33]

Schadenfreude'nın bu kadar nahoş görünebilmesinin bir nedeni de başkasının fiziksel acısı ve sakarlığı üzerinden elde edilen bu güç duygusunun, bizi daha da korkunç görüntülerden zevk almaya ayartma ihtimalidir. Irak'ta başları kesilen rehine videolarının alelade bir tıklama tuzağına dönüştürülebileceği fikri tüylerimizi diken diken edebilir. Fakat ölümü görme arzusu eski bir arzudur ve çok derinlerden gelir. New York sokak fotoğrafçısı Weegee, 1930'lar ve 1940'larda binlerce suç mahalli belgelemişti. Fotoğrafların çoğu kana bulanmış cesetlerin yanı sıra yoldan geçenlerin meraklı bakışlarını ve olay yerini dikizlemeye çalışan aylakları da gösterir. 1727'de şair Lord Byron'ın büyükbabası olan donanma subayı John Byron, şehirde dolaşırken Fleet Ditch'teki kanalizasyon kanalının etrafına toplanmış bir kalabalığa rastladığını anlatır günlüğünde; "hepsi dün gece ya da bu sabah düşüp ölmüş zavallı adamın yerde uzanan cesedine bakıyordu".[34]

33. Thomas Hobbes, *Human Nature*, s. 54.

34. Tıpkı basım, Travis Elborough ve Nick Rennison (düz.), A London Year: Daily Life in the Capital in Diaries, Journals and Letter, (Londra, Frances Lincoln, 2013).

MÖ 4. yüzyılda yazdığı *Devlet* adlı eserinde Platon, yeni idam edilmiş suçluların kent duvarlarının dışına saçılmış cesetlerini dikizleme arzusuyla mücadele eden genç asilzade Leontius'u betimler.[35]

Evrimsel psikologlar felaket sahnelerini bu kadar cazip bulmamızın bir işlevi olduğunu ileri sürmüştür: Riskleri ve onlardan nasıl kaçınacağımızı anlamamızı sağlamak. Bu açıklama yeterince makul gibi, fakat bahsedilen olumlu yön hikâyenin yalnızca bir kısmı. Birçok şair ve romancı başka insanların acısı karşısında ortaya çıkan hakimiyet ve egemenlik hislerini tasvir etmiştir. Örneğin Charles Maturin 1820 tarihli Gotik fantezisi *Melmoth the Wanderer*'da şöyle yazar:

> Acı görüntüsünün her koşulda sunduğu o heyecan uğruna, her gün korkunç idamlara şahit olunan ülkelere seyahat edenler olduğunu duymuştum ... ıstırapları yüzünden bizden aşağı konumuna düşenler karşısında kazandığımız bir zafer; dirençli olmamızla iftihar etmemize şaşmamalı, ne de olsa acı çekmek daima zayıflık belirtisidir.[36]

Yaklaşık iki bin yıl boyunca bu iftihar hissinin büyük kısmının, kendi iyi şansımız ile acı çeken kişinin perişan durumunu kıyasladığımızda ortaya çıkan zıtlıktan ileri geldiği düşünülmüştü. *Schadenfreude*'nın günümüze ulaşan en eski tasvirlerinden biri, Romalı filozof-şair Lucretius'un MÖ 100–50 arasında yazdığı *De rerum natura* (*Varlığın Yapısı*) eserinde boy gösterir. Şiirin kendisi çok heyecan verici değildir: Kindar tanrılar yoktur, hiç kimse kazayla annesiyle yatmaz; konusu fiziktir. Fakat ikinci

35. Platon, *The Republic*, çev. D. Lee, Harmondsworth, (Penguin, 1988), s. 215–16.
36. Charles Maturin, *Melmoth the Wanderer* (1820), (Oxford, Oxford University Press, 2008), s. 203.

bölümde ("Atomların Dansı") Lucretius, kendisi gibi dinginlikle dünyevi tasalardan kurtulan filozofların, para ve seks takıntılı sıradan insanları izlemekten nasıl keyif aldığını betimler (Lucretius'un kazayla bir aşk iksiri içtikten sonra şehvetten kudurarak öldüğü yönündeki dedikoduyu bilmek belki hoşunuza gider). Lucretius kendini beğenmiş felsefi hazzı, denizde tehlikeye düşen bir gemiyi izlemenin hazzına benzetir:

> Ne güzeldir dalgalanan denizde, fırtınanın allak bullak ettiği sularda,
> Birisinin didinmesine karadan bakmak.
> Bir kıvanç değil bu, başkasının acısından duyulan;
> Üzüntüden uzaklığın verdiği duygu.[37]

Rıhtımda durup tehlike altındaki bir gemiyi izlemekten keyif alan birini kafamızda canlandırmak güç olsa da Lucretius'un imgesi çağlar boyunca yankılanmış, deniz yolculuğuna bağımlılığı bizimkisinden yüksek olan kültürlerde de iz bırakmıştır. Daha önce gördüğümüz gibi Hobbes fırtınada örselenen gemileri izlemekten bahsetmişti: "Bu manzarada keyif veren bir şey olmalı, yoksa insanlar asla böyle bir gösteriye akın etmezdi." Johann Joachim Ewald'ın *The Storm* (1755) adlı şiirinde, boraya yakalanmış bir gemiyi gökyüzünün aniden kararışı, uluyan rüzgâr, sularla yıkanan yelkenler gibi çarpıcı tasvirlerle anlatışı bu hazzı doğrular: "Gemi paramparça oldu ve ben ... bana bir şey olmadı, / Çünkü fırtınayı kıyıdan izliyordum sadece."[38] Edmund Burke'e göre kabaran engin deniz "tatlı bir korku"

37. Türkçesi: *Varlığın Yapısı*, çev. İsmet Zeki Eyübloğlu, (Cumhuriyet Dünya Klasikleri Dizisi, Mart 2001), c.1, s.72. [Çeviri biraz değiştirilmiştir. –çn]
38. Alıntılayan Carl Thompson (düz.), *Shipwreck in Art and Literature: Images and Interpretations from Antiquity to the Present Day*, (Abingdon, Routledge, 2013), s. 115.

uyandırıyor;[39] başkalarını tehlike içinde görmek 18. yüzyıl sanat teorisyeni Jean-Baptiste Dubos'a yaşam sevinci veriyor, korkulan *can sıkıntısını* uzakta tutuyordu.[40] Bense bu duyguya en çok, Turner'ın 1803 tarihli *Calais Pier* adlı tablosuna baktığımda yaklaştım; denizcilerin yiğit azmi, rüzgârla dövülen giysileri kendimi güvende ve sıcacık hissetmemi sağlamış, biraz da içimi rahatlatmıştı.

Ne var ki 19. yüzyılın ortasında, başka insanları tehlike içinde görmenin tuhaf cazibesine ilişkin yeni bir açıklama daha ortaya çıktı. Darwin doğal seçilim yoluyla evrim teorisini ortaya atınca, birçok kimse ölüm ve yok oluş sahnelerinden duyduğumuz heyecanın, geçmişimizdeki yoğun şiddetin kalıntısı olduğuna inanmaya başladı. Psikolog William James 1890'da, "Şayet evrim ve en güçlünün hayatta kalması savları doğruysa, av hayvanlarının ve rakip insanların yok edilmesi, insanın en önemli ilkel işlevleri arasında yer almış, kavga ve avcılık güdüleri içimize işlemiş *olmalıdır*," diye yazmıştı;[41] dolayısıyla şiddet uygulamak veya bir düşmanın parçalandığını ya da yok edildiğini görmek "son derece zevk verici" hale gelmiştir. James ve diğerleri için spor organizasyonları, bu kadim şiddetin modern ifadesinin arketipidir. "Büyük boksörlerin peşinden ayrılmayan o alçak tayfaya bakın; gaddar boksörün görkeminin kendilerine bulaştığını hisseden parazitlerdir bunlar ... acıya katlanmadan vecde ortak olurlar!" Beyinlerimizin en eski, en kolay karışan bir bölümünde, başkalarının biz onları yendiğimiz *için* acı çektiğini, onların boyun eğmelerinin bizim zaferimiz *olduğunu* hissederiz.

39. Edmund Burke, *A Philosophical Enquiry into the Sublime and Beautiful* (1757), (Londra ve New York, Routledge, 2008), s. 134.
40. Jean-Baptiste Dubos, *Critical Reflections on Poetry, Painting and Music* (1719), çev. Thomas Nugent, (Londra, Nourse, 1748).
41. William James, *The Principles of Psychology* (1890), (Londra, Macmillan, 1891), s. 412–13.

Zafer

Olimpik Engel Atlama'nın en can alıcı anında başka bir ülkenin atı kakasını yaptığında.

Favori artistik patinajcınızın can düşmanı hata yapıp sendelediğinde.

Brezilya'nın sarsıcı bir yenilgiyle Dünya Kupası'ndan elenmesi Amerikalıları gerçekten çok memnun etmişti. İnternette deli gibi resimler yayımlamaya başlamışlardı: önce heyecanlı, süslenmiş, cümbüş yapan Brezilyalıların, daha sonra olanlara inanamayan ve gergin görünen Brezilyalıların, en sonunda da "Demek kötü bir gün geçirdin Brezilya" veya "Sarılayım ister misin?" gibi başlıklar attıkları, ağlayan Brezilyalıların fotoğrafları.

Sporu *Schadenfreude*'sız hayal etmek mümkün mü? Rakibi şişleyen acemice bir atış, bizi zafere taşıyan düşen bir top? Bir beysbol maçındaki kalabalık hakkında yazan William Carlos Williams'ın çok iyi bildiği gibi, hatalar da oyun heyecanının parçasıdır: "kovalama / ve kaçış, hata / ya da deha parıltısı".[42] Oyuncuların kendileri elbette kibar olmalıdır (gerçi golfçülerin, rakipleri topu engebeli araziye attığında *asla* kabul etmeyecekleri gizli bir zafer hissettiğini güvenilir kaynaklardan öğrendim; biri bana, "Golf ikiyüzlülerin oyunudur," demişti).

Bu görgü kuralları, hayranları nadiren kısıtlar. 11. yüzyılda ilk ortaya çıkışından beri "spor" sözcüğü alay ve taşlamayla iliş-

42. William Carlos Williams, "The crowd at the ball game" (1923), *William Carlos Williams: Selected Poems*, (Londra, Penguin, 1976), s. 58.

kilendirilmiştir ("to make sport of someone" [birisini tiye almak] ifadesinde olduğu gibi). Kendi takımımızın hataları bizi çileden çıkarsa da öteki tarafın hataları en muzaffer küçümseyişlerimizi hak eder. Bazı sporlarda birinin kötü oyunundan kaynaklanan hatalara sevinmek büyük edepsizliktir. Wimbledon fotoğraf çekerken flaş kullanımını, selfie çubuğunu ve *Schadenfreude*'yı kural dışı sayar: "Bir neti veya çift hatayı asla alkışlamayın." *Asla*! Elbette bazen işler kontrolden çıkar. Umut vaat eden Britanyalı Heather Watson, 2015'te dünya sıralamasında birinci olan Serena Williams'la ana kortta karşılaştığında evsahibi tenisçinin hayranlarının kendilerini daha fazla tutamadıkları bir anda Williams'ın basit hatasına boğuk bir sevinç tezahüratı salıvermesi Williams'ın hakeme itiraz etmesine neden olmuştu. Bunun yanı sıra, dokuz yaşındaki çocuğunun jimnastikteki can düşmanı ters saltosunu dengede bitiremeyince yumruğunu sıkıp, "Yaşasın!" diye fısıldayan ebeveyn türünü hepimiz tanıyoruz zaten.

İşin ucunda kazanma ihtimalimiz varsa, rakibin hatasının daha da keyif verebileceğini düşünebilirsiniz. Aslında spor taraftarları üzerinde yapılan birçok çalışma, kendi başarımızın, ezeli rakibimizin başarısızlığının yarısı kadar bile keyif vermediğini göstermiştir. Kendi takımlarının attığı gollere kıyasla, karşı takımın kaçırdığı penaltılara daha fazla gülümseyen taraftarlar hakkındaki araştırmayı hatırlıyor musunuz? Söz konusu fenomenin gözlemlendiği tek yer kesinlikle bu araştırma değil. 2010 Dünya Kupası sırasında coşkulu futbol taraftarı olan iki Hollandalı psikolog, Jaap W. Ourwerkerk ile Wilco W. Van Dijk, pis bir alışkanlık edinirler.[43] Hollanda takımı hâlâ turnuvadayken ikilimiz maçları bir Hollanda kanalından izler ve takım çok iyi

43. J. W. Ouwerkerk ve W. W. van Dijk (düz.), 'Intergroup Rivalry and Schadenfreude', *Schadenfreude: Understanding Pleasure at the Misfortunes of Others*, 2014, s. 186–99, s. 186–7.

oynadığında, başka bir yorumcunun övgülerini duymanın tatminini yaşamak için yurtdışından yayın yapan bir kanala geçerler. Hollanda takımı elendiğinde ise psikologlar ezelden beri can düşmanları olan Almanları yakından takip etmeye başlarlar. Yarı finalde son düdükten birkaç dakika önce İspanya, Almanya'yı mağlup eden golü atar. Psikologlar heyecanla uzaktan kumandaya sarılıp Alman ADR kanalını açarlar; yenilmek üzere olan ve yenilgilerini anlatmak zorunda kalacak olan Alman yorumcuları, koltuklarına yaslanıp dinlemenin tadını çıkarmak için. Üstelik bunu yapan sadece onlar da değildi. Sonradan ortaya çıktı ki, Alman kanalında maçı izleyen Hollandalıların sayısı, Alman yenilgisinin kesinleştiği maçın bitimine çok az kala üç yüz yirmi beş bine çıkmıştı; bir medya analisti bunu "Schadenfreude yoğunluğu" olarak adlandırdı.

Neden bizim kazanma şansımızı artırmasa bile bir rakibin yenilgisi böylesine mutluluk verir? Muhtemelen oyunu uzun vadede düşünürüz ve rakibimizin güveninin sarsılacağını umarız. Muhtemelen geçmişteki bir küçük düşürücü yenilgimizin intikamı olarak görürüz. Sekizinci Bölüm'de daha ayrıntılı ele alınacağı gibi, biz insanlar rakip kabileler halinde örgütlendiğimizde ortaya çıkan rekabet, bireyler arasında görülen rekabetten çok daha güçlüdür. Bunun sonuçlarından biri, kabilemizle ne kadar çok özdeşleşmişsek, rakibi gerçek bir insan gibi değil, öteki tarafın iki boyutlu bir temsilcisi gibi görmeye de o kadar meyletmemizdir. Birçok nedenle bu rahatlatıcı bir düşünce değil; spordan çok daha ciddi alanlarda da etkisi hissedilebilir. Fakat taraftarların hissedebildiği nahoş ve sinsi bir *Schadenfreude* türünü açıklamaya katkıda bulunabilir: Karşı takımın en önemli oyuncusu sakatlandığında hissedilen istemsiz mutluluk sancısı.

2008'de New England Patriots'un yıldız oyun kurucusu Tom Brady'nin, Kansas City Chiefs'ın bir oyuncusu yüzünden çok kötü bir şekilde düştüğünde attığı çığlık, Gilette Stadyumu'nun

bir an için sessizliğe bürünmesine neden olmuştu. Gel gelelim New York'taki barlarda ve oturma odalarında böyle bir sessizlik olmamıştı: NFL maçını Manhattan merkezindeki bir bardan izleyen bir *New York Times* yazarı, Brady düştüğünde "restorandaki insanlar neşeyle haykırdı," diye bildirmişti.[44] Sakatlığın Brady'ye sezonu kapattıracak bir bağ dokusu yırtılması olduğu ortaya çıktığında internetteki sohbet odaları heyecandan çılgına dönmüştü.

Herkesin zevkine uygun bir durum değildi bu. *New York Times*'ın Fifth Down adlı web günlüğüne biri, "Bir oyuncu sakatlandığında sevinmek kalitesizliğin somut bir örneğidir," diye yazmıştı. "Bir insan acı içinde sakatlanmışken ayağa kalkıp alkış tutmak mı? İşte bunda çok yanlış bir şey var. Sakın bana dürüstlük ve 'hisleri ifade etme' palavraları sıkmayın; aşılmaması gereken sınırlar vardır." Daha pragmatikleri de vardı: "Brady'nin sezon boyunca oyun dışı kalması Pats'i yenmeyi anlamsız hale getirecek... Spor ancak en iyiler karşı karşıya geldiğinde güzel."

Fakat yorumlarda gezinirken fark ettiğim temel şey, oyuncunun *bunu hak ettiğini* söyleyerek *Schadenfreude*'larını savunanların sayısıydı. Sevinen hayranlar, James'in söylediği gibi mest olmuş, kazanma olasılıklarından ötürü öforiye kapılmışlardı. Fakat sorulduğunda, bu hazzı görünüşte en rasyonel gerekçelerle savunuyorlardı. Pats bunu hak etmişti. Hile yapmalarının karşılığı buydu. Daha önceki alçakça bir top çalma nedeniyle hak etmişlerdi. Geçmişteki haksızlıklar nedeniyle hak etmişlerdi. Hepsinden önemlisi, kendini beğenmişlikleri nedeniyle hak etmişlerdi.

Bayram eden bir havayla klavyesinin başına geçmiş biri, "Sevinç gösterisine kesinkes katılırdım," diye yazıyordu. "Kendi

44. The Fifth Down, *New York Times* NFL Blog, https://fifthdown.blogs.nytimes.com/2008/09/08/manhattan-cheered-bradys-injury-did-you/.

arabamın konforu içinde sevindim. O kendini beğenmiş enayi, dalavereci koç ettiğini bulmalı... Evet, sertim. Her Raiders taraftarının yaşamının özeti bu."

3
ADALET
Karma ve Zorlantı

Bir yabancının attığı tweet: "Yankesicilik yapmaya çalışırken cüzdan yerine tamponumu alınca utanıp geri koymaya çalışan adama en iyi dileklerimle."[45]

ATM kuyruğunda kaynak yaparak öne geçen kişi en sonunda kartını makineye kaptırdığında.

LGBTİ hakları aleyhinde tantanalı bir kampanya yürüten evli bir erkek olan Ohio'lu meclis üyesi, dediklerine göre ofisinde bir adamla seks yaparken yakalandıktan sonra istifa ettiğinde.

Geçen gün trendeyken telefonumda e-posta uyarısı çınladı. Eşimden gelmişti. Konu kısmında "Bunu görmüş müydün?!?!" yazıyordu.

Yirmili yaşlarımda bir tiyatro yönetmeniyken, birlikte çalıştığımız kadın oyun yazarları ve aktrislerle sürekli flört eden benden kıdemli bir erkek meslektaşım vardı; kadınların arkasından çekiciliklerine not vererek bayağılık gösteri yapardı. O tiyatroda çok uzun süre kalmamamın birkaç nedeni vardı, bu adam da onlardan biriydi.

45. Lisa Coen, 6 Ağustos 2017.

Hollywood'da Harvey Weinstein iddiaları su yüzüne çıktıktan ve sosyal medya #metoo (ben de) kampanyasıyla çalkalandıktan sonra, şimdi nüfuzlu olan bu yönetmenle yapılmış bir söyleşiye rastladım. Şöyle diyordu: "Kanımca Britanya Tiyatrosu'nun Weinstein'ını tespit etme arayışı saygıdeğer bir girişim ve ortaya atılan bazı isimler var. Elbette daha fazla isim de bunlara eklenebilir. Son derece travmatik bir süreç söz konusu ve doğru olan, bunu incelememiz ve meseleyi aydınlığa kavuşturmamız." İnanamıyordum. *Farkına* varmamış mıydı?

Eşim o e-postayı bana bundan birkaç hafta sonra göndermişti. İçinde bir haber bağlantısı vardı. Aynı söyleşiyi okuyan beş kadın, yönetmene geçmişe yönelik taciz suçlamaları yöneltiyordu.

Açık olmak gerekirse ithamların ayrıntılarını bilmiyorum. Fakat itiraf edeyim haberi okuduğum o anda benim için önplanda olan mağdur kadınların ne yaşadığı değildi. Hissettiğim sanki birden içimde bembeyaz bir ışık parlamış gibi –aslına bakarsanız bunu tam olarak tasvir etmek oldukça güç– bir tür vecd haliydi. Yüzümdeki pis sırıtışı bir türlü silemiyordum.

Şiir Gibi

Havaalanında biletleri kontrol eden personele hakaret eden yolcu pasaportunu unuttuğunu fark ettiğinde.

Aracınızı park etmeye çalışırken yerinizi kapan adamın, beş dakika sonra siz salına salına mağazaya doğru ilerlerken hâlâ o yere girebilmek için ileri geri manevra yaptığını gördüğünüzde.

Mikrodalga fırında sürekli balık ısıtıp tüm ofisi kokutan iş arkadaşınız zehirlendiğinde.

Kötü insanların hak ettikleri cezayı alması kadar dünyayı ışıl ışıl hale getiren başka bir şey yoktur. Yıldızlar o fevkalade an için aynı hizaya gelir, evren arzularınıza yanıt verir ve merdivenlerde yanımızdan hızla geçerken elimizdeki alışveriş poşetinin düşmesine neden olan banliyö yolcusu trenini kaçırıverir. Biz ağır ağır platforma girerken adamın küfretmesini, saatine bakıp bir küfür daha savurmasını izleriz ve içimiz tatmin hissiyle ısınır. Kendini beğenmiş bir tavırla *Karma* deriz. Ne ekersen onu biçersin. Biletsiz yakalanan yolcuyu veya polisin durdurduğu sürücünün yüzünü şöyle bir görebilmek için boynumuzu uzatarak geriye dönmemiz boşuna değildir: Dünyada pek az şey, kuralları ihlal edenin hak ettiği cezayı almasını görmekten daha tatmin edici olabilir.

Søren Kierkegaard bir başkasının bahtsızlığından alınan keyfi "mide bulandırıcı" olarak nitelendirmişti.[46] Charles Baudelaire ise şöyle yazmıştı: "Başka birinin başına gelen talihsizliğin neden olduğu, hapşırığa benzer bir sinir kasılması, istemsiz bir spazm; bundan daha açık bir zayıflık işareti olabilir mi?"[47] Fakat tarihte birçok yazar başka birinin bedbahtlığından ancak tek bir durumda, yani *hak ettiklerinde* keyif almaya hakkımız olduğu konusunda hemfikirdir.

Örneğin 18. yüzyıl Alman filozofu Immanuel Kant insanların "halden anlama" veya "empati" olarak adlandırabileceğimiz hisse doğuştan meyilli olduğuna inanıyordu. Gel gelelim dönemindeki başka Almanların davranışlarını izlemek ona mesafeli, katı mantığın öğretemeyeceği bir şey öğretmişti: "Huzursever insanları rahatsız eden, sinirlendiren birinin sonunda güzel bir dayak yemesi kuşkusuz talihsizliktir ama herkesin onayladığı ve

46. Søren Kierkegaard, *Works of Love* (1847), çev. H. V. Hong ve E. H. Hong, (New Jersey, Princeton University Press, 1995), s. 257.
47. Charles Baudelaire, 'Of the Essence of Laughter' (1855), *Baudelaire: Selected Writings on Art and Literature*, çev. P. E. Charvet, (Londra, Penguin, 2006), s. 140–64, s. 146.

özünde iyi olarak gördüğü bir talihsizlik."[48] Kant başkalarının cezalandırılmasından alınan hazzın ahlaki dengenin yeniden kurulduğunu görme avuntusundan kaynaklandığı ve kötücül olmadığı sonucuna varır. Belki biraz iyimserce ama bizzat suçlunun dahi kendisine verilen cezadan memnuniyet duyacağını yazmıştı.

Modern Batı adaletine dair kendimize anlattığımız öykülerden biri, bu adaletin duygulara mesafeli ve temkinli olduğudur. Kant'ın dünyasındaki kırbaçlama direkleri ve asma tahtaları çoktan tarih oldu. Bağırıp yuhalamak için darağaçlarına koşturan kalabalıklar artık yok; en azından Birleşik Krallık'ta resmi, devlet onaylı cezalandırma artık büyük ölçüde kapalı kapılar ardında vuku bulur. Günümüzde adaleti düşündüğümüzde aklımıza idealler, hislere uzak yargıçlar ve rasyonel mütalaa gelir.

Bununla birlikte adalet büyük ölçüde duygularla da ilgilidir. 2009'da üçkâğıtçı Bernard Madoff yüz elli yıllık hapis cezası aldığında halk locasında sevinç çığlıkları ve alkışlar kopmuştu. Ne zaman bir katil hapsedilse bulvar gazeteleri ağzından salyalar akıtarak iğrenç hapishane hücreleri ve kıyafetlerinin stok fotoğraflarını basar. Sürüsüyle televizyon programı, suçluların kıstırıldığı "Yakalandın!" anlarını meydana vurur; bu programların geniş yelpazesi kenar mahallelerde yaşanan *Cowboy Builders** kâbusundan hayli şüpheli *To Catch a Predator*'a (yaşlı adamlar internet üzerinde güya "reşit olmayan kızlar"la tanışıp buluşmaya çalışır ama karşılarında televizyon kameralarını ve polisleri bulurlar – internette yorum yazan birinin söylediği gibi: "Altına işedi, çok komik") kadar uzanır. İnternette yaylım ateşi gibi birbirini izleyen, bizim de beğen-paylaş düğmeleriyle kutladığımız linç kampanya-

48. Immanuel Kant, *Critique of Practical Reason* (1788), çev. Lewis White Beck, (Chicago, University of Chicago Press, 1949), s. 170. [Türkçesi: *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. Füsun Akatlı, Türkiye Felsefe Kurumu, 1999.]

* Ev inşa etme veya yenileme vaadiyle insanların paralarını alıp kaçan müteahhitleri ifşa eden bir televizyon dizisi. –çn

larının yankı odalarımızda nasıl da sekip durduğunu görmemek imkânsız. Duyguların yoğunlaştığı bu gibi anların büyüleyici olmasının nedeni, toplumsal maskeleri alaşağı etmesidir. Kınalar yakma *iznimiz var mıdır*? İtinayla ölçülüp biçilmiş cezaya bir doz da aşağılama ekleme hakkımız? Tüyler ürperten bu haz ve utanç anlarında yalnızca neden bu kadar iyi hissettiğimizi değil, aynı zamanda bağımlısı olduğumuz bu hisse tekrar kavuşmak için ne kadar ileri gitmeye razı olabileceğimizi de merak edebiliriz.

Adalet Bağımlıları

Mikro-scooter kullanan yetişkin bir adam yaya geçidindeki yaşlıların yanından vınlayıp geçtikten sonra kenar taşına çarptığında.

Disiplin yanlısı bir çocuk bakımı gurusunun çocukları süpermarkette kendilerini kaybetmiş halde yakalandığında.

Ev arkadaşınız kendi çamaşırlarını yıkamak için makineden sizinkileri çıkardıktan sonra, beyazlarının içinde kırmızı bir çorap unuttuğunda.

James Kimmel Jr. lisede bazı çocukların zorbalığına maruz kalıyordu. Yıllar boyu süren bu taciz, Jim'in köpeğini vurup öldürmeleriyle doruğa ulaşmıştı. Polis hiçbir şey yapmamıştı. Bir gece Jim evinde yalnızken zorbalar gelmiş, posta kutusuna küçük bir bomba bırakıp arabayla kaçmışlardı. Şimdi çalıştığı Yale Tıp Fakültesi'ndeki ofisinden telefonla konuşurken "gözüm dönmüştü" diyor. Eline dolu bir silah alıp (çiftlikte yaşıyordu) arabasına atlamış ve peşlerinden gitmişti.

Jim karanlıkta onları çiftliklerine kadar takip etmişti. Durduklarında Jim de durmuş, farlarını zorbaların gözlerine tutmuş ve dolu silahını alıp arabadan inmeye yeltenmişti. Söylediğine göre o anda bir tür aydınlanma yaşamış. "Onları öldürecek olursam kendimi de öldüreceğimi anladım. Korkunç bir bedeli olacağını görmek için bu kadarı yetmişti." Böylelikle kapısını kapatıp evine dönmüş, bu olaydan sonra da avukat olmak istediğine karar vermişti.

O lise yıllarının travması Jim'in peşini asla bırakmadı; hukuk kariyeri de ona umduğu mutlu sonu getirmedi. "Dava takibine yönelmiştim. Müvekkillerimin başına gelen haksızlıkları dinliyor ve bir avukatın yapması gerektiği gibi empati kuruyordum; bu da içimde adaleti sağlamaya yönelik güçlü bir arzu uyandırdı." Bu işte geçen on yıl, Jim'i bir kırılma noktasına getirmişti. "Her yerde, mümkün olan her şekilde adaleti arıyordum ... bakkalda, trafikte biri önümü kestiğinde, aynı acıyı karşı tarafa hissettirmek istiyordum ... hayatımı aşırı derecede olumsuz etkilediğini hissetmeye başlamıştım." Sonunda işini azaltmak zorunda kaldı.

Daha sonra bir gün *New York Times*'da adaletten alınan keyfi inceleyen ilk beyin görüntüleme deneylerinden biri hakkında bir haber okudu. 2004 yılında İsviçreli araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen çalışmanın ileri sürdüğüne göre, insanlar adaletin yerini bulmasını görmekten o kadar büyük bir keyif alıyordu ki kumar masalarındaki düzenbazların ve bedavacıların ceza alması için para ödemeye hazırdılar. Araştırmacıların bunu, uyuşturucu madde kullanımından alınan hazzı da içeren, beynin ödül mekanizmasıyla ilgili bir bölümü olan arka striatumun faaliyete geçmesine bağlamışlardı.[49] Jim şunu merak ediyordu: Şayet başkalarını cezalandırmanın hazzı

49. Dominique J. F. de Quervain vd., "The Neural Basis of Altruistic Punishment", *Science*, (27 Ağustos 2004), s. 305, 1.254–8.

size para harcatacak kadar büyükse, sizi bağımlı hale getirecek kadar da büyük müdür?

Adaletin iyi hissettirmesi şaşırtıcı değil. İşbirliği ve kurallar, toplumlarımızın uyum ve öngörülebilirliğinin korunabilmesi açısından hayati önemde; kuralları ihlal edenlerin ve güvenilmez kimselerin cezalandırılması ise daha da önemlidir (yukarıda anlatılan benzer deneyler[50] sırasında katılımcıların kuralları ihlal edenleri cezalandırmasına izin verilmediği zaman oyun hızla çöker). Daha yakın zamanda yapılan bir çalışma bu cezalandırma arzusunun, ihlalci kişinin yaptığının farkına varıp varmamasından veya deneyimden bir şey öğrenip öğrenmemesinden bağımsız olduğuna (örneğin garsonun kaba bir müşterinin çorbasına tükürmesi gibi) işaret etmektedir.[51] Altı yaşındaki çocuklar bile bencil veya güvenilmez kişilerin cezalandırılmasını izlemekten keyif alırlar (dahasını isterseniz, kendilerine cömert davranan biri acı çektiğinde de empatik bir sıkıntı hissederler).

Leipzig'deki bir grup araştırmacı bazı kuklaların nazik ve cana yakın olduğu, bazılarınsa çocuklara zalimce davrandığı, örneğin favori bir oyuncağı önce verip sonra sert bir şekilde geri aldığı bir kukla tiyatrosu düzenler.[52] Daha sonra kuklalar teker teker dövülerek cezalandırılır. İyi kuklaların dövülmesi çocukları kahreder. Fakat kötü kuklalar dayak yediğinde hayli neşelidirler. Deney daha da ileri gider. Kukla tiyatrosunun perdeleri inmeden önce çocukların kısa bir cezalandırma izlemesine izin verilir. Eğer cezalandırmayı izlemeye devam etmek istiyorlarsa

50. Ernst Fehr ve Simon Gächter, "Altruistic Punishment in Humans", *Nature*, c. 415, (Ocak 2002), s. 139–40.
51. M. J. Crockett vd., "The Value of Vengeance and the Demand for Deterrence", *Journal of Experimental Psychology*, c. 143(6), (2014), s. 2.279–86.
52. Natacha Mendes vd., "Preschool children and chimpanzees incur costs to watch punishment of antisocial others", *Nature Human Behaviour*, c. 2, 2018, s. 45–51.

çocukların jetonlarla ödeme yapmaları gerekir. Bencil kuklalar söz konusuysa çocuklar ödemeyi yaparlar.

Gündelik yaşamda birinin ağzının payını vermenin genelde bir bedeli vardır, çünkü toplumsal mahcubiyet veya daha kötüsü fiziksel bir misilleme riski taşır. Karşılığında aldığımız hoş ödül muhakkak çok güçlüdür. Öyleyse gerçekten de adalete bağımlı hale gelebilir miyiz? Jim Kimmel kesinlikle öyle düşünüyor; adalet özlemiyle yanan bir avukatken psikiyatri alanında akademisyen ve araştırmacı olmaya yönelip kendisini adalet bağımlılığının riskleri konusunda farkındalık yaratmaya adamış. Dopamin işlemedeki farklılıkların, bazılarımızın adaletten keyif almaya genetik olarak daha meyilli olmamıza neden olabileceğini ileri süren bir incelemeye[53] ve görünüşe göre, erkeklerin kötülük yapanların cezalandırılmasını görmekten kadınlara kıyasla daha fazla haz aldığını gösteren başka bir incelemeye[54] işaret ediyor.

Hatta cezalandırmanın gerçekleşeceğini anladığımız noktada hazzın zirveye ulaştığını (bahsettiğimiz çocuklar için, ödeme yaptıkları andan hemen sonra, kukla tiyatrosunun perdeleri tekrar açılmadan önce), ama sonrasında, ödeşmek genelde eski yaraların açılması anlamına geldiğinden, hazzın büyük ölçüde azaldığını ileri süren bir inceleme bile var.[55] Ayrıca bu, ister cezayı kendimiz uygulayalım ister kenardan izliyor olalım, her iki durumda da geçerli. Kimmel adalet bağımlılığının devasa riskler taşıdığına inanıyor: terörizm, intikam cinayetleri, çete suçları. Fakat bu yelpazenin daha önemsiz ucunda bile, çoğumuz ödeşerek tatmin olmak isteriz. Muhtemelen çoktan bağımlı olmuşuzdur.

53. A. Strobel vd., "Beyond Revenge: Neural and Genetic Bases of Altruistic Punishment", *NeuroImage*, c. 54(1), 2011, s. 671–80.
54. Tania Singer vd., "Empathic Neural Responses are Modulated by the Perceived Fairness of Others", *Nature*, 2006, s. 439, 466–9.
55. K. M. Carlsmith vd., "The paradoxical consequences of revenge", *Journal of Personality and Social Psychology*, c. 95(6), s. 1.316–24.

Adalet hazzından bir doz daha almayı takıntı haline getirmemize neden olan bir ortam varsa o da dijital dünyadır. Fiyasko videolarının yanı sıra Twitter infaz mangaları ve ahlaki saygısızlıklar karşısında Facebook'taki atıp tutmalar sıklıkla bir *Schadenfreude* çağında yaşadığımızın, odamızdaki koltukların konforunda kindar misillemelere can atışımızın delili sayılır. Kuralları ihlal eden birinin utandırıldığını gördüğümüzde ifade ettiğimiz *Schadenfreude*, faydalı bir itici güç olabilir ve kamusal söylemleri dönüştürebilir (Sekizinci Bölüm'de bunu ele alacağız). Fakat *Schadenfreude*'nın –korkutucu derecede kolayca içine düşülebilen– güruh adaleti kategorisi ise bir o kadar feci sonuçlar doğurabilir.

Sosyal medya platformları nötr olduklarını ileri sürseler de adaletsizlik hissimizi ne kadar derinden etkiledikleri yeni yeni açığa çıkıyor. Ekranlarımızın köşesinde soykırımlar, rüşvetçi bankacılar ve uluslararası komplolara dair son dakika haberleri boy gösterirken, muhtemelen yüz yüze etkileşimlerimize kıyasla internette çok daha fazla kötülüğe maruz kalıyoruz. En çok paylaşım getirecek içerikleri teşvik eden gelir güdümlü algoritmalar –görünüşe göre ne kadar öfkelendiriyorsa o kadar çok tıklıyoruz– bu durumu daha da hummalı hale getiriyor. Fakat muhtemelen internetteki ahlaki hiddeti bu kadar zorlantılı hale getiren, neredeyse hiç çaba gerektirmemesi ve herhangi bir bedelinin olmaması. Ekranlarımız arkasında saklanırken, kuralları ihlal edenlerle somut olarak yüzleşmek, gerçek yaşamdaki gibi yumruklanma veya rezil olma risklerini almak zorunda kalmayız. Ayrıca araştırmalar başkaları izlerken birilerini cezalandırma ihtimalimizin daha yüksek olduğunu gösteriyor; bu durumda izleyicimiz de hazırdır. İnsanların ettiğini bulmasını görmekten keyif almak istiyorsak internette dolaşmak bunun en kolay yoludur.

Justine Sacco'yu hatırlıyor musunuz? Korkunç bir basiretsizlik yapmış ve yüz yetmiş takipçisine ırk imtiyazı hakkındaki şu

sarsak, duyarsız tweeti atmıştı: *Afrika'ya gidiyorum. Umarım AIDS kapmam. Şaka şaka. Beyazım ben!* Uçaktan indiği anda telefonu sanal dünyanın hakşinas öfkesiyle kuduruyordu. Bu olayın sonucunda yaşadığı linç hakkında Sacco'yla sonradan söyleşi yapan Britanyalı yazar Jon Ronson, Twitter'daki yansımaları gördüğünde ilk tepkisinin şöyle olduğunu itiraf etmişti: "Küçük, mutlu bir, 'Vay canına, biri *boku yedi*,' hissi."[56]

Münasebetsizlik

Kültür teorisyeni Adam Kotsko münasebetsizliği, birbiriyle çatışan değerler sistemi devrede olduğunda, nasıl davranacağımız veya ne yapacağımızdan emin olmadığımızda ortaya çıkan çok çağdaş bir açmaz olarak tanımlar.[57] *Schadenfreude* münasebetsizlik potansiyeliyle doludur; özellikle çabucak kışkırtılıp ahlaki öfkeye kapılabildiğimiz ve yine hemen birazcık daha bilgiyle fikirlerimizi kolayca değiştirebildiğimiz internet ortamında yaşandığında. Örneğin, kahkahayı inceleyen sinirbilimci Sophie Scott, dersinde Dublin'de buzda kayıp düşen bir yayanın videosunu gösterdiğinde genç öğrencilerinin daima kıkırdadığını belirtir. Fakat buz üzerinde kayıp düşme olasılığı daha yüksek olan yaşlı insanlar buna nadiren gülerler ve kuşkusuz gençleri utandırıp tuhaf bir sessizliğe gark ederler. *The Onion* adlı mizah gazetesindeki bir başlığın layığıyla özetlediği bir durumdur bu: "Komik değil, kardeşim tam da böyle öldü."

Böyle yanlış adımlar, hak edilmiş acıya ilişkin algımızın –ve birinin cezalandırılmasından zevk alma isteğimizin– aslında çok çabuk değişebileceğini hatırlatır. Adil bir ıstırap ile adil olmayan ıstırap arasındaki çizgi üzerinde genelde evrensel bir uzlaşma yoktur ve çizginin yeri sürekli değişir. Bu da şu soruya yol açar:

56. Jon Ronson, *So You've Been Publically Shamed*, (Londra, Picador, 2016), s. 68.
57. Adam Kotsko, *Awkwardness: An Essay*, O Books, Washington, 2010.

Başkalarının ne hak ettiğine nasıl karar verebiliriz?

How Emotions are Made kitabının yazarı sinirbilimci Lisa Feldman Barret yaşamını nasıl kazandığı öğrenildiğinde genelde jüri görevinden azledilir. "Neden?" diye soruyorum. Bu tarz şeylerden, diye sırıtarak yanıt veriyor. Kısa bir zaman önce jüri üyesi olarak görevlendirilmiş. "Açıkçası dehşete düşmüştüm. Bir biliminsanı olarak endişelendiğim her şey başıma geldi." Yere dökülmüş yakıt yüzünden kayıp düştüğü benzin istasyonuna ihmalkârlık suçlamasıyla dava açan bir adamın hukuk mücadelesi söz konusuydu. Jüri tazminat verilmesine karşı çıkmıştı ve Lisa jüri altıya karşı bir karara varırken toplanma salonunu saran sessiz tatmin dalgalarını hissetmişti. Tahmin edebileceğiniz gibi grubun kararına karşı çıkan tek kişi Lisa'ydı.

Sorun bu kişilerin beyinleriydi. Lisa'nın sözleriyle, beyin "çalıştırması çok maliyetli bir organdır"; dolayısıyla çabayı azaltmak, başka görevlere de enerji bırakmak amacıyla olguları tahmin edip önceden tanımlanmış kategorilere sınıflandırmakta oldukça başarılıdır. "Gördüklerimizin doğruluğunun nesnel olduğunu düşünsek de aslında deneyimlerimizi halihazırda bildiğimiz şeylere uyumlandıracak biçimde sürekli yeniden şekillendiririz." Birisini masum veya suçlu ilan etmek söz konusu olduğunda bu doğrulama eğilimi son derece risklidir.

Şikayetçi ABD kökenli değildi, anadili de İngilizce değildi. "Tartışmalardaki odak noktası bir tür göçmen karşıtlığıydı. Aklınızda devleti veya Amerikalı benzin istasyonu markanızı oyuna getirmeye çalışan göçmenler olduğu düşüncesi varsa..." derken duruyor Lisa. "Birinin sistemi suiistimal etmesini engellemiş olmanın, zevki diyecek kadar ileri gitmesem de, tatmini vardı."

Lisa'ya göre başka birinin hak ettiği cezayı bulmasından tatmin olmamız başlı başına olağanüstü bir durum. "Beyin, etrafındaki bütün bilgileri içeri alamadığı için, önemli gibi gö-

rünenler üzerinden yargılara varır," bizi etkileyebilecek bilgileri doğrudan, Lisa'nın kendi "duygulanım nişi"miz[58] diye adlandırdığı konuma yerleştiririz. Biri üzerinize bıçakla geldiğinde bunu önemli bir bilgi olarak yorumlayacağınız ve sonuç olarak metabolik bakımdan maliyetli güçlü duygular hissedeceğiniz aşikârdır. Fakat kurban ya da cezayı uygulamaktan sorumlu kişi olmadığımızda bile, biri cezalandırıldığında güçlü bir his yaşamamız –bu his ister kahkaha, ister öfkeli bir hınç olsun– beyinlerimizin bu tür senaryoları bir o kadar önemli gördüğü anlamına gelir. "Beynimin hiçbir şekilde başıma gelmeyen, çok uzakta gerçekleşen, kendi gözlerimle asla görmeyebileceğim bir olguya benim ve bedenim için önemli bir şeymiş gibi tepki vermesi hayret vericidir."

Önem vermemizin nedeni, başka insanları tehlikeye atan şeyin bizi de tehdit edebileceğini belirli bir düzeyde hissetmemizdir kuşkusuz. "Bir erkeğe zarar veren kötü adamın yakalanmasında hissettiğim *Schadenfreude*, bir kadına zarar veren kötü adamın yakalanmasında hissettiğimle aynı mıdır? Çocuk sahibi olmadan önce ve sonra bir çocuğa zarar veren kişiye karşı hissettiğim *Schadenfreude* aynı düzeyde midir?" diye merak ediyor. Bize benzer olanların duygularını daha kuvvetli şekilde anlayıp paylaşırken "öteki" olarak sınıflandırdıklarımızın acısına daha az üzüldüğümüzü gösteren delillerin miktarı göz önünde tutulursa bu pek muhtemel değil. Ahlaki öfkemiz, söz konusu ihlal bizi etkileyebileceği zaman daha da kuvvetlenir.

Müzmin bir yaya olarak (araba kullanamıyorum) benim, kaldırımda giden bisiklet sürücüleri polis tarafından durdurulduğunda böyle büyük bir tatmin yaşamamın başka ne nedeni olabilir ki? Ya da üniversitedeki öğretim üyeleri (ben de onlardan

58. Lisa Feldman Barrett, *How Emotions Are Made: The Secret Life of the Brain*, Macmillan, Londra, 2017, s. 73.

biriyim) hakkında olumsuz geribildirimde bulunan öğrencilerin yatakta kötü olduğunu ileri süren muzip bir makale okuduğumda? Ya da mükemmel bir evde yaşamanın ihtişamı hakkında televizyon programları yapan insanların, (benim gibi) sefalet içinde yaşadığı keşfedildiğinde?

Kuralları çiğneyenlerden ve iki yüzlülerden nefretin yanı sıra, başkasının müstahakkını bulduğunu görmekten aldığım keyfin bir gerekçesi de nefsi müdafaadır. Bu kişilerin ihlalleri gelecekte beni etkileyebilir. Dolayısıyla, bundan ders çıkarıp hatalı davranışlarını değiştirmek zorunda kalacakları umuduyla ettiklerini bulmalarını gördüğümde zil takıp oynarım.

4
KENDİNİ BEĞENMİŞ
Üstünlük, Gösteriş ve Hayali Ödeşmeler

Apple'ın Norman Foster tarafından tasarlanmış yeni merkezi, Apple Park kampüsündeki son teknoloji cam duvarlar o kadar ileri bir şeffaflık düzeyine erişmişti ki çalışanlar onları görmeyip içlerinden geçmeye çalışırken yaralandığından, camlara yapışkanlı not kâğıtları yapıştırmak zorunda kaldılar.

Bana her zaman anahtar kullanımı konusunda ders veren eşim anahtarını unutup zili çaldığında.

Sesle kontrol edilebilen Echo Dot hoparlörleriyle gösteriş yapmak için bebeklerini kullanan bir ailenin videosunu izlerken Bebek: "Digger Digger'ı çal". Hoparlör sunucusu Alexa: "Porno mu dinlemek istiyorsunuz? Ateşli amatör kızı dinlemek ister misin? Kuku, anal, dildo." Ebeveynler (arkaplanda): "Hayır! Alexa! Dur! Dur!" (Meğer "Digger Digger" aynı zamanda bir porno videosunun adıymış.)

Yaklaşık altı ay önce National Gallery'ye gitmiştim. Güzdü ve ortalıkta turist yoktu. Galeri sessizdi ve amaçsızca dolaşırken Yaşlı Pieter Bruegel'in yaklaşık 1555'te yapılmış bir tablosuna denk geldim. Benim için hiç alışıldık olmayan bir şekilde önce tablonun bilgi kartını okudum –*İkaros'un Düşüşü*– sonra kısa bir an

için şan ve şöhret tutkusuyla güneşe doğru uçmaya çabalayan adamı tabloda aradım. Alev topu halinde yere çakılan, devasa suni kanatlar içinde kaslı bir kahraman görmeyi bekliyordum ama yo, sakin görünümlü bir uçurum kenarı manzarasıydı. Başlığa tekrar baktım: *İkaros'un Düşüşü*. Bir kez daha kontrol ettim, ama hayır. Koyunlarıyla ilgilenen bir çiftçi, rüzgârla sürüklenen bulutlar, bodur otlar ve sakin bir körfezde sallanan bir gemiden oluşan pastoral bir sahne. Sonra birden nerede olduğunu buldum: Resmin sağ alt tarafında, ne çiftçilerin, ne koyunların ne de izleyicilerin gözüne ilişen bir noktada, baş aşağı suya cup diye dalmış İkaros'un çırpınan bacakları görünüyordu sadece. National Gallery'de beni güldüren çok fazla resim yoktur, ama bu güldürdü. İkaros insanların hayranlığını kazanmayı umuyordu. Gel gelelim kimse ölümünü fark etmemişti bile.

Başka insanların kendini beğenmişliğinden daha can sıkıcı bir şey var mıdır? O belli belirsiz ahlaki üstünlük pozları, bir parça tevazu eklenmiş o kibir, boğucu, dikkatli gülümseme: "Tabii ki bir Prius aldık"; "İtiraf etmeliyim ki meditasyon yapmak için gündoğumunda uyanmayı seviyorum". Bir münakaşa sonrasında özür dilediğinizde kendini beğenmiş kişi en tepeden bakan sesiyle, "Affediyorum," der. (Halbuki şu kuralı herkes bilir: *Her iki* insan da *birbirinden* özür dilemelidir.) Yaptıkları (aslında incir çekirdeğini doldurmaz) iyilik için teşekkürünüzü mırıldandığınızda, "Bir şey değil," derler tumturaklı bir şekilde. Kendini beğenmişlik –ve yakın akrabaları: gösteriş yapma, üstünlük taslama, aşırı hırs ve böbürlenme– tam olarak bir suç değildir ya da en azından önceki bölümde ele aldığımız kural ihlalleriyle aynı şiddette değildir. Fakat genelde öyleymiş gibi bir his verir. İkaros'tan Elon Musk'a kadar, cezalandırılmasından en fazla heyecan duyduğumuz kusur, kibirdir. Adaletin yerine geldiğini görünce hissedilen *Schadenfreude*'ya benzeyen, ama suistimale daha açık özel bir *Schadenfreude* türüdür, çünkü başka insan-

lardaki caka ve kibir –diğer birçok kişisel kusur gibi– tamamen görenin gözündedir.

Danimarkalı yazar Aksel Sandemose, herkesin dediğine göre, pek sevilebilir bir karakter değildi: Yayıncılarını kazıklamış, karısını ve çocuklarını terk etmişti, dahası bir adamı öldürmüş olma olasılığı da vardı. Eserleri günümüzde pek okunmaz; 1933 tarihli *A Fugitive Crosses His Tracks* adlı romanındaki bir sayfa hariç. Sandemose'un büyüdüğü küçük Danimarka'nın Kuzey Jutland kasabasına çok benzeyen Jante adlı kurmaca bir kasabada geçen roman, ülkenin her türlü bireycilik ve hırsa duyduğu örtük tiksintiyi Jante Kanunu'nda (veya *Janteloven*) özetlemesiyle Danimarkalılar arasında ün kazanmıştır:

Özel bir şey *olduğunu* düşünmemelisin.
Bizim kadar iyi olduğunu düşünmemelisin.
Bizden daha akıllı olduğunu düşünmemelisin.
Bizden daha iyi olduğunu aklına getirmemelisin.
Bizden daha fazla şey bildiğini düşünmemelisin.
Bizden daha önemli olduğunu düşünmemelisin.
Kendinin herhangi bir şeyde iyi olduğunu düşünmemelisin.
Bize gülmemelisin.
Birinin *seni* önemsediğini düşünmemelisin.
Bize bir şey öğretebileceğini düşünmemelisin.[59]

Danimarkalılar bu konuda yalnız değil. Birçok yer ve dönemde bu üstü kapalı kuralları ihlal edenlere insanlar küçümsemeyle gülmüştür. Bilhassa mesele dans ise. Castiglione'nin 16. yüzyıl adabımuaşeret kılavuzu, *The Book of the Courtier* bir saray partisinde asker olduğu ve kendisini böyle saçmalıkların dışın-

59. Aksel Sandemose, *A Fugitive Crosses His Tracks* (1933), (New York, Knopf, 1936), s. 77–8.

da gördüğü için dansa katılmayı reddeden bir ordu mensubu hakkında bir anekdot içerir. Davetliler arasındaki bir kadın kendini beğenmişliğinden dolayı onunla alay etmeye başlar; kısa zamanda "üçüncü kişiler de kahkahaya katılır" ve zavallı askeri küçük düşürürler.[60] Avustralya'nın yerli topluluklarından biri olan Torres Strait Adalıları arasında erkeklerin dansları topluluk yaşamının merkezi bir parçasıdır ve koreografileri kesin kurallarla belirlenmiştir.[61] Peki ya biri gösteriş yapmaya veya özgün figürlerle hareketlere biraz renk katmaya çalışırsa ne olur? Kadınların gölgeler arasından gelen sinir bozucu gülüşmeleri, söz konusu kişiyi çabucak doğru yola yöneltecektir.

Modern Batı'da bireysel becerilere yöneltilen bu boğucu küçümsemeden güya kurtulmuşuzdur. Hırsı kutlamaz mıyız? Tutkuları alkışlamaz mıyız? Gel gelelim Jante Kanunu türü bir tavrın hâlâ sürdüğünü görmek için çok derinleri eşelemeye gerek yok. 2017 yılında "Nüfuz Sahibi bir Instagram kullanıcısı", organizatörlerin görüp görülebilecek en önemli etkinlik olacağı vaadiyle Bahamalar'da yapılacak lüks bir müzik festivalinin promosyonunu yapmıştı (en pahalı hafta sonu paketlerinden biriydi, kişi başına otuz bin dolar). Müzik grupları gelmedi, beyaz kumsal aslında bir inşaat sahasıydı, yemek dedikleri plastik ambalajlı sandviçlerdi (ve evet, yağmur da yağmıştı). Nasıl zevkle seyrettik tüm bu olanları.

Doğrusunu söylemek gerekirse, pek çok durumda küçük dokundurmalarla insanlara hadlerini bildirmeyi severiz. Komşum bir başka komşuma yeni şık arabası konusunda takılmıştı ("Uber şoförü gibi görünüyorsun!"). Biri öğlen kahvaltısına Harrods'a gittiğini ağzından kaçırdığında, arkadaşlarımın hepsi alaylı bir

60. Baldassare Castiglione, *The Book of the Courtier* (1528/1561 çev.), (Londra, J. M. Dent, 1994), s. 43.

61. J. Beckett, "Laughing with, Laughing at, among Torres Strait Islanders", *Anthropological Forum*, c. 18(3), 2008, s. 295–302.

hayranlıkla "OooOOOooo" çekti. Aşırılıkta *de trop** diye bir şey vardır ve kuralları biliriz: ünlülerden sanki kendi arkadaşınmış gibi bahsetme, çocuklarının başarılarıyla böbürlenme, yeni pahalı montuna dikkat çekme. Gerçekten de kuralları biliyor olmalıyız, aksi takdirde bu kuralların etrafından dolaşmak için bu kadar yaratıcı tedbirlere başvurmazdık (mesela fazla tevazu yöntemi).

Hepimizden daha iyi olduğunu düşünenlere duyulan antipati, aynı zamanda uzmanların haksız çıktığını görme isteğinin merkezinde de yer alır. Üst düzey profesyonellerin aceleci beyanlarından nasıl da pişman olduğunu hayal etmek çok keyif vericidir; örneğin, 1962'de Decca Records idarecilerinin Beatles'ı, "Gitar grupları artık rağbet görmüyor," diye hor görerek reddetmesi veya IBM yönetim kurulu başkanı Thomas Watson'ın 1943'te, "Kanımca en fazla beş bilgisayarlık bir dünya pazarı var," demesi. Otoriteden ne kadar nefret ediyorlarsa hava durumuyla ilgili her şeye de bir o kadar bayılan Britanyalılar, 1987'de hava tahmincisi Michael Fish'in, BBC'ye telefon açıp yakında kasırga çıkacağını söyleyen kadını alaycılıkla yanıtlayışına hâlâ kıs kıs güler. "Endişelenmeyin, kasırga çıkmayacak" diye bilmiş bilmiş sırıtmıştı Fish, son üç yüz yılın en büyük fırtınası ülkeyi harap etmeden hemen önce.

Çok becerikli, seçkin insanların tökezlemesini görme şevkimizin ifadesi olan "tall poppies" [uzun gelincikler]** deyimini çoğumuz biliriz. Deyimin gerisinde bir gaddarlık olduğunu düşünebiliriz; böyle düşünmekte haklıyız da. Bu ifadenin kökenleri Yunan tarihçi Herodotos'un anlattığı bir hikâyeye kadar uzanır; hikâyeye göre Korint'in itaatsiz yurttaşlarını kontrol altına almaya çabalayan Tiran Periandros bir komşu tirandan tavsiye ister.

* (Fr.) fazlalık. –yhn

** (İng.) *tall poppies* deyimi başarılarıyla diğer insanların arasından sıyrılan kişilere duyulan antipatiyi ifade eder. –çn

Yanıt olarak gelen tavsiye sözsüzdür: Komşu kral bir buğday tarlasında yürür, ekinin en iyi kısmını tamamen yok edene kadar en uzun, lezzetli başakları sessizce koparır. (Gelincik öyküye daha sonra dahil edilmiştir.) Herodotos'un yazdığına göre Periandros ne yapılması gerektiğini anlar ve dirençle karşılaşmadan hüküm sürebilmek için şehrindeki tüm önemli, nüfuz sahibi insanları derhal katleder.

Peki başarı nefretimiz de benzer düzeyde paranoyak ve güç delisi midir? Riyakâr olduğu muhakkak. Hepimiz küçük gösteriş suçları işleriz, fark edilmek veya göze çarpmak istediğimiz anlar olur. Yine de başka insanların suflelerinin sönmesini hevesle beklemekten daha keyifli bir şey yoktur. Bu, kendimizi daha iyi hissetme, günümüzü sorunsuz geçirme arzusunu muhakkak biraz aşar. Hiç kuşkusuz, (bir sonraki bölümde göstereceğimiz) geride bırakılmama arzumuzun yanı sıra hasedin de payı vardır. Kendi içimizdeki bu tür duyguları ortaya çıkardığımızda bir parça iğrenç hissettiğimizi fark edebiliriz ve George Eliot'un *The Sad Fortunes of the Reverend Amos Barton* adlı hikâyesinde kırıcı dedikodulara bayılan ve "dostuna tatmin fırsatı vermemenin zevkiyle mest olan" cimri Bayan Hackit'ten pek farkımız olmadığını düşünebiliriz.[62] Muhtemelen şu an biraz utanıyorsunuz.

Tüm kabatimizle gösterişçi olanlar kadar alenen başarılı olanlardan –yani uzun gelinciklerden– işkillenmek de normaldir. Evrimsel psikologlar işbirliğine fazlasıyla bel bağlayan ilk toplumların, aynı zamanda hayli eşitlikçi olmaları gerektiğini ileri sürmüşlerdir; pratikte huzurlu ütopyalar olmayan bu toplumlar saldırganlık ve şiddete dayalı olsalar bile. Diğerlerini baskı altında tutanları veya onlardan daha önemliymiş, daha fazlasını hak edermiş gibi görünmeye çalışanları alay konusu

62. George Eliot, 'The Sad Fortunes of the Reverend Amos Barton', *Scenes of Clerical Life* (1857), Oxford, OUP, 2015, s. 3–70, s. 7.

yapmak ve dışlamak insanlardan hesap sormanın bir yoluydu. İster 21. yüzyıl Londra'sında, ister 16. yüzyıldaki bir Venedik sarayında, ister Torres Strait adalarındaki yerli halk arasında olsun, gösterişle alay etmek zalimce görünebilir, fakat aynı zamanda kabahatlilerin onları koruyacak kişilerden ayrı kalmasını önleyerek müşterek bir amaca da hizmet eder. *Kendi iyiliğiniz için*, diye düşünebiliriz. Grubumuzda kalmak istiyorsanız kurallara uymalısınız.

Günümüzde kendimizi iki farklı itki arasında sıkışmış halde bulabiliriz: Birisi bireyselliği ve özel becerileri kutlar, diğeri ayıplar. Fakat bu ayıplamadaki hazları teslim etmemiz gerekir. Kendini beğenmiş biri bocaladığında içten içe güldüğümüz için rahatsız hissedebiliriz, fakat o küçük üstünlük kabarmasında bir umut parıltısı bile olabilir; başkasının mahvından zevk alarak söz konusu kişiyi kendisine karşı koruyoruzdur.

"İyi Schadenfreude"

Felsefeci John Portmann Virginia Üniversitesi'ndeki ofisinde, "Bence iyi Schadenfreude diye bir şey var," diyor. Kelimelerini ölçerek kullanıyor; tahmin edebileceğiniz gibi meseleleri enine boyuna tartan, hayli derinlemesine düşünen biri. İçinde yaşadığımız *Schadenfreude* Çağı'nda kendimizi olağanüstü bir ahlaki ikilemde buluyoruz; bir yandan *Schadenfreude* hissimiz ayartılıyorken, öte yandan öyle hissettiğimizde ayıplanıyoruz. *When Bad Things Happen to Other People* (2000) [Başkaları Talihsizlikler Yaşadığında] adlı kitabında Portmann bu istenmeyen duygudan rahatsız olanların "kaygısını giderme"yi hedefliyor; çoğunlukla huzur kaçırmak ve kışkırtmak isteyen bir akademik felsefeci için, bu bana olağandışı cömertlikte bir teselli etme arzusu gibi görünüyor.

"Aslında düpedüz geçmişimin ürünüyüm," diyor. "Sofu bir Katolik ailede büyüdüm. Birçok dindar evde, kesinlikle benim-

kinde de, size bazı kurallar öğretilir ve bunlara uygun yaşayamadığınızda çok suçlu hissetmeniz sağlanır... Annem beni severdi, fakat büyürken kibirli olduğumu ve bunun bir günah olduğunu söylerdi. Başarısızlıklarım veya küçük düşmelerimden biraz keyif alıyor gibiydi ve bunun Tanrının bana bir şeyler öğretme veya gösterme yolu olduğunu düşünürdü. Günümüzde en azından Amerika'da anneler çok farklı ... çocukları ne yaparsa yapsın kesinlikle harika olduklarını söylüyorlar. Annem gerçekten çok katıydı... ve...", uzun süre duraksadıktan sonra devam ediyor, "...ve bazen başarısız olduğunuzda başka insanları epeyce mutlu edebildiğinizi çok erken yaşta fark etmiştim."

Sesi canlılığını yitiriyor. Sadece birkaç dakikadır konuşuyor olmamıza rağmen bu ifşa içimi kederle dolduruyor. Fakat John için bu hikâye, dertlerden ziyade, bu erken deneyimden yola çıkarak başkalarının başarısızlıklarından alınan zevkin, bazen ahlaki dönüşüm hasreti de içerebileceğini idrak etmesiyle alakalı – yani benimsediği "İyi Schadenfreude"yle.

John, Paris'in güney doğusundaki Vaux-le-Vicomte adlı olağanüstü barok şatoya, yakın zamanda yaptığı bir ziyareti anlatıyor. Tarihi bir canlandırmanın parçası olarak bir masada 17. yüzyıl şairi Jean de La Fontaine'in fabllarının ilk baskılarından biri duruyormuş. "Yaşlı Aslan" hikâyesinin sayfaları açık bırakılmış. Aslan gücü ve kudretiyle ormanda terör estiriyor, diğer yaratıkları hakir görüyormuş. Herkes aslandan korkuyor, ona güveniyormuş. Gel gelelim aslan sonunda yaşlanmış, "sırtında senelerin yüküyle sona yaklaşır, geçmişteki yiğitliğini kederle anarken, tebaası başlamış saldırmaya".[63] Ölüm döşeğinde yatarken, hayvanlar çifte atarak, diş geçirerek, alay ederek onu çembere almışlar. Modern kulaklarımıza olağandışı bir zalimlik gibi geliyor.

63. Jean de La Fontaine, *The Fables of La Fontaine* (1668–1694), çev. R. Thomson, (Edinburgh ve Londra, Ballantyne, 1884), s. 71.

Gel gelelim bu, örneğin Jeffrey Archer'ın veya Martha Stewart'ın gözden düşmesine eşlik eden *Schadenfreude*'dan farklı mı gerçekten? Bütün gazeteciler, tıpkı hayvanların aslana yaptığı gibi, onları düştüğü yerde tekmelemek için birbiriyle yarışmıştı. La Fontaine'in ders veren öyküsü, bir kural ihlali için öç almakla ilgili olmaktan ziyade, bizi kötü hissettirmiş birinin yok edildiğini gördüğümüzde duyduğumuz zevkle ilgilidir. Okuldaki o gerçekten yetenekli, derslerinde başarılı, popüler, sportif ve kendine güvenli çocuğu, sonrasında Oxford veya Harvard'a yelken açıp sizi nispeten soluk gösteren o çocuğu düşünün (mutlaka sınıfta böyle bir çocuk olur). Bir süre boyunca o çocuk için her şey tıkırındadır. Fakat birkaç yıl sonra işlerin kötüye gitmeye başladığını, işsiz kaldığını veya uyuşturucu bağımlısı olduğunu veya ailesinin evine geri döndüğünü duyarsınız. Nasıl hissedersiniz?

"Hayat iniş çıkışlarla doludur," diyor John, "ve insanlar köpekdişlerinizi, pençelerinizi, gücünüzü kaybettiğinize sevinir, sizin tarafınızdan sindirilmenin nasıl bir his olduğunu hatırlayıp keyiflenirler sanırım."

John'un içinde yetiştiği Hıristiyan geleneği *Schadenfreude* konusunda oldukça ihtilaflı. "Düşmanın düşüşüne keyiflenme, sendelemesine sevinme," diye emreder Eski Ahit (Özdeyişler 24:17). Bununla birlikte Hıristiyan resim ve edebiyatı günahkârların acılarından tat alan sahnelerle doludur. Hieronymus Bosch'un *Kıyamet Günü* tablosu, ayyaşların büyük şarap varillerini içmeye zorlandığı, iblislerin keskin çivili işkence makineleri kullandığı imgelemiyle utanmazca neşelidir. 2. veya 3. yüzyılda yaşadığı düşünülen, sonradan Hıristiyanlığa dönen Tertullian, mahşer günü gelip çattığında, eski arkadaşlarının başına geleceklere seviniyor gibidir: Kâfir şairler, "alev onları kül ederken utançla dolacak!";[64]

64. Alexander Roberts ve James Donaldson (düz.), *The Writings of Quintus Sept. Flor. Tertullianus*, c. 1, (Edinburgh, Clark, 1870), s. 34.

aktörlerin iniltileri amfitiyatrolarda çıkardıkları sesleri katbekat aşacak; güreşçiler bu sefer salonda değil "alev dalgaları" içinde sıçrayıp taklalar atacak. *Schadenfreude* yeryüzünde caiz değilse bile, iş ölüm sonrasına gelince, kılıçlar çekilir.

Bosch ve Tertullian'ın *Schadenfreude*'si adaletin ceza verici niteliğiyle alakalıdır: işlenmiş günahlar için geriye dönük bir cezalandırma (üstelik bu ceza cehennemde verildiği için kefaret umudu yoktur). Fakat Kitabı Mukaddes farklı bir *Schadenfreude* türünden de bahseder; dönüşüme neden olabileceği için acıyı görmekten keyif almaktır bu. "Ben kötü kişinin ölümünden sevinç duymam, ancak kötü kişinin kötü yollarından dönüp yaşamasından sevinç duyarım," der Tanrı, Eski Ahit'in Hezekiel bölümünde (33:11). Kişiyi uluorta küçük düşürme, uzun zaman din disiplininin bir parçası olmuştur. Bizans münzevileri şehvet ve zalimlik emaresi saydıkları kahkaha ve şakaları, genellikle uygun görmemiştir (sonuçta İsa Kitabı Mukaddes'te bir kez bile gülmez. Bununla birlikte 10. yüzyılda yaşamış Aynarozlu Aziz Athanosios küstah bir keşişle başa çıkmak için din kardeşlerini onunla alay etmeye teşvik ediyordu. Erken modern dönem Hıristiyan Avrupa'sında aç bırakma, kırbaçlama ve kilise etrafında geçit yaptırma dahil, aleni aşağılama ritüelleri –günahkârlara Tanrı korkusu ve saygı aşılama, diğerlerine de ibret olma umuduyla– kuralları bozanların ayağını yere bastırmayı (Latincede *humus yer, toprak* anlamına gelir) hedefliyordu. 19. yüzyıl ortası gibi yakın bir tarihte Abraham Lincoln her yıl 30 Nisan tarihinin "ulusal aşağılanma", oruç ve yoksunluk günü olması gerektiğine yönelik bir karar imzalamıştı. Lincoln Amerika'nın "süreğen başarıdan sarhoş olmuş ... kendine aşırı güvenen ... aşırı gururlu" bir memleket haline geldiğini öne sürmüştü.[65]

65. Abraham Lincoln, "Proclamation 97: Appointing a Day of National Humiliation, Fasting and Prayer" (30 Mart 1863).

Kendi başarısızlıklarımızı sahiplenme ve bunları da başarının bir parçası olarak kutlama modası bunun modern bir versiyonudur; anlatının kontrolü elimizde olduğu için, aşağılayıcı etki tamamen korunsa da küçük düşme bir nebze hafifler. Bu tür hikâyeler son derece ilham verici olabiliyor: Örneğin J. K. Rowling gerçekten önem verdiği şeye kendini adayabilmek uğruna "tanıdığı(m) en büyük fiyasko" –yalnız bir ebeveyn, işsiz, meteliksiz biri– haline gelmeyi göze almasının öneminden bahsetmiştir.[66] Kuşkusuz başarısızlığın faydalı olduğu sezgisi de –sürprizler ve değişen gidişatlara sevgimizle birlikte– internetteki fiyasko videolarından keyif almamızın nedenlerinden biridir. Şu andaki favori YouTube videomun kahramanını ele alın. Tosun gibi, harika bir bebek ve tüyleri kabarık şirin bir kedi yavrusu karşı karşıya oturuyorlar. Bebek uzanıyor (yavru kediyi seveceğini sanıyoruz) ve kedinin burnuna yumruğu indiriveriyor. Kedi şahlanıp bebeğe pençe savuruyor. Şaşıran bebek devrilip inlemeye başlıyor. Bunu komik buluyorsanız aslında bebeğin önemli bir yaşam dersi öğrenmesini kutluyor olabilirsiniz; bu dersten, dili yanmış ve alçakgönüllülük kazanmış olarak çıkacaktır.

Elbette temkinli olmamız gerekiyor. Birine terk edilmesinin "karakterini kuvvetlendireceği"ni söylemek veya işini kaybettiğinde "inciyi inci yapan kum tanesinin sabrıdır" demek olsa olsa iğneleyici bir davranıştır; gizlice araya küçük bir eleştiri sokarak, düzeltilmesi gereken bir kusuru olduğu ima edilir ve böylelikle yaraya bir de hakaret eklenir. Evet "İyi Schadenfreude"de kibir bulunabilir. Bize yanlış yapanların bedelini ödediğini görmekten alınan keyifse hafifçe kendini kandırmanın ötesine geçebilir.

66. J. K. Rowling, Mezuniyet Konuşması, Harvard Üniversitesi (5 Haziran 2008).

Hayali Ödeşmeler

Zengin ve yakışıklı bir aktör/model olan yeni erkek arkadaşınızı eski sevgilinizin nişan partisine götürdüğünüz fantezisi.

Bol kazağınız üzerindeki lekelere daima şaşıran, pirüpak görünmeyi seven en iyi dostunuzun çocuk sahibi olduğunda sizden beter görüneceği fantezisi.

Jogging'i icat eden kişinin, eninde sonunda bu icadın ömrü kısalttığını itiraf etmek zorunda kaldığı fantezisi.

Martin Scorsese'nin *The King of Comedy* (1983) adlı filminde hayalperest Rupert Pupkin, kendisini "The Jerry Langford Show"da çıkan süperstar bir komedyen olarak hayal eder. Programa sürpriz bir konuk getirirler: eski okul müdürü! Lise müdürü yıldızımıza çekinerek, hatta saygıyla eğilerek yaklaşır. Pupkin onu tanımamış gibi yapar (unutmayın, tüm bunlar Pupkin'in kafasında olup biter), fakat müdür ısrar eder. Pupkin'in beş para etmez biri olduğunu düşünen herkes adına, tüm ülke önünde şahsen özür dilemek, affetmesi için yalvarmak ve insanların yaşamlarına kattığı anlam için teşekkür etmek ister.

Bize haksızlık etmiş insanlar söz konusu olduğunda çoğumuz, o kişinin sınırı aştığını fark edeceği o ânı gizlice görmek, veya en azından hayal etmek isteriz: yüzlerini buruşturan o kafa karışıklığını, dehşeti, pişmanlığı. Aslında bu anların ne kadar önemli olduğunu bildiğimiz için onları sık sık başkalarına da sunarız. Yolda tökezlediğimizde kendi kendimize serzenişler mırıldanırız, kütüphanede telefonumuz çaldığında mahcup olduğumuzu gösteririz ya da araba sürerken hata yaptığımız-

da kafamızı utanç içinde ellerimizin arasına alarak pantomim yaparız.

Bu minik jestler suçluluğun itirafıdır, zaten acı çektiğimizin, daha fazla cezaya gerek olmadığının kanıtları. İnsanlar başarısızlıklarını geçiştirmeye çalıştığındaysa işler çok daha fazla karışır. Realite TV şovunda yarışmacı hakemlerden feci bir not alıp aldırmıyor gibi göründüğünde, hatta hakemlerin bu işten anlamadığını ima ettiğinde irkiliriz ve alaya başvururuz; İspanyolcada *vergüenza ajena* (veya duygudaş utanç) olarak bilinen ince işkence biçimdir bu. Peki söz konusu yarışmacı hafif titreyen dudaklarla mahzun görünüyorsa? O zaman yanıtımız, "Belki de o kadar kötü değildi," olabilir.

Sabık işkencecilerimizin hatalarının ciddiyetini fark edip utanç içinde yıkıldıklarına tanık olamıyorsak bu durumda elbette hayal etmemiz gerekir. "Who's Laughing Now" adlı şarkısında Jessi J, bir zamanlar kendisine sataşan, zorbalık eden ama zengin ve ünlü olup Los Angeles'a taşındıktan sonra kendisiyle arkadaş olmaya çalışan sınıf arkadaşlarından bahseder. Bu da bir şey mi? Sue Townsend'in ünlü karakteri, on üç[3/4] yaşındaki günlük yazarı Adrian Mole kendisini küçük düşüren insanları kendi hatarıyla yüzleştirdiği ayrıntılı senaryolara takıntısıyla, bu hayali ödeşmelerin büyük ustalarından biridir. Adrian ünlü bir entelektüel olduğunda, coğrafya hocası üzülecektir. Bronz tenli ve kültürlü Adrian dünya turundan döndüğünde, Pandora onunla evlenme şansını kaçırdığını fark edip ağlayacaktır. Okuldaki zorba Barry Kent, Adrian'ın iri gençlerin minyon gençlere kıyasla aptal olduğunu konu alan doktora tezini düştüğü hapishanede okuyacak ve salya sümük ağlayıp bayağılığından utanç duyacaktır.

Acılarını ve utançlarını hayal eder, şöyle düşünürüz: *Belki bir sonraki sefer o kadar kibirli olmazlar.* Fakat daha yakından bakacak olursanız halimizden duyduğumuz memnuniyetin korkulu bir sancısıyla sarmalandığını görürsünüz. Çünkü hepimizin

bildiği gibi en temel ödeşme şekli, kendini beğenmiş bir şekilde başka birinin ettiğini bulmasını zevkle izlemektir.

A. A. Milne'nin "In which Tigger is Unbounced" adlı Ayı Winnie öyküsünde, yazın bir öğleden sonra Tavşan, Ayı Winnie ve Domuzcuk küçük topluluklarına yeni gelen taşkın, coşkun Kaplan Tigger hakkında konuşarak Winnie'nin kapı önünde oturmaktadırlar. Winnie düşünden uyanırken Tavşan konuşur: "Tigger bugünlerde o kadar zıpır ki, ona bir ders vermemizin vakti geldi... Kendini dev aynasında görüyor, olay o noktaya vardı artık." Tavşan bir plan yapar. Tigger'i ormanın derinlerine götürecek, orada bırakacak ve ertesi gün kurtarmaya geleceklerdir:

> "Neden ki?" diye sorar Winnie.
> "Çünkü böylelikle Alçakgönüllü bir Tigger olacak. Çünkü Üzgün Tigger, Melankolik Tigger, Küçülmüş ve Hüzünlü bir Tigger, Ah-Tavşan-Seni-Gördüğüme-Sevindim diyen bir Tigger olacak. İşte nedeni bu... Tigger'in kendisini sadece beş dakika için Küçük ve Hüzünlü hissetmesini sağlayabilirsek iyi bir iş başarmış oluruz."[67]

Nasıl bittiğini tahmin edebilirsiniz. Tavşan kaybolur ve Küçük ve Hüzünlü hisseden o olur. Hiçbir sosyal inceliği bilmeyen Tigger korkuyu da bilmediğinden Tavşanı kurtarır.

67. A. A. Milne, *The World of Pooh*, (Toronto, McClelland, 1977), s. 251.

5
SEVGİ
Kardeşler, Seks ve Dedikodu

İşyerindeki yeni, parlak çalışan, yaşlı pornoları izlerken yakalandığında.

Rock 'n' roll yaşam tarzına dair öyküleriyle bizi yetersiz hissettiren yeni ev arkadaşımızın, dört büyük bira içip her yere kustuğunu duyduğumuzda.

Çocukken ağabeyimin, ağzında kibrit döndürme gibi insanları kudurtan özenti bir davranışı vardı; kibriti dişlerinin arasına koyar ve düşünürken parmağıyla tıngırdatırdı. Bazen bir şeyi vurgulamak için ağzından çıkarıp bana doğrulttuğu da olurdu. Sonra bir gün kazayla kibriti yuttu ve annem onu doktora götürmek zorunda kaldı.

Yazar ve psikoterapist Philippa Perry'le görüşmeye gittiğimde bilgisayar hatası yüzünden yeni kitabının altı bin kelimesini kaybettiğini öğreniyorum. Yüce gönüllülüğü dolayısıyla söyleşiyi iptal etmediyse bile alnında dolanan endişeyi görebiliyorum. Çay hazırlıyor. Sonra da bana dikkatle bakıyor. "Ee? Başıma gelen talihsizlik sana zevk verdi mi?" Kahkaha atıyorum. "Kesinlikle hayır!" O anda bunun doğru olduğundan oldukça emindim (sadece kendi bilgisayarımın arızalanmasından endişelenmiştim,

dolayısıyla tam olarak ideal dert ortağı olduğum da söylenemezdi).

Fakat sonradan şu dikkatimi çekti. Söyleşi boyunca şaşırtıcı düzeyde rahat, hatta özgüvenliydim. Philippa insanları rahatlatmak konusunda uzman olabilir, fakat yaşadığı kriz bir yönüyle benim anormal derecede soğukkanlı olmamı sağlamış olabilir miydi?

Çayımızı yudumlarken şöyle dedi: "Bir ekip veya aile içindeyken gökteki sığırcıklar gibi birlikte hareket etmemiz çok güzel bir şey... Fakat insanlar bir sığırcık sürüsü gibi değiller ve farklı yönlere giderken, diğer insanların kaybetmesi pahasına, sizin gittiğiniz yönün kazanması iyi hissettirir."

"Neden?" diye sordum.

"Sevgi," dedi omuzlarını silkerek, sanki açık bir yanıtmış gibi.

"Bir keresinde kır evimin yakınlarında babam ve kızımla yürüyüşe çıkmıştım. Oldukça yalıtılmış bir kır eviydi ve kızım altı yedi yaşlarındaydı. Arkadaşlarıyla pikniğe çıkar, kendi başlarına maceralara atılırlardı. Bahsettiğim yürüyüş sırasında Sainsbury içecek kutularımdan birini ve peçetelerimi gübreler arasında çürümüş halde gördüm. Ambalajları göstererek, "Bu ne Flo?" diye sordum. Kızım, "Özür dilerim, temizlemeyi unutmuşum," dedi. Biz de etrafı temizledik.

"Durumdan kendimi sorumlu falan hissetmiyordum. Sonra babam, 'Flo'nun hemen itiraf etmesi ne kadar dürüst bir davranış,' dedi. Ben hâlâ hiçbir şey hissetmiyordum. Fakat sonra, "Hiç de o sinsi yeğenlerin gibi değil,' diye ekledi. Kız kardeşimin çocuklarını kastediyordu. Öyle büyük bir haz aldım ki – kızımın dürüstlüğünü övdüğünde hissetmediğim güçlü bir haz rüzgârı. Rakibimin, yani kız kardeşimin çocuklarıyla kıyaslaması..."

"Sonra düşünmeden edemedim, 'Ne anlama geliyor bu?'; böyle bir haz aldığım için çok iyi hissetmedim. Yetiştirilme şeklimiz böyleydi işte; hep birbirimizle kıyaslanırdık. Biri iyi, biri kötü."

"Sanki babam beni kız kardeşimle kıyasladığında *güç* elde etmiş gibi hissettim. Sanki, 'Kabilenin tacını ben alacağım,' gibi bir his. Komik bir şey."

Rakipler

Herkesçe sevilen sporcu erkek kardeşiniz gözaltına alındığında.

Ya da bütün yıl istediği yeni pahalı kulaklıklarını kaybettiğinde.

Ya da bir aile yemeğinde anneniz, babanız erkek kardeşinizin çocuklarının ne kadar harika olduğundan bahsederken ve bu aslında kardeşinizin çocuklarının sizinkilerden daha iyi olduğunu kastediyorlarmış gibi hissettirirken kardeşinizin çocukları birden yüzleri tamamen çikolatayla kaplı, ağlar halde gelip, "Büyükanne kaltağın teki," diye bağırdığında.

O rekabetin tam olarak hangi anda uyandığını tespit etmek güç. Bir an kardeşinizle şen şakrak sohbet ederken, bir an sonra küçük bir haber, öfkeli bir üstün gelme duygusu ve dürtüsünü tetikler; aksi halde geride kalacağınız hissiyle baş başa kalırsınız; kızar, yalpalarsınız. İşte tam da böyle anlarda her türlü başarısızlık haberini bir galibiyet olarak görmekten son derece mutlu olmamıza ve derin bir oh çekmemize hiç şaşmamalı.

Perry'ye göre rekabetin kökenleri, aile ilişkilerimizin en erken dönemlerine ve en derindeki sevgi ihtiyacımıza kadar uzanır. Hayatta kalma meselesidir. Atalarımız için bir ebeveynin onayı, hayatta kalmayla ölme arasındaki fark anlamına gelebiliyordu. Yeterli kaynağın bulunduğu, Batı'daki konforlu, modern evlerde bile sevgi ve onayın, uğruna kavga etmeye değer şeyler olduğuna

dair bir duygu bulunur bünyemizde; söz konusu kavga giz ve utançla örtülü olsa bile.

Bazı yönleriyle bu tatsızlığın izleri, "kardeşler arası rekabet" kavramının ilk kez ortaya çıktığı 19. yüzyıl sonlarına kadar sürülebilir. Geçmişte mutsuz kardeş ilişkileri bir normdan ziyade sapma olarak görülürken yeni nesil sağlık profesyonelleri, yani çocuk psikologları çocukların kaynaklar ve ilgi için daimi bir mücadele içinde olduğunu ileri sürmüştü. Fakat rekabetçi çocukların, "özsaygısı düşük" (o dönemde bir başka yeni kavram), işbirliği yapmayan, "geçimsiz" yetişkinlere dönüştüğü düşünüldüğünden orta sınıf aileler dikkatli davranmaya, çocuklara gösterdikleri özeni ve övgüleri eşit paylaştırmaya teşvik ediliyordu. Bu esnada çocuklara da başkalarının başarısızlıklarından duydukları zevki bastırmaları öğretiliyordu. Psikolog Felix Adler'in 1893 tarihli *Moral Instruction of Children* kitabında söylediği gibi: "Kardeşinizin utancı sizin zafer kaynağınız olmasın, başarısızlıklarını yüzüne vurmayın"[68] (ya da benim daha tanıdık olduğum ifadeyle: "O sırıtışı yüzünden hemen sil küçük hanım").

Elbette eninde sonunda büyürüz. Yine de görünüşte en uyumlu yetişkinlik dönemi kardeş ilişkilerinde bile zaman zaman kaçamak sürtüşmeler olur, eski rakibimiz tökezlediğinde içimizde küçük bir sevinç fişeği patlar ve Philippa'nın dediği gibi, "kabilenin kralı" gibi hissederiz veya en azından önceki kadar kötü hissetmeyiz. Iris Murdoch bu duyguyu tatmış olmalı; *Kesik Bir Baş* adlı romanında Martin Lynch-Gibbon karısının terk ettiği haberini, kendisi de boşanmış olan kız kardeşiyle paylaştığını hayal eder. "Alışıldık bir keder havasında" olacağını tahmin eder; fakat bu tavır "henüz teşhis edilmemiş olan, her şey fevkalade tıkırında hissi"ni gizleyecektir".[69]

68. Felix Adler, *Moral Instruction of Children* (1893), (New York, Appleton, 1905), s. 212.
69. Iris Murdoch, *A Severed Head*, (Londra, Vintage, 2001), s. 33.

Bununla birlikte bu tür duygular illa ebeveynlerimiz bizi mukayese ettiği için ortaya çıkmaz. Bu duyguların derinleşmesinin nedeni, kendimizi kaçınılmaz olarak yanımızdaki kişiyle kıyasladığımız ve bazen ancak rakibin kaybetmesi durumunda kendimizi başarılı olarak görebildiğimiz bir dünyada yaşıyor olmamızdır.

Başka İnsanlar Başarısız Olmalı

Geleneksel bilgelik bize içimize bakmamızı, başka insanların ne yaptığını önemsememizi ve kendi yolumuzu çizmemizi öğütler. Yine de birçoğumuzun şu veya bu anda bir başkasının başarılı görünen hayatını mercek altına aldığı, kendi hayatının ötekinin hayatıyla boy ölçüşüp ölçüşemeyeceğini merak ettiği olmuştur. Cengiz Han, Gore Vidal ve başkalarına atfedilen şu öğüdü pek çok kişi gülerek onaylar; "Benim başarılı olmam yetmez; başkaları başarısız olmalıdır." Pek erdemli bir öğüt olduğu söylenemez, fakat başkalarının başarısızlığıyla kıyaslayabildiğimizde başarılarımızın çok daha tatmin edici olduğu doğru mudur? Philippa'yla birlikte bir deney yapıyoruz.

Philippa bir İngiliz dergisinde aylık bir Güzin Abla köşesi yazıyor; gerçekten çok sevdiği bir iş. Bildiği kadarıyla o başvurduğunda bu işin başka talibi yoktu. Nasıl hissettireceğini görmek için sanki işe ben de başvurmuşum gibi yapıyoruz:

Philippa: *Red Magazine*'e bir Güzin Abla köşesi koymalarını önerdim.

Ben: Ah ben de aynısını önermiştim.

Philippa: Peki ne oldu?

Ben: Önerimi yazdım, sonra yemeğe çıktık. Bir örnek sundum. Ama kimse geri aramadı. Birkaç e-posta daha gönderdikten sonra durum iyice utanç verici hale gelmeye başlamıştı, ben de fikri bir kenara bıraktıklarını düşündüm.

Philippa: Yo, köşeyi benim üstlenmemi istediler.
Ben: Yaa.

Philippa ellerini çırpıp kahkahalar atarak, "Harika bir his!" diye bağırıyor. "Harika hissediyorum! Kimsenin istemediği bir işi almanın yarattığı hisse kıyasla çok daha iyi hissettiriyor. Hadi tekrar oynayalım!" Bu sefer de o, eşim Michael'ın peşindeymiş gibi yapıyoruz:

Philippa: Michael'ı biliyorsun ya; eskiden ondan ne çok hoşlanırdım.
Ben: Hmm.
Philippa: Çok seksiydi. Halbuki bir sürü imada da bulunmuştum, ama...
Ben: Şey.
Philippa: Sanırım ilgilenmiyordu.
Ben: Michael ve ben birlikteyiz. Aslında evlendik.

Kesinlikle haklı, *harika* bir his bu. "Benim için *birazcık da olsa* üzüldün mü?" diye soruyor Philippa. "Hayır!" Heyecandan sersemlemiş halde bağırdığımı duyuyorum. Ben de tekrar oynamak istiyorum.

"İnsan doğasının korkunç bir parçası bu," diyor Philippa. "Üstelik *biz* iyi insanlarız. O diğerleri gibi değiliz."

Mesele dönüp dolaşıp şuna geliyor: Kendi değerimizi nasıl ölçeriz? Birçok araştırma, bizden biraz eksiği olan insanların arasındayken daha mutlu olduğumuzu ileri sürüyor. Bir araştırmada psikologlar, "Başkalarının çocuklarının kendi çocuklarınızdan daha güzel mi yoksa daha çirkin mi olmasını tercih ederdiniz?" diye sorduğunda, birçok kişi herkesin çocuklarının kendi çocuklarından çirkin göründüğü bir dünyada daha mutlu olacaklarını

söylemişti.[70] "Kendi çocuğunuz çirkin olsaydı da bunu mu tercih ederdiniz?" diye sorulduğunda yanıt "Evet" idi.

Bu beni bütünüyle şaşırtmıyor. Başarı, para veya statünün sürekli karşılaştırılması tatsız gelebilir. Fakat Aristoteles'ten Rousseau'ya, Montaigne'den Beauvoir'a kadar insan doğası üzerine yazmış herkes, küçük ölçekli, birbirine bağımlı gruplarda yaşamanın, iktidar yarışı ve kaynaklar için rekabeti de beraberinde getirdiğini vurgulamıştır. Sizin başarılı olduğunuz bir şeyde biri başarısız olduğunda muzaffer hissetmek kaçınılmazdır.

Defterimi toparlayıp şapkamla eldivenlerime uzandığımda Philippa, açık ettiği tüm o *Schadenfreude* duyguları yüzünden bir parça rahatsız hissetmeye başladığını itiraf ediyor. "Kendimi biraz kirlenmiş hissediyorum. Güne geri dönüp, 'Şimdi o hakkımda ne düşünecek?' diye sorduğumda böyle hissederim." "Ben de kirli çamaşırlarımı fazla ortaya dökmüşüm gibi hissediyorum," diyerek katılıyorum. *Schadenfreude* hakkındaki tüm diğer sohbetlerimin de benzer bir münasebetsizlik hissinin itirafıyla sonlandığını hatırlıyorum. Ya da anlatılanları ifşa etmeme sözünün verilmesiyle. Bu kitabı tasarlarken birbirimize hikâyeler anlatmaya başladığımızda, editörüm ancak kati gizlilik koşuluyla birlikte çalışmamızı önermişti: *Schadenfreude* Kulübü'nün ilk kuralı...

Hiç kuşkusuz söz konusu olan, gerçek nahoş benliğimizi ifşa etme korkusu, aslında "pek iyi" insanlar olmayabileceğimize dair o utanç verici olasılık. Muhakkak heyecan verici olsa da korkutucu bir sınırı aşma duygusu. Kirli çamaşırlarımızı sereceğimiz korkusuyla birlikte, kuşkusuz insanları rencide etmeme veya bizi güvende tutan, hayatta kalmamızı sağlayan güven

70. S. J. Solnick ve D. Hemenway, "Is More Always Better?", *Journal of Economic Behavior & Organization*, c. 37, 1998, s. 373–83.

bağlarını bozmama isteği bulunuyor. Aynı anda hem utancımızın hem de aklımızın kapanına kısılıp arada kalıyoruz. Öyleyse ne yapmak gerekiyor?

Perry, "Yapmamız gereken, farkına varmak. Onu tanımayı öğrenmek," diyor. "Kendimize, hatta başkalarına itiraf etmemiz gerekiyor. *Schadenfreude*'nın zerresi bile bize şunu söylemeye yetmeli: 'Yaptığım şey bir başkasının emniyetsizliği pahasına kendimi daha emniyette hissetmek; bunu yapmak zorunda değilim. Oldukça doğal bir his, fakat farkına vardığımızda durdurabiliriz. Böyle davranmaya ihtiyacımız yok; kimsenin yok. Bu his bize daha fazla sevgi vermiyor. Bizi daha çekici hale getirmiyor.'"

Dediğine katılıyorum ve önerdiği şekilde *Schadenfreude* hissettiğimde bunu konuşabilecek duruma gelmeye karar veriyorum. (Sonsöz'de, Perry'nin bu konuşmaların nasıl yapılabileceğine dair önerileri yer alıyor.) Bence haklı. *Schadenfreude* kendimizi daha iyi hissetmenin ucuz bir yolu sadece. Kimsenin canını yakmasa bile kendinizi alçak hissetmenize neden olabiliyor.

Sözleri kulaklarımda çınlıyor: "Bu his bize daha fazla sevgi vermiyor. Bizi daha çekici hale getirmiyor."

Fakat sonra eve dönüp bilgisayarımın başına geçiyorum. E-posta kutumda *Schadenfreude*'nın bizi daha çekici kıldığını ve sevgi getirdiğini söyleyen bir yazıyla karşılaşıyorum.

Nasıl Mutlu Olunur ve Özsaygı Kazanılır

Eski sevgiliniz bir plak şirketinde hayalinizin işini kapıp Facebook'ta tafra satmaya doyamazken şirket topu attığında.

Kendini beğenmiş iş arkadaşınız web günlüğü sayesinde yarı ünlü olur, süslü bir kitapçıda konuşması istenir, fakat kimse bilet almadığı için etkinlik iptal edilir.

Kötü bir randevu sonrasında şunu okuduğunuzda: Bir kadın Tinder'da bir adamla tanıştı ve adamın evine gittiklerinde tuvaleti kullandı. Fakat dehşet içinde kakasının sifonu çektiğinde gitmediğini gördü. Panikleyip KAKASINI PENCEREDEN DIŞARI ATMAYA çalıştı. Gel gelelim pencerede iki cam katmanı olduğunu fark etmemişti ve kakası iki cam arasındaki boşluğa sıkıştı. Almayı denemek için pencereye tırmandı, ama kendisi de sıkıştı. Sonunda itfaiyenin kadını kurtarması gerekti.

Varsayım oldukça basit: Cinsel rakibinin başarısızlığını görmek kendi cinsel cazibemize dair algımızı iyileştirir.[71] Bir grup öğrenci, akranlarının başına gelen talihsizlikleri anlatan hikâyeler okur; sınavda kopya çekerken yakalanma veya berberin saçları berbat etmesi gibi. Kadın öğrenciler, başka bir kadın öğrencinin görünümüyle ilgili sıkıntı yaşadığını (fazla kilo, sivilce gibi) okuduklarında, kompozisyon ödevinden kötü not almak gibi başka tür aksiliklere kıyasla *Schadenfreude* hissini daha yoğun yaşadıklarını söylerler. Erkek öğrencilerse, başka bir erkek öğrencinin psikologların "statü" kaybı diye adlandırdığı durumu yaşadığını (sınavı kaçırma, seminer dersinde aptalca bir yanıt verme gibi) okuduklarında, örneğin söz konusu kişinin kilo almasına kıyasla daha fazla keyif aldıklarını ifade ederler. İncelemeyi yapanlar, en azından üniversite öğrencileri arasında, *Schadenfreude*'nın en yoğun halinin, cinsel rakibi *geleneksel olarak toplumsal cinsiyetinin cazibesiyle ilişkilendirilmiş* niteliklerle bağlantılı bir talihsizlik yaşadığında hissedildiği sonucuna varır.

71. L. Colyn ve A. Gordon, "Schadenfreude as a mate-value-tracking mechanism", *Personal Relationships*, 2013, s. 20.

Bu bir hayli keyif kaçırıcı bulgular psikologları daha ilginç bir olasılığa yöneltti. *Schadenfreude* eş bulma arayışımıza yardımcı olan uyumsal bir davranış olarak evrilmiş olabilir miydi? Sırf birkaç sivilceli düzenbazı etkisiz hale getirmenin, ödülü güvenceye almamıza yardım etmesi meselesi değildir bu. *Schadenfreude* bize bir parça itici güç de verir. Potansiyel bir rakibin başına gelen aksilik ona kıyasla kendimizi daha seksi hissetmemizi sağlar. Kendi cazibemize daha yüksek not verdiğimizde kaçınılmaz olarak tüm o korkunç flörtleşme ve çıkma teklif etme meselelerine daha güvenle ve istekle yaklaşırız. Kim böyle biriyle yatmak istemez ki?

Başka insanların dezavantajlarından psikolojik fayda elde ettiğimiz düşüncesi yeni bir düşünce değil. İkinci Dünya Savaşı sırasında ordunun moral durumunu inceleyen Samuel A. Stouffer adlı bir sosyolog, ABD'nin güneyinde konuşlanmış Afrika kökenli Amerikan askerlerinin kuzeyde konuşlanan askerlere göre kendilerini daha mutlu ve tatmin olmuş olarak tanımladığını fark etmişti;[72] üstelik 1940'larda güneyde ırk ayrımı hâlâ yürürlükteyken. Koşullarında nesnel bakımdan pek bir fark olmadığı için, Stouffer yaşam kalitesini kıyaslayarak değerlendirdiklerini fark etti. Güneyde konuşlandırılan siyah askerler durumlarını, hayatı güçlüklerle dolu Afrika kökenli Amerikanlılarla karşılaştırıyor ve kıyasla daha şanslı hissediyordu. Kuzey'deki siyah askerler ise kıyasen daha özgür yerel siyah nüfustan daha kötü hissediyordu. Stouffer bu anlayışı "göreli mahrumiyet teorisi" olarak adlandırdı ve göreli mahrumiyetin gerçek mahrumiyete göre daha sancılı olabileceği sonucuna vardı (ya da Marx'ın söylediği gibi, "Bir ev büyük veya küçük olabilir. Etraftaki evler eşit düzeyde küçük olduğu sürece bir meskenin bütün toplumsal

72. Samuel Stouffer *vd.*, *The American Soldier: Adjustment to Army Life*, c. 1., New Jersey, Princeton University Press, 1949.

gereksinimlerini karşılar. Fakat küçük bir evin yanına bir konak dikmeyegörün, küçük ev ufalıp kulübeye dönüşecektir"[73]).

1980'lerde psikolog Tom Wills göreli mahrumiyet fikrine yeni bir boyut kazandırdı. İnsanların kendilerinden daha *az* talihli insanlarla kendilerini kıyaslayarak özsaygılarını yükseltebildikleri –ve sıklıkla da yükselttikleri– hipotezini ortaya attı.[74] Wills çeşitli stratejiler olduğunu fark etti. Bunlardan biri, kendini teselli etmek için bir kişiyi gizlice küçümsemektir: *Benden daha fazla para kazanıyor olabilirler, ama benim işim çok daha anlamlı.* Bir diğeri de yüzlerine karşı başarılarını kasten değersizleştirmek: *Yeni maaş zammını tebrik ederim!* Sonra da: *Şirketinin geçen yıl kaç kişiyi işten çıkardığını biliyor musun?* En yaygın teknikse, sizden daha kötü bir dönemden geçen kişi hakkındaki ayrıntıları duymak için her fırsatı değerlendirmektir: *Demek işinden kovuldu? Çok kötü...Peki ne olmuş?* Sıkıntı yaşayanlara ilgi gösteren veya bir komşunun yaşadığı trajedideki en son gelişmelerin dedikodusunu yapmayı seven insanlar daima olmuştur. Artık bunun bir ismi de var; "Kötüye doğru toplumsal kıyas": Sizden daha kötülerle kendinizi kıyaslayarak özsaygınızı artırma.

Kusursuz, filtreli görseller ve heyecanlı partilerin konu edildiği bitmeyen haberlerle dolu sosyal medya genelde bize kendimizi daha kötü hissettirmekle itham edilir. Gel gelelim bizden kötü durumdakilerle kendimizi karşılaştırarak kendimize verdiğimiz değeri güçlendirmemiz için sunduğu fırsatlar –ki bunlar bazen hayatımızın en incinebilir anlarına denk gelir– pek konuşulmaz.

Wills teorisini yayımladıktan bir yıl sonra bir başka sosyal psikolog, Shelley E. Taylor ve ekibi, kanser hastalarıyla gerçekleştirdikleri uzun süreli bir çalışmanın sonuçlarını yayımladı.

73. Karl Marx, "Wage-Labour and Capital" (1847), tıpkı basım David McLellan (düz.), *Karl Marx: Selected Writings*, (Oxford, Oxford University Press, 2000), s. 284.

74. T. A. Wills, "Downward comparison principles in social psychology", *Psychological Bulletin*, c. 90, 1981, s. 245–71.

Taylor söyleşiler sırasında hastaların sürekli daha kötü durumda insanlar hayal edip sonra gayriihtiyari onlarla kendilerini karşılaştırdıklarını fark etmişti.[75] *Size yardım edecek bir ailenizin olmadığını bir düşünün.* Ya da: *Hastaneye gitmek için kilometrelerce yol kat etmeniz gerektiğini düşünün.* Bu tür hayali kıyaslamalar büyük çaba ve yaratıcılık gerektirir. Taylor bunların, en ürkütücü türden tehditlerle başa çıkmamızı kolaylaştırmak için kullanabileceğimiz ruhsal alet takımının parçaları olduğu sonucuna vardı. Şükran duygusunu uyandırır bu aletler: *Daha kötü olabilirdi...* (veya büyürken bizlere söylendiği gibi, *Afrika'da açlıktan ölen çocukları düşün*). İkinci Bölüm'de ele aldığımız Lucretius'un teorisini akla getiriyor: "Ne güzeldir ... üzüntüden uzaklığın verdiği duygu". Aradaki fark, Taylor'ın görüştüğü hastaların kendilerinden daha kötü olan insanları icat etmesi.

İnsanların sağlık forumlarını nasıl kullandığını inceleyen yakın tarihli bir araştırma daha da karmaşık bir resim çizer.[76] Sizden daha kötü durumdaki insanlar teselli kaynağı olabildiği gibi, daha ciddi teşhisleri duymak kaygıya da yol açabiliyor. Kendi yaşamlarımız üzerinde sahip olduğumuzu hissettiğimiz kontrol bunda bir etken gibi görünüyor. Wills özsaygısı düşük insanların, ruhsal desteğe daha fazla muhtaç oldukları için, başka insanların acısı hakkındaki hikâyelere yönelmesinin daha olası olduğunu düşünmüştü. Fakat son zamanlardaki çalışmalar, kendi yaşamları üzerinde daha fazla kontrole sahip olduklarını düşündükleri, dolayısıyla karşılaştırmalı iyi talihlerini bir şekilde hak edilmiş olarak gördükleri için, başka insanların sorunlarından en büyük kazanımı kendine güvenen insanların elde ediyor olabileceğini akla getirmektedir. Tersine, kontrol sahibi olmadığını

75. J. V. Wood, S. E. Taylor ve R. Lichtman, "Social comparison in adjustment to breast cancer", *Journal of Personality and Social Psychology*, c. 49, 1985, s. 1, 169–83.
76. B. Buunk *vd.*, "The affective consequences of social comparison: either direction has its ups and downs", *Journal of Personality and Social Psychology*, c. 59, 1990, s. 1, 238–49.

düşünen, kendine daha az güvenen kimseler daha kötü birini gördüklerinde eninde sonunda aynı yazgıya ortak olacaklarını düşünebiliyorlar (özellikle talihsiz kişi özdeşleştikleri biriyse).

Şurası açık ki, başka insanlara dair kötü haberlere birçok farklı ve karmaşık şekillerde dahil olabiliyoruz. Fakat başka insanların krizlerini duymaktan zaman zaman fayda sağladığımız da bir sır değil. Aslına bakılırsa, başkalarının kendi ıstırapları hakkında daha iyi hissetmesine yardımcı olmak amacıyla bazen ıstıraplarımızı seve seve paylaşarak onları yatıştırdığımız bile oluyor.

Benim Korkunç Hayatım

Gelinin yüzünü büyüteyim derken eski sevgilimin düğün fotoğrafında kendimi etiketlemek.

Otobüs yolculuğunda uyumak ve uyandığımda bir çocuğun "Baba! Salyası akan kadın uyandı!" sözlerini duymak.

Barda sarhoş kafayla flört etmeye çalıştığım kişinin sonunda boğazını temizleyip kibarca pantolonumun arkasından tuvalet kâğıdı sarktığını söylemesi.

İnsanların kötü hissettiklerinde teşvike veya oyalanmaya ihtiyaç duydukları yönünde bir düşünce vardır. Halbuki bu çok yanlış. En iyi deva, kendi sorunlarınızı kıyasen saçma gösterecek kadar gülünç bir rezalet duymaktır.

2008 yılında Fransa'da üç kod yazarı *viedemerde.fr* ("boktan yaşam") adlı bir site kurdular; sitenin adını İngilizceye "hayatımı sikeyim" (fmylife.com) olarak tercüme ederek aynı fenomeni

global ölçekte yürürlüğe soktular. Söz konusu site ziyaretçileri, hayatlarındaki başarısızlıkları paylaşmaya davet ediyordu; anlatılanlar ne kadar feciyse o kadar iyiydi. Küçüğünden (insanların kendi tweetlerini tekrar tweetlemesi) büyüğüne (otobüste omzunda kestiren yaşlı kadının aslında ölmüş olduğunu fark etmek) hikâyeler akmaya başladı. Okurlar yazarın kötü talihi "hak mı ettiğini" yoksa gerçekten hayatlarının "boktan" mı olduğunu oyluyordu.

Site, Irak'ta savaşın sürdüğü ve küresel ekonomik durgunluğun başladığı dönemde düzene inancın tükendiği, alaycı ve memnuniyetsiz ruh halini iyi yakalamıştı. Küresel felaketler karşısında, ergen melodramlarını ve öfke sahnelerini, görece minik şanssızlıklar hakkında epik düzeyde rekabetçi sızlanışlarla birlikte sunuyordu. FML, insanları kendilerini "ezik" olarak tanımlamaya davet ederek, zaten memnuniyetsiz bir dönemde enerjilerini iyice tüketip aciz bir pasiflik ve kurbanlık kültürü yaratmaya yardımcı olmakla eleştiriliyordu. Bu biraz sert gibi. FML'de deneyimlerini paylaşan insanların, okurları kendilerine imrendirmeye çalışmak yerine, kendi pahalarına onlara bir parça teselli *Schadenfreude*'sı hissetme şansı sunmuş olmalarına hayran olmamak elde değil; paylaştıkları felaketleri duyan okurların kendi günleri hakkında bir parça daha mutlu hissettiği kesin.

Bunu sık sık yaparız; başkalarını kendi başarısızlıklarımıza gülmeye davet ederiz. Yeni bir spor takımına katıldığımız veya yeni bir işe başladığımız zamanları düşünün; çoğumuz geçişimizi kolaylaştırmak için –ve çok büyük bir tehdit olarak algılanmamıza engel olacağı umuduyla– kendimizle dalga geçme yöntemine başvururuz. Kara mizah da insanın kendi acısını ön plana, merkeze alma ve gülünebilir bir şey haline getirme yeteneğine dayanır; hem kendiniz hem de izleyiciniz için bir başa çıkma yoludur bu. 2000'lerin sonlarında HIV/AIDS hastalarını

desteklemek amacıyla Güney Afrika, Durban'da bir koro kurulmuştu.[77] Hastalığın büyük bir tabu olması nedeniyle hastalık hakkındaki tüm şakalar alçaltıcıydı. Koro üyeleri, birbirlerinin semptomlarıyla alay ederek, kimin semptomlarının daha ciddi olduğu hakkında gösteriş yaparak ve en kötü durumdakilere sataşarak bu şakaları başka bir amaç için kullanmaya başladı. İnsanları acımıza gülmeye davet etmek acıyı yönetmenin bir yolu olabilir; hatta belki de, Birinci Bölüm'de ele alınan, karından kahkaha ve kaba komedi hakkındaki o incelemenin bulguladığı gibi, acıya toleransımızı da artırabilir.

Dahası, acıyla alay etmek dünyanın dört bir yanındaki birçok geleneksel tıp pratiğinde hâlâ merkezi bir konuma sahip. Guyana'daki Kuzey Rupununili Makushi'ler arasında yaşadığı sırada antropolog Laura Scherberger köyün kadınlarıyla futbol oynarken dizini incitir. Aralarından biri, ona yerel piyaman (veya şaman) olan Magnus'a gitmesini tavsiye eder. Bozkırda acılı bir yürüyüş sonrasında, Magnus ve karısı "Nine"yi yağmur ormanlarıyla çevrili ve akrabalarıyla dolu küçük ve karanlık bir evde bulur. Magnus, Laura'nın acısının şu an diziyle mutlu bir "evlilik" yaptığını ve ayrılmaya ikna edilmesi gerektiğini açıklar. Magnus ritüelini yerine getirirken Nine hamağından kalkar, küfredip dalga geçerek acıya hakaretler yağdırır; çocuklar dahil diğerleri de onlara katılıp çılgınca gülerler (kısmen acıya, kısmen de Ninenin giysilerinin açıklanamaz bir şekilde düşmesine). Seremoni sonunda dizinin daha iyi olup olmadığı sorulduğunda, antropolog biraz şaşkın halde gerçekten de daha iyi olduğunu fark eder.[78]

77. S. P. Black, "Laughing to Death: Joking as Support amid Stigma for Zulu-speaking South Africans Living with HIV", *Journal of Linguistic Anthropology*, (22 Ocak 2012), s. 87–108.

78. L. Scherberger, "The janusfaced shaman: the role of laughter in sickness and healing among the Makushi", *Anthropology and Humanism*, (30 Ocak 2005), s. 55–69.

Çoğumuz piyaman seremonisini tecrübe etmeyecek olsa da perişan hissettiğimizde durumumuza duyarlı güvenilir bir dostun bir parça alay etmesinin işe yaradığını herkes kabul edecektir. Yine çoğumuz, ihtiyaç anlarında dostlarımızın umutsuzluğunu azaltmak için en kötü felaketlerimizi seve seve paylaşacağız. Böyle anlar, avuntu ve yoldaşlığa, yaşamın acılarına dair müşterek bir anlayışa ve geçici olsa da bu acıyı hafifletme arzusuna işaret eder. Kusursuz görünen şeyin nadiren öyle olduğunu ve başka insanların görünüşteki avantajlarının, kötü bir anda yellenme veya doğum günü partisine kimsenin gelmemesi gibi onur kırıcı durumlardan onları korumadığını bize hatırlatır. Başka insanların da incinebileceğini, umutsuz olabileceğini bilmek çok önemlidir. Çünkü başarısızlık bize mahsus değilizdir. Herkes yaşar.

6
HASET
Dostlar, Ünlüler ve Boş Şöhretler

Bir arkadaşınız bir şişe "Ham Su"ya beş dolar ödeyip sonra derhal üstüne döktüğünde.

Ya da araba park etme kısıtlamalarının pısırıklar için olduğunu söyledikten sonra polisler tekerini kelepçelediğinde.

Aşırı enerjik bir şekilde hem yürüyüp hem telefonunda mesaj yazarken ağaca çarptığında.

Ya da yeni satın aldığı telefonunun cafcaflı özellikleriyle çalım satarken haberlerde o telefonların aniden patlayabildiğine ilişkin bir haber çıktığında.

Yeni sevgilisiyle sonbaharda bir ormanda tatlış tatlış yatarken çektiği resimleri sosyal medyada paylaşır ama kafalarının hemen yanında bir parça bok vardır.

Yemek masasına doğru eğiliyor; mum ışıkları boş şarap şişeleri üzerinde titreşiyor. "Beni sinirlendiren, ama *gerçekten çok* sinirlendiren şey, arkadaşlarımın benden daha iyi durumda olması. Bundan nefret ediyorum."

Kahkahı basıyorum, sonra daha tuhaf bir kahkaha daha patlatıyorum. Eşimin çok başarılı bir avukat olan bir okul arkadaşının evinde akşam yemeğindeyiz: Yaşamı bizimkinden çok farklı. Eşimin başka bir arkadaşı daha aramızda ve konuyu sürdürecek kadar sarhoş. Masanın etrafındakilere işaret ediyor: "Dostlarımı seviyorum. Gerçekten seviyorum. Fakat sonra, çocukları okulda daha başarılı oluveriyor. Ya da daha fazla para kazanıyorlar. Yaşadıkları yerler...", gözlerini cilalı beton zeminin, masalsı pencerelerin üzerinde gezdiriyor. "Güzel arabalara biniyorlar. Nasıl oluyorsa egzersiz yapmaya vakit bulabiliyorlar. Kelleşmiyorlar. Halbuki eskiden aynı yerdeydik. Hatta bazen onlardan daha da iyi durumdaydım. Kompozisyonlarımda daha iyi notlar alırdım. Grup içinde ilk kız arkadaşı olan bendim. İşte sen doğum günlerini hatırlayıp bekârlığa veda partilerini düzenlerken bir de bakarsın seni sollayıp gitmişler." Elini saçında gezdiriyor. Saçlarının ne kadar seyrekleştiğine dimdik bakmamaya çalışıyorum. "Başarılı olmalarından nefret ediyorum. Ama bundan dolayı da suçluluk hissediyorum; büyük bir suçluluk." O anda masa ne yazık ki sessizleşiyor. "Ne var yahu? *Schadenfreude* hakkında kitap yazıyor ya," diye alaylı bir şekilde mazeret sunuyor; ama yavaş yavaş kızarmaya başladığını görebiliyorum. "*Aranızdan birinin* işleri kötü gidecek olsa asla ama *asla* mutlu hissetmem."

Kötü sürprizlerle karşılaştığımızda veya kazanan taraf olabileceğimizi düşündüğümüzde *Schadenfreude* hissederiz. Biri ettiğini bulduğunda, kendini beğenmiş insanlar acı çektiğinde de hissederiz. Kardeşlerimize karşı hissederiz, hatta bazen tanımadığımız kişiler bile onlar adına *Schadenfreude* hissetmemizi sağlar. Fakat pek az şey, en başarılı arkadaşlarımızın hüsranları kadar leziz ve günahkâr *Schadenfreude* spazmlarına yol açar.

Montaigne gerçek arkadaşlığın ender ve saf olduğunu yazmıştı. Ralph Waldo Emerson'a göre gerçek arkadaşlık hakiki uyumu,

"iki ruhun bire ulaşması"nı gerektiriyordu.[79] Dostlarımızın zaferlerimizi paylaşması, kederlerimize ortak olması beklenir, fakat işlerin böyle yürümediğini herkes bilir. Muhakkak ki birisini teselli edebilmek gurur verir; ağlanmak için *sizin* omuzunuzun seçilmesi hafif bir kendini beğenmişlik anaforu hissettirebilir; bir Kriz anında kendinizi yeniden Yardımcı, Nazik ve İyi biri olarak tasavvur etme şansını elde edebilirsiniz. Başkasının acısı karşısında kişiye kendi değerini kutlatan hazzın, başkasının acısını paylaşmayla birlikte var olabileceğini *biz* biliyoruz, ama herkes bilmiyor. 18. yüzyıl filozofu Adam Smith sözde dostlarının hiçbirinin bütünüyle duygudaş olmayabileceği düşüncesine o kadar öfkeliydi ki, "Başıma gelen talihsizliklerde aynı hisleri paylaşmıyorsan ya da beni delirten kedere yaklaşamıyorsan ... artık konuşmasak da olur," diye ant içmişti.[80] Gerçeği bilseydi Smith'in oldukça yalnız kalacağını düşünmeden edemiyor insan.

Yakın bir dostun başına bir fenalık –bir yakının ölümü, kötü bir boşanma, çocuğunun hastalanması– geldiğinde "oh olsun" diyecek birini hayal etmek güçtür. Fakat geçmişte çoğumuz, dostumuzun hava attığı bir şey kötüye gittiğinde suçlulukla dolu küçük bir keyif yaşamışızdır. Yeni döşenmiş göz kamaştırıcı banyosu bir anda sizi noksan hissettirir. Tabii, eşinin aşırı terlemeyi önleyen özel deodorantını fark edene kadar. Yeni mutfak aletinin üç beygir gücündeki motoru, beş farklı hız ayarı, BPA içermeyen dokunmatik arayüzü ve aydınlatmalı LCD ekranıyla mükemmel balık ezmesi yaptığını göstermekte ısrarcıdırlar. Fakat kapağını düzgünce kapatmayı unuturlar. Yeni arabaları acayip sesler çıkarmaya başlar veya kaşmir kazakları güvelere yem olur. Havalı bir şekilde çocuklarını müzik festivaline götürüp ("Abartılacak bir şey yok!", "Eğlenceli olacak!") savaş alanından çıkmış gibi

79. Ralph Waldo Emerson, *Essays: First Series* (1841), (Boston, Munroe, 1850), s. 190.
80. Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments* (1759), (Londra, Millar, 1761), s. 26.

beti benzi atmış halde geri dönerler. Ya da küçük ülkelerin despot liderlerine yaraşır savurgan bir ihtimamla ilgilendikleri kedileri onların kucağını reddedip sizinkine gelir. Tüm bu görece önemsiz talihsizlikler sizin için selamettir.

Elbette, *elbette* o banyoyu, mutfak aletini, arabayı, kaşmir kazağı ve kediyi istiyorsunuzdur. Çocuklarıyla müzik festivallerine giden türde bir insan olmayı *siz de* istiyorsunuzdur. Başkalarında kıskandıklarımız, kendimiz için arzuladığımız şeylerdir ve hayal ettiğimiz hayat bizim hakkımızdır (Aristoteles, "Kıskançlık çömlekçiyi çömlekçiyle rekabete sokar," diye yazmıştı). *Schadenfreude*'nın verdiği yoğun neşe, onların sahip olup da bizde noksan kalan her şeyi bir anlığına telafi eder. Sonuç olarak bizi bir parça şenlendirir.

17. yüzyılda yaşamış ve iğneleyici, nükteli özdeyişleri sayesinde boş vehimleri yıkan kişi olarak ün salmış Fransız soylusu François de La Rochefoucauld bunun doğru olduğunu biliyordu. Dostlarımızın hüsranlarıyla başa çıkmak güç değildir; katlanılması güç olan zaferleridir, diye yazmıştı. "En iyi dostlarımızın sıkıntılarında daima hoşumuza giden bir şey buluruz."[81]

Yukarıdaki La Rochefoucauld alıntısını kontrol ettiğimde yazarın, bu acı gerçeği yaşamı sırasında yayımladığı *Özdeyişler* eserinin sonraki baskılarından çıkardığını fark ettim. Bütün açık sözlülüğüne rağmen dostlarının onu okuyup kendisinden nefret edebileceğinden açıkça korkmuştu. Pısırık!

Sonra bir an durdum. Siyaset ve *Schadenfreude* üzerine (son bölümde ele alacağımız) yazılarını okuduğum, Kentucky Üniversitesi'nden Psikolog Richard H. Smith'e aceleyle bir e-posta gönderdim: "Dostlarıma ne hakkında kitap yazdığımı söyledi-

81. François de La Rochefoucauld, *Collected Maxims and Other Reflections* (1664), Maxim 1:99, (Oxford, Oxford University Press, 2007), s. 155. [Türkçesi: *Özdeyişler*, çev. Özcan Doğan, Doğu Batı Yayınları, 2017.]

ğimde ilk başta gülüyorlar, ama anlamını açıkladığımda rahatsız olmuş görünüyorlar," diye itiraf ettim.

"Ah, evet," diye yanıtladı, "aynı şey benim de başıma geldi."

Bak ve Karşılaştır

Bir arkadaşım pilav pişirmenin kolay olduğunu ısrarla savunduktan sonra kendisininki yapış yapış olduğunda.

Gösteriş meraklısı ev arkadaşınız konuk olacağı televizyon programı hakkında "illallah" dedirtecek kadar konuşmuşken, onun yerine programa YouTube yıldızı shih-tzu cinsi bir köpek alındığında.

Facebook'taki bir arkadaş sevgilisiyle açık ilişki yaşadığını beyan edip, duygusal bakımdan olgun, açık fikirli biri olduğu için onu asla kıskanmadığını kendini beğenmiş bir tavırla ima ettikten bir hafta sonra sevgilisinin telefonunu karıştırırken yakalandığı için çiftin ayrıldığını öğrendiğinizde.

Kuşkusuz her arkadaşlığın en zor ânı, yaşam tarzlarının farklılaşmasıdır. Kolejdeyken birlikte garsonluk yaptığınız, bir paket sigara için kuruş saydığınız arkadaşınız şimdi hayli yüklü bir maaş alıyor, Hampstead'de yaşıyordur. Ya da siz hâlâ işe alındığınız ilk şirkette ücretli kölelik yapıyor, hâlâ bekâr yaşıyor ve pazar sabahları akşamdan kalma halde uyanıyorken, en iyi dostunuz üç evlat edinmiş, taşraya taşınmış, maraton koşuyor ve "Skype üzerinden yaşam koçluğu" yaparak parasını kazanıyordur.

Bu başarılar kaçınılmaz olarak karışık duygulara neden olur.

Geride kaldığınız veya yeterince hırslı olmadığınız endişesi. Onların her şeyi fazlasıyla zahmetsizce elde etmiş gibi görünmesinin yarattığı kızgınlık. Yeni gösterişli yaşamlarına artık uymadığınız korkusu; yanıtlanmayan her mesaja, son anda iptal edilen içki buluşmalarına karşı sizi aşırı duyarlı hale getiren bir korku. Siz pislik içinde eşelenirken onları gösterişli bir yaşama götürenin bir haksızlık olabileceği şüphesiyle dolu o kifayetsizlikte narin *Schadenfreude* fideleri uzanır.

Belki de kırılgan ve tehdit altındaki kendilik imgemizi rahatlatma çabasında, onların küçük başarısızlıklarını fark ederek dengeyi onarmaya çalışmamıza şaşırmamalı. Ezop öyküsündeki, lezzetli görünen üzümlere ulaşamadığı için onları ekşi ve mundar ilan eden tilki gibi biz de arkadaşımızın başarısının korkunç bir bedeli olduğunu, muhtemelen başarı bile sayılamayacağını kendimize söyleyebilir, yeni keşfedilmiş dertlerine gözlerimizi dikebiliriz. Arkadaşınız belki de büyük bir terfi almıştır. Düşünüp taşınıp, "Ama öyle yorgun görünüyor ki böyle bir terfi onu olumsuz etkiliyor olmalı," sonucuna varırsınız. Ya da o bildik oyunu oynarız. Hani şu, sizinkiyle karşılaştırılamayacak kadar iyi yaşam süren arkadaşınızla bir gece geçirdikten sonra oynanan oyunu. Eve metroyla dönerken arkadaşınızın yaşamının aslında neden biraz boktan olduğuna dair nedenleri saymaya başladığınız oyun. "Ev *aşırı* büyük; hiçbir karakteri yok." Ya da, "Çok kazandığını biliyorum ama ya o saatlerce çalışma! Her gün şehre gidip gelmek mi? Ben yapamazdım valla." Ya da, "Onun parası bende olsa kesinlikle o şeye (araba/takım elbise/televizyon) harcamazdım."

Bu türden savunma mekanizmaları, dostunun parıltısını bir parça kirletmeyi istemek, sandığınız kadar büyük bir ayıp değil. Yaşamların mükemmelen sergilendiği ve filtrelendiği sosyal medya çağında birinin başarısız olduğunu görmek, onları insan olarak görmenin tek yolu olabilir. Haset (Latince "nazar etmek"

anlamına gelen *invidia* kelimesinden) başkalarının mülkleri, nitelikleri veya başarılarına duyulan arzudur (kıskançlık, insanlara duyulan özlemdir). Altta yatan karmaşık gerçeklikleri örten pırıl pırıl dış yüzeylerden beslenir. Haset başka insanların başarılarını büyütür, kendinizinkini kıyasen solgun gösterir; *Julius Caesar*'da Cassius'un yıkıcı sonuçlarla fark ettiği gibi. Bir zamanlar çocukluk arkadaşı ve dengi olan, şimdiyse tanrı gibi bir iktidarla Roma'daki en güçlü kişi olan Caesar'ı perdahlar ve kendisine, ona kıyasla acınası bir rol verir: "Adam bir Kolossus gibi / Almış altına ufacık dünyamızı. / Bizse minnacık yaratıklar gibi / Koskoca bacakları arasında dolaşıp / Bakınıyoruz ürkek ürkek, / Şerefsiz bir kubur arayarak kendimize.[82]"

Bu yoldan hepimiz geçtik. Arkadaşınızın havuz başı kokteylleri, karlı dağ tırmanışları, manastır yogalarındaki selfielerle dolu "Maceralarım" albümüne aptal aptal baktığınızda ve Noel tatilinizin yine Maureen Teyze'nizin koltuğunda tost yiyerek geçmesinden dolayı kendinizi sefil hissettiğinizde. Küçük bir *Schadenfreude* alevi, bu hasedi düşmanlığa ve gareze dönüşmeden önce yakalayıp etkisiz hale getirebilir. *Schadenfreude* mükafatına en çok ihtiyaç duyduğumuz özel bir alan vardır: şöhretlerle olan çekişmeli, derinden mazoşist ilişkilerimiz.

Şöhretlerin Fiyaskoları

Çocuksu bir cazibeye sahip aktör, Sunset Bulvarı'nda bir fahişe ona oral seks yaparken yakalandığında.

Hollywood'dan iri kıyım, yakışıklı bir oyuncu bütün tehlikeli sahneleri kendisinin oynadığıyla böbürlenirken sunucu, "Ama burada yüzme bilmediğiniz yazıyor!" dediğinde.

82. William Shakespeare, *Julius* Caesar, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Remzi Kitabevi, s. 17.

Topuklu ayakkabı giymiş ünlü bir süpermodel pistte takılıp düştüğünde.

Ne zaman ünlülerle yapılmış bir söyleşiyi okusam, belli belirsiz bir anlığına çok ünlü Hollywood aktrisinin arkadaşım olabileceği düşüncesi geçer aklımdan. Ünlülerle ilgilenen gazeteciler bu hissi yaratmada beceriklidirler. Haberlerinde çoğunlukla "samimi" bir ayrıntıya yer verilir: Fidan gibi duran model egzersizden nefret ediyor ve Oreo bisküvisinin kaymağını yalıyordur; ünlü aktrisin okul hayatı bir "kaos"tur. Böyle anlar, denk olduğumuza dair sahte bir his verir. Fakat bir sonraki cümlede Bahamalar'da bir ev aldıklarını, Oscar töreninde Valentino giydiklerini okurum; aramızdaki o bir anlığına küçülmüş mesafe öyle ani ve şiddetli bir şekilde açılır ki sersemlerim.

İnsanlar daima zenginlerin ve ünlülerin yaşamlarından büyülenmiştir; bilhassa bu kimseler kuralları esnetmeyi denediğinde. 16 ila 19. yüzyıllarda sokak köşeleri ve barlarda söylenen halk türkülerinin poster kâğıdına basılmasıyla yaygın dolaşıma giren "tam sayfa baladlar", cinayet ve ettiğini bulma öyküleriyle insanların içini tir tir titretir, feleğin çarkını aniden beklenmedik bir yöne döndürmeye bayılırdı. En sevilen şarkılardan biri "The Fower Maries" (veya "Four Marys") İskoç Kraliçesi Mary'nin özel hizmetçisi olan, kralla ilişkiye girip hamile kalan, yeni doğan çocuğunu öldürüp partiye giden aristokrat güzelin derhal darağacına götürülüp asılmasını anlatır. Hikâye muhtemelen sonradan uydurulmuştu, fakat nereye bakacağınızı biliyorsanız, gerçek yaşam da birçok lezzetli haber sunuyordu. 1751'de İtalyan amatör aktör ve yazar Marquis Francesco Albergati Capacelli'nin eşi, Marquis'in iktidarsız olduğunu beyan ederek evliliklerini iptal ettirmeye çalışmıştı. Zamanında onca müstehcen neşeye

neden olan boşanma mahkemesinin tutanaklarını okumak hâlâ mümkün. Öfkesi burnunda Capacelli'nin tanık olarak çağırdığı erkek hizmetçisi "üç veya dört kez söz konusu markinin yataktan kusursuz bir ereksiyonla kalktığı"na tanıklık etmişti.[83]

Kudretli birinin yıkılmasını görme –ve bunun sonucunda bir tür üstünlük hissetme– tutkusu eski olabilir, fakat modern şöhretin kendine has acı bir mantığı var. *Us Weekly*, *Popbitch* ve *MailOnline*'da aşağılanan, alaya alınan şöhretlerin evliliklerinin bozulması, uyuşturucu bağımlılıkları ve alkollü araba kullanırken yakalanmaları çılgın bir spekülasyon kaynağıdır ve ünlülere karşı tavrımız *Schadenfreude* Çağı'mızın en kötü aşırılıklarını içinde barındırır. *Yanlış çorbayı sipariş ettikten sonra bir parça hayal kırıklığına uğrayan şöhret.* Bizi kesmez. *Kanser korkusuyla geçen bir dönemin hemen sonrasında en yakın dostunun, erkek arkadaşıyla yattığını öğrenmesinin ardından arabasını çarpan ünlü.* İşte bu! Ünlüleri böyle görkemli krizler içinde görme yönündeki bu yabani arzuyu harekete geçiren nedir?

Bir dostun hayal kırıklığı onun nispi başarılarını hazmetmemize yardımcı olabilirken bir şöhretin acısını deşelemek görece güzellik ve yetenek konusundaki eksiklik hissimizi uyuşturmaktan fazlasını yapar. Bir ceza niteliği de taşır. Geçmişteki aristokratlardan farklı olarak, modern şöhretlerin pek azı şimdi keyfini sürdükleri büyük imtiyazların ve nüfuzun içine doğmuşlardır. Hal böyleyken, geçmişte bir noktada, onların da tıpkı bizim gibi olduklarını (ya da yıldızlarımız farklı hizalanmış olsaydı şu an onların yerinde olabileceğimizi) hissederiz. Bir yandan, fakirlikten zenginliğe giden hikâyelere veya görünüşlerinin gerisinde "onların da sadece Manchester'lı sıradan delikanlılar" oldukları fikrine bayılırız ve onlara yakın hissetmeye can atarız. Öte yandan, o kadar

83. Alıntılayan John L. Locke, *Eavesdropping: An Intimate History*, (Oxford, Oxford University Press, 2010), s. 164.

tapındığımız, hayran olduğumuz için onlardan nefret eder, yüksek statülerine salahiyetlerinin sınanacağı o anlar için tetikte bekleriz; başarısızlıkları ne kadar görkemli olurlarsa o kadar iyidir.

Belki yol kenarında sarhoş halde sefil ırkçı söylemlerle atıp tutarken filme alınmışlardır. Ya da başrolü paylaştıkları yıldızın eşini çalmaya çalıştıklarından şüpheleniliyordur. Bazen açgözlülükle daha fazla dikkat çekmeye çalıştıklarından şüpheleniriz (örneğin siyasi fikirlerini açıklamaya cüret ettiklerinde) ve yanlış yazılmış her tweette veya İberya'yla Liberya'yı (ya da İbiza'yı) karıştırdıklarında (hangisi hangisiydi, hatırlayamazlar) saldırmaya hazır bekleriz. Şatafata gölge düşüren seviyesiz ayrıntıları okumaya bayılırız; ünlüleri insan olarak görmek istediğimiz için değil, oyun dışı kaldıklarını görmek istediğimiz için.

Bunun bir yönü, kendilerini yok ettiklerini, uzun gelinciklerin kendi taç yapraklarını koparıp onları o yere taşıyan yeteneklerinin mahvolduğunu izlemenin zevkidir. Gerçek Britney Spears hayranları, onu kafası kazınmış, benek benek olmuş yanaklarından rimeller akar halde McDonald's'tan sendeleyerek çıktığını gösteren fotoğraflar nedeniyle sarsılmıştı. Fakat ya geri kalanlarımız? Sanki bu sinir krizi, küresel pop müziğinin zirvesine şimşek hızıyla yükselen Britney'in güneşe fazla yaklaştığının kanıtıymış gibi, kabına sığmaz bir zevkin yakışıksız ışıltısını fark edebiliriz.

En coşkun *Schadenfreude*'mızı "ünlü olmakla ünlü olanlara" ayırırız. *Biri Bizi Gözetliyor* serisinin ilk çıktığı zamanı hatırlıyorum. O dönemler görece masum zamanlardı: Söz konusu program sapkın bir tür psikoloji deneyi gibiydi. Sonra Nasty Nick denen o adam vardı. Yalan söylüyor, insanları manipüle ediyor, böbürlenip duruyordu. Gönüllüler ordusunda üç yıl geçirdiğini söylemişti, dolayısıyla yapımcılar bir grup görevi olarak bahçede ordu tarzı bir saldırı dersi tertiplediler; bütün ev arkadaşları tırmanma demirlerinden başarıyla geçerken bir tek Nick yalpaladı, kıvrıldı ve sonunda kayıp düştü.

Nasty Nick televizyon şirketlerine, insanların gerçekte izlemeyi sevdikleri şeyin, başka insanların yalan ve manipülasyonlarının yanlarına kâr kalması için uğraşırken yakalanması olduğunu öğretmişti. Şirketler reytinglere tavan yaptıran şeyin şöhrete aç ucubeler olduğunu anlamış, yarattıkları *Schadenfreude*'dan faydalanmasını öğrenmişlerdi. Elbette *Schadenfreude*'yı sevmeyi öğrenen sadece televizyon yöneticileri değildi. Yarışmacılar da başarısızlıkları yoluyla medyanın odağı haline gelme umuduyla bu oyunu oynamaya başladılar. *I'm a Celebrity Get Me Out of Here* programında dram yaratma umuduyla yapmacık hassaslık gösterilerinde bulunan, ama bunun sonucunda aptal gibi görünen Lady Diana'nın eski kahyası Paul Burrel'i düşünün. Fiyasko videolarında olduğu gibi, her türlü tezgâh kokusu horgörü doğurur: Ucubelerimizin ne kadar kötü bir izlenim bıraktıklarından sahiden habersiz olmasını isteriz.

Yıldızlaşma ve gözden düşme, bir gecede ün ve servet edinme, kibirlenme ve küçük düşme hikâyelerine doymayan şöhret haberciliği kadar *Schadenfreude*'yı mali kazanç uğruna böyle apaçık suiistimal eden pek az alan vardır. Manipülasyon yaptıklarını, sinsice izledikleri ünlülerin özel hayatlarına tecavüz ettiklerini ve çoğunlukla onları dehşete düşürdüklerini biliriz; buna rağmen bir ünlünün kötü geçmiş estetik ameliyatının eğlenceli öyküsü için vicdanımızın sesini kısmaya hazırız. 1957 tarihli *Sweet Smell of Success* adlı filmde New York'ta köşe yazarı olan Hunsecker, ünlülerin halkla ilişkiler sorumlusu ahlaksız Falco'ya "kibir ve fesat dolu bir yaratıksın ... iğrenç bir skandalsın ... ulusal utanç kaynağımızsın!"[84] diye öfkeyle patlar. Bu sözleri bize de söylüyor olabilirdi.

84. Clifford Odets ve Ernest Lehman, *Sweet Smell of Success*, yön. Alexander Mackendrick, 1957.

Ama durum şu. Bir ünlünün yıkılışıyla alay edebiliriz, kuşkusuz bu alayın onların güçlerini azalttığına inanabiliriz. Şöhretler para için o en değişken şeye, "kamu onayı"na bağımlı olduklarına, sonuçta biz de halk olduğumuza göre, biri gözden düşünce sanki onu biz defetmişiz gibi muğlak bir düşünceye kapılıp "işi bitti artık" bile diyebiliriz. Gel gelelim elbette bu bizim hüsnükuruntumuzdur. Ünlüler ve onların halkla ilişkiler sorumluları *Schadenfreude*'dan nasıl faydalanılacağını iyi bilir ve bu duyguyu gereğince kışkırtır, soğurur ve yeniden sahiplenirler. Aşırı içki içen bebek yüzlü televizyon sunucusu veya sette primadonna gibi kapris yaptığı teşhir edilen aktör, küçük düşmüş, utanmış halde bir daha hiç görünmemek üzere kenara çekilmez (ayrıca öyle yapsalardı da harika hissetmeyebilirdik). Eninde sonunda ellerinde bir mendil, gördükleri tedaviye dair öykülerle, kabahatlerine dair itiraflarla, dudaklarında parlayan özürlerle program koltuğuna geri döneceklerdir. *Schadenfreude* hissimizin bizim gücümüz olduğunu düşünebiliriz. Halbuki, onu bizden çalmış ve küçücük üstünlüğümüzü bir öpücükle bize iade etmişlerdir. Dolayısıyla şayet fark edersek, bizi şaşırtacak olan soru şudur: Başkasının başarısızlıklarını zevkle izlemek *gerçekten herhangi bir şeyi değiştirir mi*?

7
İSYAN
Çalışanlar, Patronlar ve Asiler

Ofisin Budisti Declan, fotokopi makinesi başında balataları sıyırdığında.

Muhasebeden Tim, kalanlı bölme işleminin nasıl yapıldığını hatırlayamadığında.

Samira onunla konuşurken bile sinirle yazmaya devam eder; omzunun üstünden ne yazdığına baktığınızda: ad;flkjals;dkjf easllwejjo iasfdk kneessasllee.

Tam işten (yine) kaytarırken Ben'in telefonu çalar ve sizden oymuş gibi davranarak telefonu yanıtlamanızı ister. Dediğini yaparsınız, ama telefondaki ses cinsel yolla bulaşan hastalık testinin sonuçlarını bildirmektedir.

Lucy'nin "duygusal destek hamster"ı onu ısırdığında.

Teker teker dördüncü kattaki toplantı salonuna gidiyorduk. Günışığı azalıyordu, ama henüz kimse lambaları yakmamıştı. İkram servisi, servis tabaklarına dizilmiş hüzünlü sandviçlerden ve dilimlenmiş birkaç meyveden oluşan "gayri resmi öğle yemeği"yle birlikte daha önceden gelmişti. Arkadaşım Mark

naylonu sıyırıp sandviçini yemeye başladı, biz de bedava yemek manzarasından bir parça başımız dönmüş halde hepimiz ona katılmaya başladık.

Pencereden görünen manzara şehrin doğusunu neredeyse tamamen çerçeveliyordu ve en yeni, en uzun binaların yükselişi, vinçleri süsleyen kırmızı ışıklar, rüzgârla sürüklenen morumsu bulutlar görülebiliyordu. Bir uçak geçti. Havadan sudan konuşuluyordu: *Noel nasıldı?* İçerisi çok sıcaktı. Bekliyorduk.

Üniversitemizin rektör yardımcısı bizimle "tanışmaya" geliyordu. "Gayri resmi" bir tanışma. Yarım saatlik bir tanışma; bölüm başkanımızın söylediğine göre (e-posta üzerinden söylemişti, ama yüzündeki sırıtışı metni okurken hissetmek mümkündü), eşi görülmemiş uzunlukta bir huzura kabuldü bu. Yeni patronumuzla kimse tanışmış mıydı? Buruşan yüzler. Omuz silkmeler. Yaşlılar sanki tüm bunlar büyük bir zaman kaybıymış gibi iCal takvimlerine bakıyordu. Gençlerin kimileri taranmış saçları ve şık pantolonlarıyla daha hevesliydi; sanki bu toplantıda iyi bir izlenim bırakıp üst yönetimde parlak bir istikbal güvenceye alınabilirmiş gibi. Ben de dahil geri kalanlar, sırf işlerden sorumlu kişi olduğu için ona güvenmemek ahlaki ödevimiz olduğundan şüphe içindeydik.

Yemek servisinden sorumlu kişi, bu sefer elinde kahve termosu ve lüks bisküvilerle döndü. Tam o anda, rahatsız ve yaltakçı görünen başkanımızın takdimiyle rektör yardımcısı geldi. Mark bana döndü, aşırı uzun kaşlarından birini kaldırdı, başını salladı. Baktım, anlamam bir an sürdü ve pis pis güldüm. Rektör yardımcımızın ayakkabısına bir parça tuvalet kâğıdı takılmıştı.

İdeal Çalışan

Bazı iş arkadaşları suç ortaklarımız ve müttefiklerimizdir: Yaşamlarımızın en önemli ayrıntılarının çoğunu bilirler; dişçi randevumuzun ne zaman olduğunu, neden ayağımıza uyan bir ayak-

kabı alamadığımızı, en iyi şakalarımızın nasıl bittiğini. Diğerleri dedikodu arkadaşlarımız ve film danışmanlarımızdır. Sonra, asansörde "merhaba" dediklerimiz vardır. Bazıları kulaklarını karıştırma tarzlarıyla veya masalarında bardak biriktirmeleriyle bizi gıcık eder veya ne zaman masaları yakınındaki çöpün tuhaf kokudan bahsetseniz anlaşılmaz şekilde savunmaya geçerler.

Fakat mutlaka bir –en az bir– can düşmanımız vardır. İstediğimiz terfide bizi alt eden, ucuz nükteleriyle patronu güldüren, kariyerini göz ucuyla izlediğimiz, kendi kariyerimizle kıyasladığımız biri. Onun başarıları midemizde nazik bir asabiyet yaratır; ya teslim olmamız ya da kavga etmemiz gereken bir duygudur bu. (Fakat kavganın altından kalkabilecek yeteneğimiz var mıdır, emin değilim.) Bu insanlar işle ilgili bir felaketle karşılaştığında (patronun çocuğunun adını karıştırmaları veya İK departmanından Lucy'nin bıyığı hakkında yaptıkları şakanın duyulması gibi) gizli bir tatmin yaşarız. Onun değeri düşmüştür. Bizimkisi yükselebilir.

Televizyondaki reklamlara bakacak olursanız günümüzde işyerlerinin sağlam birer güven ve karşılıklı saygı ekosistemi olduğuna inanabilirsiniz. Genelde bilgi işçileri, yani yazılım mühendisleri, tasarımcılar, mimarlar veya pek beklenmedik bir şekilde akademisyenler olarak resmedilen çalışanlar, ateşli ve dışarıya açıktır, mutlu ve üretkendir. İşleri kendi üstlerine alırlar, hallederler ve aynı zamanda hepsi de onların bireysel katkılarına değer veren meslektaşları ve patronlarıyla açık ve hoş ilişkiler kurarlar. Sadist idarecilerin böl ve yönet taktikleri, alçaltıcı kabul ritüelleri, asla bitmeyen gizli fırsatçılık oyunları mazi olmuştur. Modern işyeri tiranlar değil ekipler, horgörü değil medenilik, zorbalar değil armut koltuklar ister. Böyle bir işyerinde hatalar sadece "öğrenme anları"dır: Hatanızı kabul edin ve yola devam edin.

Gerçeği söylemek gerekirse, bir ofiste *Schadenfreude* filizlenebilir ve bolca çoğalabilir. Bazen *Schadenfreude*'yı beslemeniz

açıkça teşvik edilir. Güya ilham verme amaçlı şu beşlik çakan takım elbiseli şirket insanlarını gösteren korkunç resimleri biliyorsunuzdur. Her bir kutlama gülüşü arkasında başka bir şirketin kaybettiği bir sözleşme vardır. "Rakiplerimizi yenmek" için teşvik mi? Bu basbayağı onların kârı düşerken neşelenmeye davetiyedir. Akademisyenler günümüzde İngiltere'de yüksek öğretimin ayrılmaz bir özelliği haline gelmiş üniversite sıralamasından genelde nefret ederler. Gel gelelim, biz yükselmemiş olsak bile yakın rakibimizin sıralamada gerilediği haberini koridorda pis pis gülerek karşılarız. Söz konusu olan onların ekibi karşısında bizim ekibimizse, onların hataları sürünerek yönelebileceğimiz, ışığın süzüldüğü küçük birer yarıktır; bireyler olarak bizim için değil, (bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz) kabilemiz için birer zaferdir.

İşyerinde hissedilen *Schadenfreude*'nın büyük kısmı elbette çok daha örtüktür ve birinin bizi saf dışı bırakmaya çalıştığı veya üzerimizde üstünlük kurmaya giriştiği şüphesinden kaynaklanır. Bir meslektaşın toplantıları ayakta yapma yönündeki yeni radikal önerisi kesinkes reddedildiğinde, bizi geçme çabasının susturulduğunu görmenin mutluluğuyla içten içe sırıtırız. Ya da yüksek sesle öğle yemeğine dışarıya çıkmanızı teşvik ederek sizi kötü gösteren o sağlıklı iş arkadaşınızı düşünün (istemiyorsunuzdur; kamburunuzu çıkararak bilgisayarınızın üzerine eğilip ayakkabılara bakmak istiyorsunuzdur). Acayip bir sağanağa yakalanır ve kurul toplantısına eşofmanlarıyla gelmek zorunda kalır; sizse eşi görülmemiş bir coşku içinde, yüzünüzde umutlu bir ifadeyle toplantıya vaktinde gelirsiniz; kurul başkanına "olağandışı görünümü"nü açıklamasını dinlemeye hazırsınızdır.

Bazı işyerleri, kazanan her şeyi alır tarzı yarışlarla prim dağıtmak veya çalışma disiplinini ve hızını artırır umuduyla herkesin aylık hedefini sergilemek gibi yöntemlerle çalışanları kasten birbirine düşürür. Böyle bir ortamda bir iş arkadaşının hedefine

ulaşamamasına gülmek arkadaşça bir takılma, bir deşarj olma yöntemi, çarkıfeleğin dönmeye devam ettiğini ve bugün benim başıma gelenin yarın senin başına gelebileceğini kabul etmenin bir yolu olabilir. Fakat daha üstü örtülü rekabet ortamlarında bile, daima bir zamanlar sizinle aynı düzeyde olan (hatta belki siz biraz daha ileridesinizdir) fakat bir şekilde (*nasıl?*) doğru insanlarla muhabbet ve flört ederek, doğru kahveciye gidip patronunuzla aynı tanınmamış kahve harmanını içen, hep doğru anda asansörde olan, doğru şakayı yapan, patronunuzun daha yeni aldığı aynı marka ayakkabıyı giymenin bir yolunu bulan *o* kişi vardır (iş çevrildiğinden şüphelenirsiniz; yoksa patronun yatak odasına gizli kamera mı koymuştur?). Sonunda ona prestijli bir müşteri verilir ve çekilmez biri olur çıkar: yeni bisiklet, restoranlarda yemekler, *jogging*. Birkaç ay sonra her şeyi alt üst ettiğini keşfettiğimizde, inmiş jaluziler ve kapalı kapılar ardında patronla öfkeli sohbetinden parçalar duymak için boynumuzu uzatırız. Utançtan yerin dibine girdiğini görürüz. Artık kendisinin daha sessiz, kasvetli bir versiyonuna dönüştüğünü fark ederiz. Bu mutlu son –kısmen adalet, kısmen öç– zaferimiz ve intikamımızdır; kendi yükselişimizin daha yavaş (doğrudur) ama istikrarlı ilerleyişini kutlamamıza olanak verir.

Bununla birlikte birçoğumuz için iş arkadaşlarımız hem dostlarımız hem de birer tehdit olduğundan, iş ortamı rekabet ve dayanışmanın çok daha garip bir karışımıdır. Bir an işbirliği yapmamız ve paylaşmamız teşvik edilirken bir sonraki anda kendimizi değerlendirilir ve kıyaslanırken buluruz. Kafa karıştırıcıdır ve iş arkadaşlarımızı başarı yolunda destekleyip onlara yardımcı olmamız mı, yoksa onların değeri düştüğünde bizimki artabileceği için kenara çekilip gizlice işlerin çok *fazla* başarıyla sonuçlanmamasını ummamız mı gerektiği konusunda tereddütte bırakır. İş arkadaşlarımızla ilişkilerimizde, kardeşlerimizle uyum içinde geçiniyormuşuz gibi görünürken aslında Machiavelli'nin

yüzünü kızartacak ustalıkta bir üstünlük sağlama çabasında olduğumuz, ebeveynlerimizin arkasından gizlice yaptığımız o sinsi çocukluk dönemi kavgalarının küçük bir yankısı vardır.

Bir iş arkadaşımız o ödülü kazanamadığında ufak bir iç rahatlaması yaşayabiliriz ya da Yıl Sonu Değerlendirmesi herkesin beklediği kadar parlak olmadığında intikamımız alınmış gibi hissedebiliriz. Ne kadar ihtimamla saklarsak saklayalım varlığını fark ederiz ve muhtemelen daha sonra bir parça pespaye, rahatsız hissedip böyle bir duygunun neden ortaya çıktığını merak ederiz. Neyse ki patronlarımızın utanç verici hatalarını kutlamak söz konusu olduğunda işler daha kolaydır.

Kötü Patronun Sonu Kötü

Patron herkese görünüşünü düzeltmesini söylerken kazağını ters giydiğini fark etmediğinde.

Şirketin sahil gezisinde idari müdür buzlu sularda yüzmeye giderken ona eşlik etmediğimiz için hepimizin korkak olduğunu ima ettikten sonra bacağına kramp girdiğinde.

Yeni başkan "İletişim, İletişim, İletişim" söyleviyle ofis kapısını gösterişli bir şekilde çıkardıktan sonra Sağlık ve Güvenlik bölümü kapıyı geri taktırttığında.

Şakalarına güleriz, yeni saç tarzlarına iltifatlar yağdırırız, önemli bir şey anlattıklarında dik oturur, en dinleyen yüzümüzü takınırız. İtirazlarımızı "öneriler" olarak ifade eder ve bir kez daha cumartesi gecesi vardiyasına yazıldığımızı öğrendiğimizde öfkemizin üzerini bir gülüşle sıvarız. Evet, biz çalışanlar acı-

nası kitleleriz ve patronlarımızın zaman zaman hata yaptığını görmeye bayılırız.

Robert I. Sutton bir kurumsal psikolog ve Stanford'da profesör; ayrıca çok satan *The No Asshole Rule* ve *The Asshole Survival Guide* kitaplarının yazarı. Bob içi içine sığmayan, cömert, eğlenceli biri. Aynı zamanda korkunç patronlar (veya Bob'un tercih ettiği tabirle "denyolar") konusunda muhtemelen dünyanın en çok sır verilmiş insanı. Bob her gün e-posta kutusunu açtığında tamamen yabancılardan gelen ve boş yöneticileri, kinci denetçileri anlatan, itaat ve dalkavukluğun başlarını döndürmesine izin vermiş ve artık kuralların kendileri için geçerli olmadığını düşünen CEO'lar hakkında üç dört e-postayla karşılaşıyor. Kimileri öfke krizlerine giren, etrafa sandalyeler fırlatan, taciz, tehdit eden ve insanları alçaltan denyo patronlar. Kimileriyse daha sinsi davranıp bir an küçük bir alayla, başka bir an kasıtlı bir kayıtsızlıkla çalışanları küçümseyen kişiler. Bununla birlikte Bob'un en sevdikleri, ettiğini bulma hikâyeleri.

"Schadenfreude'nın gerçekten başarılı olduğu durumlardan biri," diyerek pis pis gülüyor, "bir denyonun nasıl alt edildiğini dinlediğiniz andır." Bilgi-İşlem bölümündeki bir denyoyu sepetleyen tanınmış bir havayolu şirketinden bahsediyor: "Bir çalışan o ayrıldıktan sonra ne kadar harika hissettiklerini anlatıyordu. Sonra çalışılmayacak kadar korkunç bir yer olarak düşünülen rakip bir şirkette iş bulmuştu" ve bu daha da iyi hissettirmişti. Ya da patronu masasından sürekli yemek çaldığı için sonunda çikolataya müshil katan ve patronu bir avuç dolusu yedikten sonra bilgilendirme yapan radyo yapımcısı. Irkçı zorbalığı nedeniyle yol verilen ve davranışları *New York Times*'ta yerildiğinde utanç içinde kalan CEO. Ya da kazayla patronunun pantolonuna biraz ketçap döken kurum avukatının sekreteri; patronu daha sonra dört poundluk temizlik faturasını ödemesi için onu sıkıştırmış, hatta annesinin ölümü ve cenazesiyle uğraşırken bile e-posta

göndererek hatırlatmaya devam etmiş. Sonunda bu e-postaları internette paylaştığında küçük düşen patronu istifa etmek zorunda kalmıştı.[85] "Bir denyonun alt ediliş hikâyesi gerçekten iyi olduğunda olay örgüsünde sırf ondan kurtuluşunuzu değil, söz konusu kişinin başka şekillerde acı çekişini de bulursunuz."

İyi bir işyerinin nasıl olması gerektiğine dair bir dolu düşünce içerse de Bob'un kitapları esasen bu engin *Schadenfreude* hazinesinden besleniyor. Bob insanların kötü patronlarla ilişkilerini koparmak için "yaratıcı sakınma" tavırları geliştirdiğini, hastalık izinleri kullandığını veya istifa edip personel değişim oranını artırarak işyerine masraf çıkardığını tekrar tekrar hatırlatmaktan büyük keyif alıyor. Çıkarılacak ders oldukça tatmin edici: Denyo patronlar işyerlerine, arkalarında bıraktıkları mirasa ve kendi kariyerlerine zarar verirler.

Bu hikâyeleri okumak adalet veya karma hissimi okşuyor (masa üstündeki müshilli çikolata hikâyesi gibi biraz şehir efsanesini andıranlar bile). Fakat bundan da öte, bana bir tür yoldaşlık duygusu, kendilerini ezenleri kurnazlıkla yenen dümencilerin öykülerini okuduğumda duyduğuma benzer bir cesaret hissi veriyor. Örümcek Anansi'den Aztek mitlerinin haylaz Huehuecóyotl'una, "Jack ve Fasülye Sırığı"nın kahramanı Jack'e kadar dümenciler birçok gelenekte bulunur. Örneğin, uyanık Br'er Rabbit [Tavşan Birader] kendisini tuzağa düşüren tilkiyi zekice mat eder. Tavşan, "Lütfen Tilki Birader beni dikenli çalılara fırlatma," diye yalvarır. Elbette tavşana acı çektirmeyi isteyen tilki tam da öyle yapar; dikenler ve çalılara hayli alışkın olan tavşan da kaçar. Dümenci hikâyeleri gibi, "Denyoyu Alt Etme" öyküleri de bizi canlandırır, zeki ve cesur hissetmemizi sağlar. Bu kendine güvense *Schadenfreude*'nın hem armağanı hem de potansiyel riskidir.

85. Robert I. Sutton, *The No Asshole Rule*, (Londra: Sphere, 2010), s. 32-3, 130.

Hınç

Hayatınızı berbat etmiş bir zorba olan eski patronunuz yeni şirketinizde işe başvurduğunda ve mülakat için seçilmediğini ona e-postayla sizin bildirmeniz gerektiğinde.

Çatıda sigara içtiğiniz için sizi şikâyet eden apartman görevlisi bodrumda kazayla sigara izmaritiyle yangın çıkardığında.

Kesirli sayıları anlamadığınız için bütün sınıf önünde sizi zalimce küçük düşürmüş eski öğretmeninizin diplomasının sahte olduğu ortaya çıktığında.

Alman filozof Friedrich Nietzsche tarafından yazılmış *Ahlakın Soykütüğü*, Batı felsefesinin en karanlık, en karamsar çalışmaları arasında yer alır. Bu kitabı günümüzde okumak tedirgin edicidir; fakat bunun nedeni Nietzsche'nin açık nefreti –kadınlardan, Yahudi inancından, siyahlardan ve özellikle homoseksüellerden (şaşırmayacağınıza eminim, Nietzsche, Hitler'in en sevdiği filozoftu)– değildir hiçbir şekilde. *Ahlakın Soykütüğü*'nden tek bir fikir kalacak olsa o da Nietzsche'nin "kin" veya "hınç" kelimesinin Fransızcası olan *ressentiment* olarak adlandırdığı fenomen ve *Schadenfreude*'nın bunda oynadığı rol olurdu.

Nietzsche, canımız yandığında veya küçük düştüğümüzde doğal tepkimizin karşı koymak olduğunu söyler. Fakat bünyeleri itibariyle ya da koşullar gereği insanlar kendilerini savunamadıklarında –muhtemelen fiziksel zayıflık, doğrudan bir misilleme korkusu ya da bir patron veya ebeveyn söz konusu olduğunda saldırgana bağımlı olmaları nedeniyle– öfkenin gizli bir düşmanlık halinde bastırıldığını düşünür. Muhtemelen bağışlayıcı, sabırlı

ya da sadık davranma erdemi gösterdiğimize inanarak oturup bekleriz, fakat aslında nafile öç fantezilerini besleye besleye çok daha hırçın, kindar hale gelir, öç alabildiğimiz küçük doyum anlarını kaçırmamak için hazırda bekleriz. *Hınçla* kendini yiyip bitiren kişi için Nietzsche, "Ruhu *şaşı bakar*, zihni saklı yerleri, gizli yolları, arka kapıları sever," diye yazar.[86] *Schadenfreude* hiçbir risk olmadan misilleme duygusu veren böyle bir sinsi stratejidir; "iktidarsızın intikamı"dır.

Nietzsche'nin kaleminde *Schadenfreude*, zayıf ve yüreksiz, atıl ve güçsüz, engelli ve cılız bir duyguyla ilişkili hale gelir. Nietzsche'ye göre, boş avuntularına ve yapay iktidar hissine muhtaç oldukları için buna en eğilimli olanlar kadınlar ve diğer mazlumlardı (Yahudiler, siyahlar, homoseksüeller). Velinimeti, Agatha Teyzesi yaşamında daimi bir tehdit olan Bertie Wooster'ın* *Schadenfreude*'sıdır bu. Agatha gaga burnuyla tepeden bakar ve beceriksizlikleri için onu azarlar; Bertie'yse aptalca sırıtır, yalan söyler ve kabul eder. Dolayısıyla Agatha bir otel hizmetçisini incilerini çalmakla suçladıktan sonra inciler yatak odasındaki çekmecede bulunduğunda, "Daha leziz bir an ne zaman yaşamıştım bilmiyorum," diye sevinçle bağırır Bertie. "Torunlarıma anlatacağım o hikâyelerden biriydi... Agatha Teyze gözlerim önünde adeta küçüldü."[87]

Wooster'ın tatmini iyi hissettirebilir, fakat nihayetinde kısırdır. Agatha'yla ilişkisinde hiçbir şey değişmez: O, teyzesinin kendisini ziyaret etmemesi için ettiği dualara geri döner, Agatha da her zamanki gibi ona tepeden bakmaya. Sadece sonsuza dek

86. *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, çev. Prof. Dr. Ahmet İnam, (Gündoğan Yayınları, 2000), s. 42. (Çeviri biraz değiştirildi.)

* İngiliz asıllı mizah yazarı P. G. Wodehouse'un "Jeeves Öyküleri" olarak anılan popüler öykü ve romanlarının başkahramanlarından biri. –yhn

87. P. G. Wodehouse, "The inimitable Jeeves" (1923), *The Jeeves Omnibus*, c. 1, (Londra, Hutchinson, 2006), s. 401–580, s. 432.

birinin kontrolü altında kalacak kişinin gizli kına yakışıdır bu; "Anahtar deliklerinden bakan aşçıların / *Schadenfreude*'sı"[88] bahsiyle W. H. Auden'in kurnazca yakaladığı sahte üstünlük hissidir.

Nietzsche *Schadenfreude*'yı kısır, kendisini kandıran bir his olarak düşünmekte haklı mıydı? Durum aslında düşündüğünden de beter olabilir mi? *The Office* adlı komedi dizisinde tedirgin ve sıkıntılı görünen Wernham Hogg Kâğıtçılık şirketinin çalışanlarını düşünün. İşten çıkarılma tehdidi belli belirsiz göründüğünde, onları çökmüş, sıkkın ve işlerini kaybetmekten korkar halde buluruz. Patronları David Brent çalışanları adına mücadele etmeye muktedir olmadığı için gayet olağandır bu. Üst yönetime yalan söyler, böbürlenip durur, tembeldir. Tatsız şakalarının çalışanlarını motive ettiğini zanneder (gerçekte mizahı çoğunlukla çalışanlarının midesini bulandırır). Fakat patron odur, dolayısıyla çalışanları da uyumlu davranır ve hoşnutsuzluklarını patronlarının küçük düşmelerinden aldıkları gizli zevke havale eder, minik gülümsemeler, hafif göz devirmeler, bastırılan gizli sırıtışlar, kameraya atılan bakışlarla bu zevki iletirler; onlar zaferlerini sadece zihinlerinde yaşayabilen kurbanlardır. David'in başarısızlıkları nihayetinde onları yok edecek olmasına rağmen, çalışanları yine de bunların tadını çıkarır. Bu üstünlük sağlama anları onlara üstünlük ve kontrol hissi verir ve aynı yerde kalmalarını sağlar.

Akıl Oyunları

Hepimiz aynı kaderi mi paylaşacağız? Muhtemelen hayır. Konu işyerinde ödeşme olduğunda Bob Sutton tüm sırlarımızı bilir. Ödenmemiş fazla mesailerimizi telafi etmek için çaldığımız yapışkanlı kâğıtlar veya öğle yemeğinden birkaç dakika geç dön-

88. W. H. Auden, *The Age of Anxiety* (1947), (Princeton, Princeton University Press, 2011), s. 6.

memiz; birilerinin fark edemeyeceği kadar küçük, fakat kendimizi kahraman hissetmemize yetecek kadar büyük şeylerdir. Bu stratejilerin hiçbiri çirkin bir patronu, davranışlarını değiştirmeye itmeyecektir; fakat deşarj olmamızı sağlayarak yaşamlarımızın kontrolünü tekrar elimize geçirdiğimizi hissettirebilir ve böylelikle bilgisayarda hesap çizelgesini açıp muhasebeden Bill'le yapmamız gereken görüşmeyi yapmamızı kolaylaştırabilirler. Peki *Schadenfreude*'nın işyerinde daha anlamlı bir değişikliğe yol açması mümkün müdür?

Eğer şanslıysak, en gizli türleri de dahil olmak üzere, *Schadenfreude* izler bırakabilir; kendisine gülündüğünü sezen bir patron davranışlarına çeki düzen verebilir (ya da paranoyak ve intikamcı hale gelebilir; dolayısıyla bu bir risktir). Yeni ve gergin bir patrona alenen sırıtmak filmlerde işe yarıyor gibidir. Nancy Meyer'in *What Women Want* adlı filminde yeni patronları Darcy (Helen Hunt) geldiğinde Chicago reklam şirketinin maço çalışanları Darcy'nin fikirleriyle alay ederler; bu da onun iki kat çalışmasına ve ekibin sevgisini kazanmasına yol açar (bu elbette sadece Hollywood'un hüsnükuruntusu da olabilir).

Çok daha önemlisi, su sebilinin yanında veya lavaboda patronun hatalarına kıs kıs gülmek, çalışanların bağ kurmasının etkili bir yoludur. Aslına bakılırsa o kadar etkilidir ki, ekip kurma etkinliklerinde teşvik edilmemesi şaşırtıcıdır. Bu gıybet anları eninde sonunda daha verimli sohbetlere yol açabilir. Örneğin: Öğle yemeği saatinizi bölüp durmaması için patronun nasıl nazikçe eğitileceği; ya da patronun davranışlarındaki hatayı fark etmesini sağlayacak mükemmelen zamanlanmış bir intikamın nasıl planlanacağı.

Schadenfreude en azından işteki günlük onur kırıcı durumları atlatmaya yardımcı olan, Bob'un "akıl oyunu" olarak adlandırdığı etkiyi yaratabilir. Cinsel bir rakibin başarısızlığını görmenin öğrencilerin kendine güvenini biraz artırdığı (*Schadenfreude*

hissiyle) ve bunun da başarı şanslarını yükselttiği, flört buluşmaları hakkındaki o incelemeyi hatırlıyor musunuz? Ne kadar iyi biri olursa olsun, patronunuzun anahtarını unutup kapıda kaldığını veya yepyeni, süper pahalı katlanan bisikletini açmaya çalışırken sinir krizine girdiğini görmek güç dengesine ince bir ayar çeker. Etki yaratmayacak bir an gibi görünebilse de, tıpkı mülakat yapanları iç çamaşırları içinde hayal etmeyi öneren o efsaneleşmiş tavsiye gibi, ilerlemek için ihtiyacımız olan gözükaralığı sağlamaya yetebilir. Bob'a utana sıkıla rektör yardımcısının ayakkabısındaki tuvalet kâğıdını anlatıyorum. Bob, "O da bir şey mi!" diyerek kahkaha atıyor. "Birlikte çalıştığım, bana hep korkunç davranan, hayatımı zehir edebilecek konumda olan bir öğretim üyesi var. Konuşma yaparken (ünlü bir akademisyendir) bir kez fermuarının açık olduğunu görmüştüm. Bu herifin fermuarı inmiş halde konuşmasını izlemekten nasıl keyif aldığımı sana anlatamam." Bob neşeyle gülerek devam ediyor, "Kendimi suçlu hissetmeye çalışıyorum, ama yapamıyorum!"

Elbette gülünç bir şey, fakat bize tepeden bakanların utandığını gördüğümüz, üstelik sadece kendini beğenmişlikleri ve iktidarları yüzünden cezalandırıldıklarını değil, aynı zamanda bizim hissettiğimiz kadar güçsüz ve hataya açık olabildiklerini de gördüğümüz anlar, minik birer muzaffer isyan anlarıdır. Bunlar aracılığıyla gözü karalıktan zevk almaya, kendimize güvenmeye başlarız; değişmeye başlayan bir dünya görürüz bir an için.

8
İKTİDAR
Politika, Kabileler, Alay

Britanyalı bir milletvekili kurul toplantısı sırasında telefonunda Candy Crush oynarken yakalandığında.

Eski bir başbakan "Köklere Dönüş" adlı bir ahlaksızlıkla mücadele kampanyası başlatınca kabinesinin neredeyse tamamı skandallar içinde istifa etmek zorunda kaldığında.

Senato Ticaret Komitesi Başkanı, internetin "bir dizi boru" olduğunu açıkladığında.

Barack Obama Pennsylvania'da bovling oynamaya giderek işçi sınıfının oylarını kazanmaya çalışmış, ama topları hep yan kanallara düşürmüştü. Daha sonra performansını "Engelli Olimpiyatları"na benzetmiş ve bu gaf için özür dilemek zorunda kalmıştı.

Başkan Trump özel uçağına binerken kelini örtmekte kullandığı yanlardaki saçları rüzgârda havalandığında.

Seçimlerden sonraki sabah işe giderken tren istasyonundaki gazete büfesi etrafında toplanmış küçük bir kalabalığa katıldım. Ceplerimizdeki akıllı telefonları düşünecek olursanız alışılmadık

derecede eskimiş bir sahneydi. Bir manşette, "Tüyler ürpertici bir insanlık dramı," yazıyordu. Bir başkasında, "Cumhuriyetçiler halkın kabaran öfkesiyle zafer kazandı". Önceki on dokuz ay boyunca, müstakbel 45. Başkan kendi partisinin kodamanlarıyla alay etmiş, gazetecilere "sahte haber" ithamlarıyla hakaret etmiş ve rakibinin e-postaları hakkındaki FBI soruşturmasını havalara uçarak karşılamıştı. Elbette Demokratlar da Cumhuriyetçi Partiyi çöküş içinde gördüklerinde –veya görmeyi umduklarında– zevkle seyretmişlerdi. Kadın düşmanlığına dair her ifşaat, yazım hatası içeren her bir tweet, her narsisist öfke, her kellik görüntüsünün, internette alaycı içerik üreticileri için çok çekici olduğu ortaya çıktı ve beğenme ve paylaşım sayılarını artırdı.

Bu bölücü politika çağında diğer tarafın başına gelen felaketlere sevinmek hayli tanıdık bir ritüel haline geldi. Bize bir seks skandalı veya açık unutulmuş bir mikrofon gafı, rıza dışı bir istifa veya ters giden bir halkla ilişkiler numarası verin, biz de nüktemiz ve şevkimizle başınızı döndürelim; ahlaki gazabımız internetin yankı odaklarında büyüsün. Politikacıların başına gelen şansızlıklarda hissettiğimiz *Schadenfreude*, hükümran şöhretlerin yıkılmasının heyecanından çok farklı değil ve aynı şekilde mevki ve iktidar salahiyetiyle ilgili. Politikacılarda bizi o kadar neşelendiren, bize ne yapmamız gerektiğini söyleme işine uygun olmadıklarını kanıtlayan beceriksiz potları, ahmaklık anları ve hepsinden önemlisi ahlaki riyakârlıkları, samimiyetsizlikleri ve iki yüzlülükleridir.

Siyasi kurumun başarısızlıklarıyla alay etmek hiç yeni bir şey değil. 1830 yılında on yedi yaşındaki Anne Chalmers Avam Kamarası'nı ziyaret ettiğinde, tartışmaların bir kısmını duymak ve konuşmacıları biraz görebilmek için odanın yukarısındaki havalandırma etrafına üşüşmüş bir kadın grubuna katıldığını anlatır (kadınların o dönemde halka açık salonlara girmesi

yasaktı). Kadınlardan ikisi "gülmekten katıldı": "Ah! Aman Tanrım! O ne bakış öyle!" ve "Nasıl da heyecanlandı! Ben bile daha iyi konuşurdum!"[89]

Hiciv en az iki bin yıldır demokratik tartışmalarda rol oynamaktadır. Gizlice eleştiri yaparak muhalefeti canlı tutan politik şakalar birçok rejimde özellikle önemlidir. Gemlenemez mizah anlayışlarıyla bilinen Gana'daki Akan halkı yozlaşmış yerel şefleri hakkında bir şaka anlatırlar. Kwame adındaki genç bir adam, yerel yönetimdeki rüşvete çok sinirlenir. Fakat suçun failleriyle yüz yüze gelme fırsatı olmayan Kwame, meseleyi eline almaya karar verir ve kamyoneti üzerine kabaca şöyle tercüme edilebilecek bir ifade yazar: "Bazı ihtiyarlar çok ahlaksız" (ya da muhtemelen daha kaba bir ifade). İhtiyarlar Kwame'yi saraya çağırır ve yazıyı kaldırmasını emrederler. O da kaldırır. Yerine şöyle yazar: "Değişen bir şey yok."[90]

Kimileri emniyet supabı olarak gördükleri siyasi komedinin yıkıcı potansiyelini reddeder; onlara göre hem radikal hem de muhafazakârdır çünkü statükoyu kesinkes korur. Gülmek öfkeyi dindirebilir ve böylelikle daha anlamlı bir tepki verme dürtüsü yavaş yavaş azalır. *Schadenfreude* Çağı'mızda siyasi gaflara kıs kıs gülünmesi birçok eleştiriye neden olmuştur. Bazıları Amerikan seçim yarışında Cumhuriyetçi Parti'nin kendi içindeki kavgalarını keyifle izleyen "*Schadenfreude* sarhoşu liberaller"i, tehdidin ciddiyetini kaçırdıkları konusunda uyarmıştı.[91] Sadece *Schadenfreude* güdüsüyle yapılıyor olsalar da, sonsuz tıklama ve paylaşımların değerli köşe yazılarının alanından çaldığı korkusu vardır. *Schadenfreude* kendi kendisini tüketebilir: Sonunda sıkılabiliriz. Daha da önemlisi, kabile kaynaklı hınçları daha da

89. Anne Chalmers, *The Letters and Journals of Anne Chalmers* (1830), (Londra, Chelsea, 1923), s. 95.
90. S. Attardo (düz.), *Encyclopedia of Humor Studies*, c. 1, s. 21.
91. Isaac Chotiner, "Against Liberal Schadenfreude", *Slate Magazine*, (12 Mart 2016).

kızıştırabilir. Örneğin Britanya'da Brexit oylaması sonrasında AB'de kalma yanlıları, üzerinde "Brexit, Brex'ittir" yazan bir dövizle bir döner kavşakta duran protestocuların fotoğrafını gülerek paylaşmıştı (ah, o yazım hatasını göstermenin verdiği tadından yenmez üstünlük hissi yok mu!). Fakat bu parlak *Schadenfreude* zaferi, şok bir yenilgiyi hâlâ hazmetmeye çalışanlar için karşı konulamaz olsa bile, diğer tarafın yazım hatalarıyla züppece alay etmek uzun vadede pek yapıcı değildir.

Schadenfreude'nın politikadaki olası aşındırıcı etkileri hakkında ilk kez endişelenmiyoruz. 1899 yılında sömürgelerde Almanya'nın desteklediği asiler tarafından kurulan bir pusu sonucunda birçok Britanya birliği imha edilmişti. *Morning Post*'un Berlin muhabiri, Britanyalıları rencide edebileceği ve düşmanlıkları daha da artırabileceği için Alman gazetecilerden "Britanyalı ve Amerikalı askerlerin düştüğü pusu karşısında *Schadenfreude* sergilememelerinin açıkça talep edildiğini" yazmıştı.[92] Gel gelelim Leipzig, basını daha sonradan şöyle suçlanmıştı: "Ulusumuz hakkında hiçbir kötü söz söyleme fırsatını kaçırmıyorlar. Zafer kazandığımız durumlarda resmi rapordan önce, kayıplarımıza dair abartılı sayılar veren el ilanları sokaklarda dağıtılıyor."[93] Günümüzde olduğu gibi geçmişte de *Schadenfreude*, "diğer" tarafın ahlaki ve entelektüel başarısızlığı olarak sunuluyordu. Yine bugün olduğu gibi *Schadenfreude*'nın, yanlış bilgilerle (el ilanlarıyla dolaşıma sokulan abartılı raporlar gibi) düşmanlıkları derinleştiren sahte haberlere karşı insanları savunmasız hale getirecek kadar karşı konulmaz olduğundan korkuluyordu. *Schadenfreude* politikada yıkıcı olabilir; gerçi göreceğimiz gibi, bu her zaman geçerli değildir. Daha önemlisi: *Schadenfreude*'dan sakınmak gerçekten mümkün müdür?

92. "The Samoan Difficulty", *The Morning Post*, (13 Nisan 1899).
93. "German Unfriendliness", *The North-Easter Daily Gazette*, (20 Şubat 1900).

Tarafgir Siyaset

Genç Cumhuriyetçiler Washington'da sevgili bulamamaktan yakındığında.

Muhafazakâr bir milletvekili, Jane Austen'i "yaşayan en büyük yazarımız" diye tanımladığında.

Brexit yanlıları için Britanya'nın bağımsızlığını geri kazanmasını simgeleyen yeni mavi Britanya pasaportlarının Fransa'da üretileceği haberini okuduğumda.

İşte size alışılmamış bir ahlaki ikilem: Siyasete ne kadar yoğun bir şekilde karışır, (olumlu saydığımız) belirli bir siyasi gündemle ne kadar özdeşleşirsek öteki taraf işleri batırdığında (ki onların gündemi muhtemelen biraz daha olumsuzdur) *Schadenfreude*'yı o kadar yoğun hissederiz.

2004 Amerikan başkanlığı yarışında Kentucky Üniversitesi'ndeki psikologlar, parti bağlılığıyla *Schadenfreude* arasındaki bu bağı incelemeye başladılar.[94] Kentucky'de lisans öğrencisi olan katılımcılar partiyle ilişkilerinin kuvveti bakımından değerlendirilmiş, daha sonra birkaç gazete haberine tepki vermek üzere davet edilmişlerdi. Haberlerden biri İskoçya'daki G8 zirvesinde, o dönemdeki cumhuriyetçi Başkan George W. Bush'un bisiklet turu yapmaya karar verdiği, bir polis memuruna havalı havalı el salladıktan sonra ona çarpıp bisikletten düştüğü anlatılıyordu.

94. David J. Y. Combs, Caitlin A. J. Powell, David Ryan Schurtz ve Richard H. Smith, "Politics, schadenfreude and ingroup identification: The sometimes happy thing about a poor economy and death", *Journal of Experimental Social Psychology*, c. 45, 2009, s. 635–46.

Beklendiği üzere, kendilerini Demokrat olarak tanımlayanlar hikâyeyi okuyunca "eğlenmiş" ve "zevk almış", Cumhuriyetçiler ise daha çok "Bush için endişelerini" dile getirmişti. Katılımcılara ayrıca başkanlık için yarışan Demokrat John Kerry'nin Kennedy Uzay Merkezi'nde, tavşan kostümü gibi görünen uçuk mavi "temiz oda kıyafeti" içinde emekleyerek Discovery mekiğinin kapısından çıkışının fotoğraflarını içeren bir yazı da verilmişti. (Google'da mutlaka aratın; söz veriyorum zahmetinize değecek). Sonuçta Cumhuriyetçiler Demokratlara göre Kerry'nin gafından daha çok keyif almıştı.

2006 yarıyıl sınavları yaklaşırken psikologlar politik *Schadenfreude*'nın daha gizli bir biçimine dikkatlerini verdiler. O dönemde Irak birliklerindeki ölümler büyük bir sorundu ve her iki taraf da birbirini "savaşı siyasete alet etmek"le suçluyordu. Araştırmanın yazarları, askerlik yapanların ölmesi "doğası gereği o kadar olumsuzdur ki, herhangi bir Amerikan yurttaşının böyle bir şeyin zevk verebileceğini söylemesini hayal etmek çok güçtür" diye yazmıştı. Bununla birlikte katılımcılar Irak'ta Amerikan askerlerini öldüren, yol kenarına yerleştirilmiş bir bomba haberini okuduğunda, çoğunluğu Demokrat olan bir grup, içeride rejim değişikliğinin dış politikadaki yönelimi değiştireceğini umarak "bir tür sessiz zevk" aldıklarını itiraf etmişti. "Bu olay savaştaki konumumu desteklediği için bir yanım memnun"; "Böyle bir şey birliklerin eve dönmesini sağlar diye mutluyum". Araştırmanın yazarları böyle bir şeyi itiraf etmeye hazır birileri olduğunu görmeye şaşırmış halde, "bu duyguların bir ikircikliklik içerdiğini vurgulamak çok önemli" diye yazmıştı. Siyasi rejim değişikliği karşısında umut veya haklı çıkma hislerini dile getirenler, aynı zamanda kendilerini "sıkıntılı", "mutsuz", "endişeli" veya "üzgün" hissettiklerini de söylemişlerdi. (Tüm katılımcılar yirmili yaşlarının başında olduğu için bu araştırma yaş değişkenini dikkate almamıştı; yanıtların yaş arttıkça nasıl değişeceği merak konusu.)

Çalışmalarının 2008 başkanlık ön seçimleri sırasında gerçekleştirilen üçüncü aşamasında Kentucky Üniversitesi psikologları, insanların *ucu kendilerine dokunduğunda* bir politik çuvallamadan keyif alıp almayacaklarını görmek istediler. Yine bir dizi gazete haberi dağıtıldı. Bunlar arasında ekonomik durgunluğun ABD'yi nasıl geniş ölçüde etkilediği hakkında kurmaca bir haber de vardı. Güya kamuoyunca iyi bilinen uydurma bir ekonomi uzmanı tarafından yazılmış bu haber, iki yıl önce tartışılmış bir kanun tasarısını anlatıyordu. Güya tasarı geçmiş olsaydı banka krizi ve ekonomik duraklama kesinkes önlenebilecekti. Yazı, tasarının onaylanmasında belirleyici oyu kullanan belirli bir senatörü suçluyordu. Katılımcıların yarısı bu yanlış yöne sapmış kişinin Cumhuriyetçilerin yarışı önde götüren adayı John McCain olduğunu, diğer yarısı da Demokrat Barack Obama olduğunu okumuştu. Yazı ekonomik duraklamanın ne kadar şiddetli, uzun süreli olacağını ve etkilerinin *her* Amerikalı tarafından hissedileceğini vurgulamak için çok çaba sarf etmişti. Kendilerinin de muhakkak ceremesine katlanacağı bir durumda bile Cumhuriyetçiler mali çöküşün nedeninin Obama olduğunu okumaktan keyif alırken, Demokratlar McCain'in belirleyici olduğunu okumaktan zevk aldıklarını beyan etmişti.

Martin Amis bir keresinde, ucu kendisine dokunan *Schadenfreude*'dan yalnızca Britanyalıların keyif aldığı şakasını yapmıştı. Görünüşe göre çok hatalıydı. Öyleyse ait olduğumuz ve çıkarlarını seve seve kendi çıkarlarımız üzerinde tuttuğumuz bu kabile nedir?

Gruplar

Osama bin Laden'in öldürüldüğü gece, Amerikalı kalabalık gruplar Times Meydanı'nda ve Beyaz Saray'ın dışında bir araya gelerek "ABD! ABD!" diye tezahürat yapmışlardı. Kimileri bu kutlamaların tedirgin edici olduğunu düşünüyordu. *New*

York Times'da yazan toplumsal psikolog Jonathan Haidt buna bütünüyle katılmayarak söz konusu dışavurumu "kolektif bir galeyan" olarak tanımlamıştı.[95] Yani Émile Durkheim'ın, su götürmez bir kamu yararının vesile olduğu, bireyselliğin kaybolduğu akıldışı bir kitlesel coşku için kullandığı ifade.

Ayaklanan kalabalıklar veya Twitter güruhlarının zaman zaman ürkütücü olabilen davranışları karşısında, yorumcular sık sık 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında kalabalığın insanları rasyonellikten yoksun bıraktığını düşünen Gustave Le Bon ve Gabriel Tarde gibi erken dönem kitle psikologlarına başvurmuştur. Le Bon, "Kalabalıklar zeki değildir," diye yazıyordu; "bir araya gelen tüm insanların duyguları ve fikirleri tek bir yön kazanır ve bu kişilerin bilinçli kişilikleri ortadan kalkar." Bu önemli yazarlara göre, grupların duygusal histerisine daha meyilli olanlar her zaman öteki insanlardır. Kadınlar, çocuklar, "zihnen eksik" olarak tanımlanmış olanlar ve boyun eğen "aşağı ırklar" ("biz" değil "onlar").

Grup davranışları üzerinde çalışan çoğu çağdaş teorisyen bu yaklaşımı ve içindeki ırkçı, cinsiyetçi tavırları kesinlikle reddediyor. Bir kalabalığa girdiğimizde kimlik kaybı yaşamadığımızı, farklı bir kimlik türüne, toplumsal bir kimliğe geçtiğimizi söylüyorlar. Birçoğumuz kendimizi konumlandırmak için karmaşık toplumsal kimlik ağlarını kullanırız. Nesneleri nasıl kategoriler üzerinden algıladığınızı düşünün (örneğin, bisikletler karşısında arabalar). Kendi üzerimize düşünme yöntemimiz de farklı değildir; işimizi, yaşam tarzımızı, sınıfımızı, tuttuğumuz futbol takımını kendimizi konumlandırmak için kullanırız. Bu tür gruplar bizi tamamen tanımlamaz ve pek azı kalıcıdır. Daha ziyade, kiminle konuştuğumuza bağlı olarak devreye girer ve çıkarlar; kedisi olan insanlarla konuşurken "köpek sahibi" kim-

95. Jonathan Haidt, "Why We Celebrate a Killing", *New York Times* (7 Mayıs 2011).

liğim zihnimin ön planında olabilir; Kuzey Londra'ya seyahat etmem gerektiğinde kendimi "Güney Londralı" olarak görürüm.

Sosyologlar yarım asrı aşan bir zaman boyunca "iç" ve "dış" gruplara gösterilen bu tabiiyetleri incelemiştir. Önemli ve oldukça ürkütücü içgörülerinden biri, gruplar yazı-tura veya tişört rengi gibi önemsiz şeylere dayanarak aceleyle oluşturulduğunda dahi grup bağlılığı hissinin çok güçlü olabilmesidir. "Minimum grup paradigması" olarak bilinen bu bulgu, ilk kez 1970'lerde H. Tajfel ve meslektaşları tarafından tanımlanmıştı.[96] Paradigma, bir grup oluşturmak ve onu hararetle savunmak için diğer grup üyeleriyle herhangi bir değer veya düşünceyi paylaşmamızın gerekmediğini gösterir; bunlar daha sonra da düzene sokulabilirler.

Diğer bir önemli içgörüleri, iç/dış gruplar kurulduktan sonra çekişmelerin çok çabuk oturduğudur. İçinde olduğumuz grupları kayırmamız, dışında kaldıklarımıza karşı önyargılı olmamız daha muhtemeldir. Kendi grubumuzun üyelerini derin, karmaşık iç yaşamlara sahip bireyler, dışında kaldığımız grubun üyelerini bize göre daha az zeki, daha az özerk olarak görme olasılığımız daha yüksektir. Hepsinden önemlisi, kendi grubumuzdakilerin itibarını korumaya o kadar istekliyizdir ki başarılarını abartmaya ve diğer gruptakilerin başarısızlıklarını küçük görüp bunlardan zevk almaya meyilli oluruz. Başka bir deyişle, grup oluşturduğumuzda *Schadenfreude*'dan keyif almamız daha olasıdır. Ayrıca bu duyguyu göstermekten de o kadar az çekiniriz. Gruplar bizi cesaretlendirir ve işler yolunda gitmediğinde bize anonimlik ve destek sağlar; karanlık bir geçitte rakip futbol takımının bir taraftarıyla yalnız başınıza karşılaştığınızda sergilemeye çekinebileceğiniz böbürlenme ve

96. H. Tajfel, "Experiments in intergroup discrimination", *Scientific American*, c. 223, 1970, s. 96–102.

alaycılık, arkanızda bir kalabalığı hissettiğinizde –veya Twitter akışınızda– çok daha kolay hale gelir.

İç/dış grup davranışının etkileri bütün çevremizdedir; yerel izci kulüpleri arasındaki çekişmelerde, açık ofisimizde hangi "bölge"de oturacağımızı düşünme tarzımızda. Ve elbette politikada. *The West Wing*'de Josh bir skandala karıştıktan sonra C. J., "Schadenfreude'yı kontrol altında tutabiliriz; bu haftayı yıkılmadan atlatmasını sağlayabiliriz," der.[97] Donna, "Schadenfreude mı?" diye sorar. "Biliyorsun işte," diye yanıt verir C. J., "başkalarının acılarından keyif almak; Temsilciler Meclisi'nin arkasındaki temel mantık."

Schadenfreude'nın bir etkisi, geçici –ve çoğunlukla hak edilmemiş– bir zafer hissi vermesidir, zira sporda olduğu gibi, rakibinizin hatası pekâlâ sizin için avantaja dönüşebilir. Bir başka etkisiyse, rakiplerimizin başarısızlıklarını yaymaya hevesli olmamız ve bunun daha sonra grup bağlılığımızı pekiştirmesi, bazen genişletmesidir. Psikologlar ceplerimizdeki telefon kadar önemsiz bir şeyde bile bu etkiyi gözlemlemiştir. Bir araştırmaya göre, BlackBerry kullanıcılarına Apple iPhone telefonlarındaki baş belası olan bir hatayla ilgili bir haber verilmişti.[98] BlackBerry kullanıcıları haberi okuduğunda yoğun bir *Schadenfreude* hissetmenin yanı sıra haberi BlackBerry sahibi arkadaşlarıyla büyük bir hevesle paylaşmışlardı; böylelikle kendini beğenmiş, tepeden bakan kişiler olarak gördükleri Apple kullanıcılarının hüsrana uğraması, sefil olması düşüncesinin tadını çıkararak kendilerinin ve diğer insanların grup içi bağlılıklarını kuvvetlendirmişlerdi.

97. *The West Wing*, "Disaster Relief", sezon 5, bölüm 6, NBC, Aaron Sorkin (5 Kasım 2003).
98. J. W. Ouwerkerk vd., "When we enjoy bad news about other groups: A social identity approach to outgroup Schadenfreude", *Group Processes and Intergroup Relations*, c. 21.1, 2018, s. 214–32.

İnsanın en bariz özelliği gülünesi öz farkındalık eksikliğidir. "Dış-grup"lara *Schadenfreude* hissetmemizin daha muhtemel olmasının yanı sıra *Schadenfreude*'yı onlara atfetmemiz de daha muhtemeldir; çünkü genelde *Schadenfreude*'yı bir başarısızlık olarak görür, aşırı duygusallığın, kolay etkilenmenin göstergesi, hakiki gücün yokluğunda kıs kıs gülmeden medet ummak zorunda kalma ezikliğinin telafisi olarak yorumlarız. Bölünmeye neden olan siyasi bir manzarada Cumhuriyetçiler Demokratları, Demokratlar da Cumhuriyetçileri *Schadenfreude*'yla suçlar.

Fakat *Schadenfreude*'yı ahlaki çağrışımlarından soyutladığınızda, iyi veya kötü bir şey değil, gruplara ayrıldığımızda kaçınılmaz olarak ortaya çıkan bir davranış kalır geriye. Kabilemizi seferber eder ve kuvvetlendirir. Bir fiyaka hissi, bir zafer tadı verir. Siyasi moment yaratır. Elbette bu kadar kasti ve etkili kullanılabilmesinin nedeni tam da budur.

Minik Devrimler

Schadenfreude'nın gücü uzun zamandır feminist eylemciler tarafından bilinmektedir; tarihsel olarak *Schadenfreude* bilhassa dişi ahlakının zaafı olarak düşünüldüğü için bu çok tatmin edicidir. 18. yüzyılda Kant ve 19. yüzyılda Schopenhauer, başka insanların düşmesine gülmeyi diğer kadınsı kusurlarla ilişkilendirmişti; dedikodu, manipülasyon ve yalan söyleme. Max Scheler'e göre *Schadenfreude*, "daha zayıf ve dolayısıyla daha kinci cinsiyet olduğu" için kaçınılmaz olarak dişi psikolojisinin bir özelliğiydi.[99] Gerçekteyse son zamanlardaki araştırmalar erkeklerin daha sık ve şiddetli *Schadenfreude* hissettiğini ileri sürmektedir. (Gerçi toplum kadınların cici olmasını buyurduğu için kadınların başka insanların acılarından keyif aldıklarını kabul etmekte daha büyük sıkıntı yaşayabileceği gerçeği bu tür istatistikleri saptırıyor olabilir.)

99. Max Scheler, *Ressentiment* (1915), (Milwaukee, Marquette, 1994), s. 15.

Bununla birlikte 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Britanya ve Amerika'da kadınlara oy hakkını önceleri barışçıl yöntemlerle, sonrasında daha doğrudan eylemlerle savunan kadınlar *Schadenfreude*'nın kontrolünü ele geçirmiş ve bunu rakiplerini yıkmak için kullanmışlardı. Egemen kültür, oy hakkını doğrudan eylemlerle savunan kadınlarla alay ediyordu. Ortalıkta hadım edilmiş evli erkeklerin akşam yemeğini hazırlamaktaki beceriksizliğini gösteren kartpostallar dolaşıyordu. Toplanan kalabalığı ve aktivistlerin çoğunlukla sert müdahalelerle tutuklanmasını, "yaramaz kedi yavrularının uzaklaştırılması"na çok benzettiklerini dile getiren gazeteciler vardı.[100]

Kadınların oy hakkı için mücadele edenler bu alayı rakiplerine geri yöneltmenin yollarını bulmuştu. Açık hava mitinglerinde sözlerini kesenlere nükteli karşılıklar vererek kalabalığın alayını rakiplerine yöneltiyorlardı. Kadınlara oy hakkı için mücadele eden işçi sınıfından kadınlardan biri olan İngiliz aktivist Annie Kenney, yaşlı bir adamın beş dakikada bir, "Karım olsaydın zehirlerdim seni," diye bağırdığı Somerset'teki bir mitingi hatırlıyor. Sonunda konuşmacı, "Evet, ben de karın olsaydım zehri içerdim," diye yanıt vermişti.[101]

Ayrıca siyasi rakiplerini komik duruma düşüren gerilla taktikleri vardı. Kabinedeki bakanlar aktivistler tarafından sözlerinin kesilmesinin önüne geçmek için kadınların da bulunduğu mitinglerde konuşmayı reddediyordu. Buna yanıt olarak aktivistler salonlara önceden gizlice girme ve birçok vakada org altında saklanma yöntemini keşfetmişti. Konuşma başladığında kadınlar da konuşmaya başlıyor, sesleri orgun borularından dalgalanarak görevlileri şaşırtıyor, izleyicilerin gülüşmesine ne-

100. *Daily Express* (21 Mart 1907).

101. Alıntılayan Krista Cowman, "'Doing Something Silly': The uses of humour by the Women's Social and Political Union, 1903–1914", *International Review of Social History*, c. 52, 2007, s. 259–74, s. 268.

den oluyordu; kızan bakanlar ne yapacaklarını şaşırıyor, kimse onları ciddiye alamıyordu. Bu muzaffer anarşi anları eylemciler tarafından kullanılan tek yaklaşım değildi ve kendi başlarına siyasi değişimi ateşlemeye yetmezdi. Fakat alışıldık iktidar ilişkilerini bir an için bozabiliyor, bir imkân ve yoldaşlık hissi yaratabiliyorlardı. George Orwell'in dediği gibi, "Her şaka, minik bir devrimdir."[102]

Gizli ayrımcılık biçimlerini ifşa etmeyi amaçlayan mücadele taktikleri olarak alay ve küçümseme feminist aktivizmin önemli bir parçası olmaya devam ediyor. 2012'de dönemin Massachusetts valisi Mitt Romney'e bir başkanlık münazarasında maaş eşitliği ve istihdam hakkında sorular yöneltilmişti. Yüz kızartıcı yanıtı ne mi olmuştu? Lakayt bir şekilde personelinin kendisine "kadınlarla dolu koça klasörler" getirdiğini açıklamıştı. Münazara daha bitmeden @Romneys_Binder [Romney'in klasörü] adlı bir Twitter hesabı (kendisini bir klasör olarak resmederek) on dört bin takipçi kazandı ve alaycı hareketli resimlerle dolu (temelde klasörlü kadınların fotoğrafları) bir Tumblr sayfası kuruldu. Bir gün içinde "Kadınlarla Dolu Klasörler" hakkında web günlükleri, tweetler ve iki yüz yetmiş dört bin beğeni almış bir Facebook sayfası ortaya çıktı. Amazon kullanıcıları satıştaki klasörler için taşlamalı yorumlar gönderiyor, başka kullanıcılar yorumları üst sıralara taşımak için yanıtları "faydalı" olarak etiketliyordu: "Görünüşe göre bunlar kadınları tutmak için ideal klasörler; modern dokunuşa sahip, parlak renkli, zarif ve bireysel! Ne yazık ki hâlâ çok küçükler; bacaklar, kollar ve kafalar, ne yapsan pırtlıyor."

Bir başkası söze giriyor; "Bütün kadın çeşitlerimi içerebilecek bir klasör bulmanın ne kadar yıldırıcı bir iş olduğunu tah-

102. George Orwell, "Funny, But Not Vulgar" (1944), tıpkı basım *George Orwell, As I Please*, S. Orwell ve Ian Angus (düz.), (D. R. Godine, 1968), s. 184.

min bile edemezsiniz... Fazla sayıda kadını (her türlü boyutta) barındırmayı düşünüyorsanız bu klasör tam size göre!"

Yine bir başkası: "Bu klasörler sağlam, çekici ve makul fiyatlı olsa da, ne yazık ki kadınları sığdıramayacak kadar ufak."

Bir diğeri: "Belki de sorun benim kadınlarımda, klasördeki yerlerine bir türlü sığmıyorlar."

Bu virtüöz alay gösterileri, bu üst üste binip yükselen şakalar, siyasi manzaramızın neredeyse öngörülebilir bir özelliği haline gelmiştir; içinde yaşadığımız çağı *Schadenfreude* Çağı olarak düşünmemize kısmen bu neden oluyor. Soru şu: Bunlar işe yaramaya devam edecek mi? Yoksa başka birinin ayıbına atlama hevesimiz sırf bir alışkanlığa, düşünce içermeyen bir reflekse mi dönüştü?

İmtiyazlıların yüzüne indiğinde iyi patlayan bir tokat, her yöne, sağa, sola ve en talihsizlere yöneldiğinde cazibesini kaybediyor. *Schadenfreude* alışkanlık haline geldikçe bu hissin karşıdakini susturma, muhalefeti ortadan kaldırma, yapıcı tartışmayı engelleme gücünden daha fazla endişeleniyor, zaman zaman hakaretlerin her iki tarafı birden vurmasıyla ahlaki infialin adeta bir mermi gibi taraflar arasında sekerek kutuplaşmayı pekiştirmesinden daha fazla tedirgin oluyoruz.

Schadenfreude çağında yaşamanın insanları sosyal hayattan soğuttuğundan ve söylemi ucuzlaştırdığından haklı olarak korkabiliriz. Ayrıca *Schadenfreude*'nın eskiden kendisine ihtişamını veren isyan heyecanını, delifişek muhalefetini kaybedeceğinden ve başka insanların yaptığı gaflardan aldığımız zevki hoş görmenin bizatihi amaç haline gelip sırf zalimliğe, aşırılığa dönüşeceğinden korkmak için de haklı nedenlerimiz var.

Gel gelelim ilgimizi çeken tam da *Schadenfreude*'nın aşırıya kaçabilmesi ve kaçması –böylelikle tehlikeli hale gelmesi veya kafa karıştırıcı ya da faydasız görünmesi– riski değil mi? Körü körüne, kaygısızca başka insanların başlarına gelen felaket-

lerden zevk aldığımızdan korkabiliriz. Bununla birlikte ahlaki kafa karışıklığının –fark etmeden çizgiyi aşabileceğimizi bize hatırlatıp duran o kafa ütüleyici endişenin– *Schadenfreude*'yı deneyimleme tarzımızın bir parçası olduğunu da kolayca unuturuz.

Stand-up komedyenleri bu ahlaki kafa karışıklığı anlarını bilirler ve bunları kullanarak bize takılırlar. Kahkaha başıboş görünebilir, ama aynı zamanda uyum yaratır. Bir stand-up gösterisinde izleyiciler herkesle birlikte bir şakaya güldükten sonra pişman olabilirler. Bazı zamanlarda herkesin gülmeyi kestiğini fark ettiğimiz ve ifşa olmama veya korkunç bir ifadeye rıza göstermeme isteğiyle gıkımızı çıkarmadığımız olur. Böyle anlar *Schadenfreude*'ya ne kadar kolayca katıldığımızla yüzleştirir bizi. Fakat aynı zamanda ahlaki bakımdan kuşkulu şeylerle flörtleşmenin, nerede durmamız "gerektiği"ne dair sınırları sınamanın heyecan verici bir oyun olduğunu da hatırlatır. Kendilerini insanın halinden anlayan, müşfik kişiler olarak gören ve başka insanların üzücü mahcubiyetlerine –veya sadece acılarına (hak edilmiş olsa da)– gülmenin toplumsal huzursuzluğa katkı yapabileceğine inanan özgür düşünceli izleyiciler söz konusu olduğunda bu duygu bilhassa kışkırtıcıdır.

Ne zaman durmak gerektiğini bilecek miyiz? Homer Simpson'ın kendini beğenmiş komşusunun başına gelen felaketler dizisi hakkındaki eğlenceli fantezisini hatırlıyor musunuz? Hani Homer'in zihninde aniden komşusunun cenazesi canlandığında komikliği kaçan fantezi. Vicdanınız hangi noktada müdahale edip enfes köpüklü *Schadenfreude*'nızı söndürür? Hangi noktada "bu kadarı da fazla" dersiniz? Değerli bir çevreci milletvekilinin, mülkünde yapacağı şahane ek bölüme yer açmak amacıyla kadim bir ağaçlığı dümdüz ettiği keşfedildiğinde ve Twitter üzerinde feci bir mahcubiyet yaşadığında mı? Park cezası konusunda yalan söyleyen bir politikacı hapishaneye

gönderildiğinde mi? Görüşlerini çirkin ve ayıp bulduğunuz birinin başına acayip bir kaza (örneğin küçük uçağıyla düşmesi) geldiğinde mi?

2016'daki *Stand Up for Her* adlı şovunun başında Bridget Christie, Formula 1'in efsane yarışçısı Sir Stirling Moss hakkında gerçek bir hikâye anlatır. BBC Radio ile bir söyleşide Moss, F1'de bu kadar az kadın olmasına "şaşırmadığı"nı söyler.

"Bence yeterince güçlüler, fakat yarışmak için gereken zihinsel kabiliyete sahip olduklarından emin değilim," der.

Christie'nin sonrasına dair anlattıkları hoşunuza gidebilir:

Moss asansör boşluğuna düşüp bileklerini kırmış.

Güldürdü mü?

Schadenfreude: İştirak Kuralları

Mutlu bir son olsun istiyordum. Biraz şuna benzer bir şeyler (boğaz temizlenir): Bu kitabı yazarken bir keşif yolculuğundaydım. *Schadenfreude*'mı terbiye ettim. Pop yıldızlarının/modellerin/politikacıların acılarını artık paylaşıyorum. Fiyasko videoları izlemeyi bıraktım. Benden daha iyi şeyler yapan arkadaşlarımın işleri umdukları gibi gitmediğinde artık uzaktan belli belirsiz bir rahatlamanın yankısını duymuyorum. Kısacası, daha iyi bir insanım.

Fakat bunun doğru olmadığını zaten biliyorsunuz.

Bilakis, tersi oldu. Bu duyguyu incelemek ona alışmama neden oldu. Başka birinin bedbahtlığı karşısında küçük bir heyecan sancısı tecrübe ediyor, mikroskop altında inceleyeceğim bir örümcekmiş gibi yakalamaya çalışıyorum. İncelikli, sürekli değişen *Schadenfreude* iyi sezebilen bir tür *Schadenfreude* erbabına dönüştüm; neşeden zafere, sessiz doyumdan kendini beğenmişlik ve küçümsemeye doğru deviniminin her bir aşamasının kokusunu alıyorum; tabii kaçınılmaz olarak ağızda bıraktığı o tanıdık, buruk kendinden nefrete varmadan bırakıyorum.

Şimdi kitabın sonuna vardığınıza göre başka insanların başına gelen talihsizliklerin hepimizin yaşamında oynadığı rolün büyüklüğünü fark ettiğiniz için siz de bir parça tatsız hissediyorsunuzdur. Muhtemelen siz de biraz korunmasız ve güvensiz hissediyorsunuz. Teselli edici birkaç son düşünce paylaşmamı istiyorsunuz. İnsan tüm bu *Schadenfreude*'yla ne yapmalı?

Kesinlikle anlayabiliyorum. Bu gibi bir kitabın sonunda belli belirsiz faydalı olabilecek bir şeyler, yani hayatımın körelmiş bir köşesini kurcalamak için bir alet çantası bulduğumda hep minnettar olmuşumdur.

Elbette ne psikolog ne de ahlak kuramcısıyım; ayrıca kesinlikle kişisel gelişim gurusu da değilim. Fakat doğrusu şu ki, etik açıdan bu en muğlak duygulardan biri üzerine düşünerek geçirdiğim zaman içinde *Schadenfreude*'yla az çok barıştım. Dolayısıyla *Schadenfreude*'yla yeni ilişkimi burada birkaç temel ilke halinde listelemeye çalıştım; İştirak Kuralları gibi düşünebilirsiniz:

1. ***Schadenfreude* Faydalıdır**

   Sezgisel olarak *Schadenfreude*'nın "kötü" bir duygu, gergin ve sinsi, hakkında suçluluk hissedilecek bir şey olduğunu mu düşünüyorsunuz?

   Bence *Schadenfreude* ne "iyi" ne de "kötü"dür: Zaman zaman sorunları körükleyebilse de çoğunlukla zararsız bir eğlencedir. Fakat biz hiç de az olmayan faydalarına odaklanalım: Kendinizi değersiz buluyorken iyi hissetmenizi sağlar; herkesin zaman zaman başarısız olduğu gerçeğini kutlamanın bir yoludur; yaşamın absürdlüğünü görmemize yardımcı olur; bir isyan rüzgârını tetikleyebilir ya da ileri atılmamız için gereken cesareti verebilecek şekilde sarsarak küçük bir üstünlük hissi sağlayabilir; siyasi düzeyde söylemleri değiştirmeye bile yardımcı olabilir. *Schadenfreude* olumsuz, adice ve başarısızlığa neden olan bir duygu gibi görünebilirken tüm bunların yanı sıra faydalı da olabilir.

2. ***Schadenfreude* Sizi Tanımlamaz**

   Bir arkadaşınızın kötü haberleri aldığınızda oluşan haz dalgasının, hissettiğiniz şefkati bir şekilde ortadan kaldıracağından

mı endişeleniyorsunuz? En kötüsü, ikiyüzlü olduğunuzdan mı korkuyorsunuz?

Schadenfreude üzerine kafa yormuş çoğu insan, gerçek endişe ve duygudaşlık hisleri yaşarken aynı anda beklenmedik bir haz sancısı hissetmenin mümkün olduğu üzerinde hemfikirler. Teselli etmeyi istediğiniz anda kendinizi kahkaha atma arzunuzu bastırır bulmanız gayet mümkün. Ya da arkadaşınızın yaşadığı kaybın yankılarını tecrübe ediyorken aynı anda bir rahatlama hissetmeniz. Biz insanların olağanüstü bir kapasitesi bu; ahlaki katılıktan çok daha ilginç, üstelik daha dürüst bir yönümüzdür duygusal esneklik. Gurur duyulacak bir şeydir.

3. *Schadenfreude* Size Bilmek İstemediğiniz Şeyler Anlatır

Schadenfreude'nızı on adım öteden tanıyabilir misiniz? Verdiği tatlar ve dokular arasındaki ince farkları tespit edebilir misiniz? Duygusal iklimimizdeki nüansların ayırdına varabilmek duygusal zekâmızın önemli bir parçasıdır ve kendimizden utanmamıza yol açtığı için normalde görmezden geldiğimiz duygular söz konusu olduğunda bilhassa değerlidir.

Schadenfreude'nın bir nedeni vardır. Doğrudan gözlerinin içine bakmayı istediğimizde evvela onu neyin harekete geçirdiğini sormak daha kolaydır. Söz konusu kişinin başına geleni hak ettiğini mi düşündünüz? Neden? Aldığınız zevk daha çok kazanmakla mı ilgiliydi? Öyleyse, kime karşı kazanmak? Acısından zevk aldığınız insana gıpta mı ediyorsunuz? Kendinizi yetersiz veya savunmasız mı hissettiriyordu? İhanet mi edilmiş? Yanlış mı tanıtılmış? Kızgın mı?

Schadenfreude'mızı fark etmek ve neden bu kadar leziz olduğunu anlamak, altında yatan daha dayanılmaz duygularla yüzleşmemize yardımcı olabilir.

4. *Schadenfreude*'nızı İtiraf Edin (Bazen)

Bu komik derecede riskli bir strateji gibi görünebilir, ama biraz sabredin. *Schadenfreude*'nızı patronunuza veya paranoyak kuzeninize itiraf etmeniz muhtemelen pek iyi olmayacaktır. Ayrıca başkalarının kötü haberlerine açık açık sırıtanları kimse sevmez. (En azından duygunuzu saklama lütfunu gösterin!)

Bununla birlikte hepimiz arada sırada kulak tırmalayan, rahatsız hissettiren *Schadenfreude* anları yaşarız. Böyle bir şey olduğunda, söz konusu kişi güvendiğiniz biriyse en iyi seçenek ona durumu anlatmanın bir yolunu bulmak olabilir.

Philippa Perry sohbeti şöyle bir yaklaşımla açmayı önermişti: "O işi almadığında kendimi üstün hissettiğimi fark ettim... Bunun yakışıksız olduğunu düşündüm ve örneğin, yeni bir arabaya param yetmediğinde ama sen alabildiğinde senin de benzer duygular yaşayıp yaşamadığını merak ediyorum?"

Ben de evde şöyle bir şey denedim. Bu kitabı yazarken eşim de bir kitap yazıyordu ve benden önce bitirmişti. Daha da kötüsü, ben editörümden tekrar "Ee, kitap nerede kaldı?" e-postası aldığım *gün* o editöründen hayranlık dolu bir kutlama e-postası almıştı.

Eşim o gece eve geldiğinde bir yanım, *hakikaten* aldığı e-postanın satır aralarında kitapla ilgili önemli sorunların olduğunu duymak istiyordu. Ve eşimin bunları düzeltmesinin aylarca süreceğini. Ve moralinin ne kadar bozulduğunu. Gerçekteyse iöyle oldu: Kendisine bir kutlama çayı yaptı, sonra da belediye vergisini ödemenin kimin işi olduğuna dair büyük bir kavgaya girdik. (Ben hâlâ onun işi olduğunu düşünüyorum.)

Daha sonra olaylar yatıştığında, e-postaya sevinmemin yanı sıra sürecin daha kötü geçmiş olmasını dilediğimi de itiraf ettim – ve epey utandım.

Eşim çok nazik bir insan olduğu için buna güldü. Daha sonra gazetede feci başarılı bir yazarın alaycı kitap incelemesini okuduk ve ondan ne çok nefret ettiğimiz üzerinden bağ kurduk.

Tüm olumsuz beklentilerime rağmen, itiraf etmek kendimi iyi hissettirmişti.

5. *Schadenfreude* İki Yönlüdür

Son ve en önemlisi: Bizim büyük başarısızlığımız karşısında birinin lezzetli tatminini bastırmaya çalıştığını gördüğümüzde ne yapmalıyız? Elbette bu büyük terbiyesizliktir ve hemen onunla arkadaşlığınızı kesmeniz gerekir. Gel gelelim böyle yapamıyorsanız başka ne yapabilirsiniz?

İlk olarak, anladığınızı söylemeyin; bu zalimlik olur. Kendi aşağılık *Schadenfreude*'nızı kabullenmek ile başkasını utandırmak tamamen farklı şeylerdir.

Gel gelelim o kendi *Schadenfreude*'sını itiraf edecek kadar cesur davrandıysa siz de kendinizinkini derhal itiraf edin.

Son olarak kendinizle gurur duyabilirsiniz (ama fazla değil). Bir kişinin *Schadenfreude*'sının kurbanıysanız değerli bir rakip olarak görülüyorsunuz demektir. Ya istediği bir şeye sahipsinizdir ya da geçmişte sahip olmuşsunuzdur (üzülmeyin yine olursunuz). O kişinin kayıplarından zevk aldığınız zamanları düşünün. Başınıza gelen derdi hak etmiyorsanız (öyle bir durumda zaten kendinizi mercek altına almanız gerekir) söz konusu kişinin aldığı keyif, ona ne kadar noksan hissettirdiğinizle ilgili çok şey söyleyecektir. Bu da bir tür ihsandır; korkunç kaygılı başarısızlık anınızda bir tesellidir.

Zaman zaman, mükemmellik peşinde koşan bir dünyada, hatalarımızın terbiye edilmesi hatta idealde kökünün kurutulması gereken şeyler olduğu bir dünyada yaşıyormuşuz gibi hissedebiliriz. *Schadenfreude*'ya daha yakından bakmaksa farklı bir hikâye anlatır; başka insanların hatalarında –ve kendi hatalarımızda– bulabileceğimiz neşe ve rahatlamanın hikâyesi.

Schadenfreude şeytanca görünebilir, fakat yakından baktığımızda çok daha karmaşık bir duygusal manzara ortaya çıkar. Üstünlük taslayan bir sırıtışın bir zafiyet emaresi olduğu meydana çıkar. Nefretmiş gibi görünebilen şey aslında çatışmalı bir tür sevgi ve aidiyet arzusudur. Başka birinin başına gelen talihsizlik haberini duyduğumuzda bizi neşelendiren şey, hüsranlarımızda yalnız olmadığımızın, başarısızlar topluluğunun bir parçası olduğumuzun keşfidir.

Schadenfreude bir kusur olabilir, kabul. Fakat ona muhtacız. *Schadenfreude*'ya selamet demek muhtemelen abartılı olmayacaktır.

TEŞEKKÜR

Her şeyden önce harika editörlerim Kirty Topiwala, Tracy Behar ve Andrew Franklin, Cecily Gayford, Penny Daniel ve Profile Books, Little, Brown ve Wellcome Collection ekibindeki herkese (bilhassa Suzanne Connelly'e) teşekkür ederim. United Agents'daki Jon Elek ve Rosa Schierenberg'e teşekkürler.

Bu kitap kısmen Queen Mary Üniversitesi'nin Duygular Tarihi Merkezi'ndeki "Duyguyla Yaşamak" projesindeki araştırma bursumun bir parçası olarak yazılmıştı. Bu projeye fon sağlayan Wellcome'a ve Merkez'deki herkese, en başta da sonsuz desteği ve teşviki için Thomas Dixon'a teşekkür ederim.

Bu kitap için söyleşi yapmayı kabul eden herkese özel teşekkürler: Caspar Addyman, James Kimmel Jr, Lisa Feldman Barrett, John Portmann, Philippa Perry ve Robert I. Sutton. Vaktiniz ve espri anlayışınız için teşekkürler.

Düşüncelerini ve uzmanlıklarını cömert bir şekilde paylaşan aşağıdaki kişilere ayrıca müteşekkirim: Richard H. Smith, Molly Crockett, Elsa Richardson, Richelle Whitehead, Kirsty Leanne Kynaston Gardiner, Jules Evans ve Rob Briner. Yazım süreci boyunca önerilerde bulunan ve gizli *Schadenfreude*'larını paylaşan, fakat burada anılamayacak kadar çok kişi var; hepinize teşekkürler! Her zaman olduğu gibi Queen Mary's School of English and Drama'daki muhteşem meslektaşlarıma çok şey borçluyum.

Uzmanca nasihatleri için David McFetridge, Catherine Nixey, Tom Whipple ve Jo Fidgen'a teşekkürler.

Her zaman olduğu gibi aileme teşekkürler; *Schadenfreude* anekdotlarınız için Tom, Enda ve Dermot'ya, sunduğu her türlü destek için Carmel'e ve sonsuz cömertlikleri ve yardımları için ebeveynlerim Ian ve Ursula'ya teşekkürler. Sevinç kaynağı olduğunuz için Alice ve Edward'a teşekkür ederim. Hepsinden önemlisi, cesaretlendirmesi, örnek olması ve sevgisiyle tüm bunları mümkün kılan Michael Hughes'a teşekkürler.

Karizmatik patronumuz kendisini gülünç duruma düşürdüğünde, rakiplerimiz tökezlediğinde, düzenbaz siyasetçilerin foyaları meydana çıktığında, herkesin hayranlığını kazanan ünlülerin zaafları ifşa olduğunda, can sıkıcı düzeyde başarılı kimseler çuvalladığında hissedilen o leziz hazzı hepimiz az çok tanırız. Almancada başkasının talihsizliğinden duyulan bu keyfe tek kelimeyle *Schadenfreude* deniliyor.

Tiffany Watt Smith, neşe getirdiği kadar utançla da sarmalanmış, kendi hüsranlarımızın acısını dindirmek uğruna başkalarının hüsranlarına nasıl da can simidi gibi sarıldığımızı yüzümüze vuran bu çelişkili duyguyu yapıcı ve yıkıcı yönleriyle mercek altına alıyor; gündelik yaşam, siyaset, felsefe, sanat ve kültür üzerinden yaptığı yorumlar ve kişisel itiraflarla mizah dolu bir anlatı sunuyor.

Sosyal medya çağında barındırdığı tüm riskleri ve aşırılıklarına rağmen bizi başarısızlıklarımızla barıştıran, yetersizlik duygumuza rağmen yaşama sarılmamıza yardımcı olan, yaşamın absürdlüğünü görmemizi sağlayan *Schadenfreude*'yla yüzleşmeye davetlisiniz – samimiyet ve neşeyle.

9 786052 205631

kolektif yaşam

www.kolektifkitap.com